

Í BÓKMENTAGRØNANUM

Í BÓKMENTAGRØNANUM

Tríggjar greinir um nýggjan føroyskan skaldskap

SETURSRIT 9

Ritstjórn:

Bergur Djurhuus Hansen

og

Sanna Andrassardóttir Dahl

fróðskapur

Faroe University Press
Tórshavn 2018

Í bókmentagrønanum. Triggjar greinir um nýggjan føroyskan skaldskap. Setursrit 9

© Fróðskapur

www.setur.fo/frodskapur/

Umbrotið, prentað og heft: Føroyaprent

Útgevandi: Forlagið Fróðskapur 2018

Permumynd: Hansina Iversen, 2005

ISBN 978-99918-65-87-4

NORÐURLANDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

Innihald

Formæli.	7
SILJA ALDUDÓTTIR	
Men tað lekur millum vitið, skilið og kjøtið	9
RAGNAR SIGRUNARSON	
Uttan mál og mark	41
LYDIA DIDRIKSEN	
Eg eri – ikki eg – eri eg	71

Formæli

Í hesum *Setursriti* verða prentaðir tríggir tekstir, sum studentar á Føroyamálsdeildini hava skrivað. Tekstirnir vórðu upprunaliga latnir inn sum ritgerðir í 2016, tveir sum BA-ritgerðir og ein sum MA-ritgerð. Ritgerðirnar eru gjøgnumlisnar, styttaðar eitt sindur og tillagaðar, so tær hóska einum almennum lesaraskara. Tær báðar BA-ritgerðirnar skrivaðu ávikavist Silja Aldudóttir og Ragnar Sigrunaron. MA-ritgerðina skrivaði Lydia Didriksen.

Í ritgerðunum verður nýggjur føroyskur skaldskapur viðgjørdur. Heitið á *Setursritinum*, *Í bókmentagrønanum*, sipar til navnorðið „ein grøni“, sum verður brúkt um eitt grønt øki, eina gróðrargóða grasfløtu. Kjakið um føroyskar bókmentir er mangan lívligt og áhugavert, men nýggjur føroyskur skaldskapur fær sjáldan almenna akademiska viðgerð. Tað er okkara vón, at hesir tríggir tekstirnir fara at roynast sum grønar í bókmentaumhvørvinum, antin teir verða brúktir í gransking og undirvísing ella verða lisnir av áhuga.

Silja Aldudóttir lýsir og greinar í ritgerðini *Men tað lekur millum vitið, skilið og kjotið*, hvussu kroppurin sum lívrúnnin og ólívrúnnin eind er evni í yrkingum eftir Sissal Kampmann. Ástøðiliga byggir ritgerðin á sonevndu *evnisligu* snaringina í bókmentafrøði og samtíðarligum bókmentum. Kroppurin verður í nógvum nýggjum skaldskapi lýstur sum eitt lívfrøðiligt fyrbrigdi, ið kann leka, lukta, verkja, prika, stívna, bløða, titra o.s.fr. Kroppurin er evnisligur sum mangt annað evnisligt og kann vera beinleiðis til ónáðir, seta treytir, sum ikki slepst undan. Slíkar hugsanir um kropp eru í ætt við nýggjar hugsanir um náttúru, sum í bókmentaligari viðgerð verða nevndar *ecocriticism*, á føroyskum *vistgreining*. Sambandið millum menniskjað og tað, sum ikki er menniskjaligt, verður rannsakað av nýggjum.

Ragnar Sigrunaron viðger tríggjar stuttsøgur úr tíðarritinum *Vencli* nr. 15/2015. Tað eru stuttsøgurnar „Sexologurin“ eftir Ludvík á Brekku, „Sunnudagur“ eftir Sólrún Michelsen og „Fellan“ eftir Oddfríð Marna Rasmussen. Ritgerðin hjá Ragnari hevur heitið *Uttan mál og mark*. Endamálið er at kanna, hvussu grotesk stílbrigdi síggjast aftur í nevndu stuttsøgum. Greiningarnar byggja á ástøði, ið skilmarkar tað groteska sum eitt serligt skaldsligt fyrbrigdi eyðkent av frávikum,

ósambæri og óhógvi, t.e. at farið verður tvörtur um mörk. Tað groteska vekir andstygd, men hevur um somu tíð atdráttarmegi í sær.

Lydia Didriksen viðger í ritgerðini *Eg eri – ikki eg – eri eg* eitt rák, sum hevur nøkur ár á baki, men framvegis er sjónligt og verður endurnýggjað, nevnliga at rithøvundar skriva um seg sjálvar og brúka síni egnu nøvn í verkum, sum fáa heitið skaldsøga. Franski bókmentamaðurin og rithøvundurin Doubrovsky gav hesum slagi av teksti heitið *autofiktion*, t.e. ein sjálvsævisøga skrivað sum skaldsøga. Tekstslagið elvir til spurningar um, nær ein tekstur kann sigast at vera skaldskapur. Innihaldsliga avdúkar tekstslagið ein tørv hjá honum ella henni, sum sigur frá, at gera sær ein samleika við at siga eina søgu um seg sjálva/n á markinum millum veruleika og skaldskap. Í ritgerðini verður skaldsøgan hjá Silviu Henriksdóttur *Sig at du lyver* frá 2011 greinað og viðgjørd við støði í einum kjaki um, hvussu nýggja tekstslagið kann skilmarkast og greinast bókmentavísindaliga.

Sanna Andrassardóttir Dahl hevur rættlisið og verið við í ritstjórnararbeiðinum.

Bergur Djurhuus Hansen

SILJA ALDUDÓTTIR

Men tað lekur millum vitið, skilið og kjøtið

– Kroppur og materialitetur í yrkingum eftir Sissal Kampmann

Inngangur

Kroppurin tykist at hava gjørt eina nýggja og øðrvísi innrás í norðurlendskar samtíðarbókmentir, og tær føroysku eru onki undantak. Sissal Kampmann (f. 1974) er ein av føroysku samtíðaryrkjarunum, sum í stóran mun yrkir um kropp. Yrkingarnar hjá henni taka ymisk evni upp, og søvnini hava hvør síni sereyðkenni bæði innihaldsliga og formliga, men kroppurin er ein týðandi, ráðandi og áhugaverdur snúningsdepil í øllum ritverkinum. Tí verða kropsligar yrkingar í ritverkinum hjá Sissal Kampmann kannaðar í hesi ritgerðini. Talan verður ikki um eina fullfíggaða viðgerð av søvnunum, men heldur eina kanning av einum afturvendandi tráði í teimum.

Fyrsti partur av ritgerðini er ein stutt yvirskipað greinandi lýsing av ritverkinum hjá Sissal Kampmann. Ritverkið fevnir um tey fimm søvnini *Ravnar á ljóðleysum flogi – yrkingar úr uppgongdini* (2011), *Endurtøkur* (2012), *4D* (2013), *Hyasinttið* (2014) og *Sunnudagsland* (2016). Her verður í stuttum greitt frá, hvat eyðkennir søvnini sum heild, og hvat eyðkennir tey einstøku søvnini.

Í tí næsta partinum verður greitt frá ástøðinum, sum verður nýtt í viðgerðini av teimum kropsligu yrkingunum. Ástøðið er knýtt at einum ráki, sum bæði ger um seg í bókmentum og í bókmentafrøði í dag, og talan er um ta sokallaðu materiellu (evnisligu) snaringina. Materiella snaringin leggur dent á, at materialiteturin í heiminum, í t.d. kroppi, náttúru og tøkni hevur týdning og er virkin. Til at greiða frá hesum ástøðinum verður greinin „Den materielle drejning. En (ny) optik i

og þá aktuel dansk digtning“ (2015) hjá Ph.d.-studentunum Tobias Skiveren og Martin Gregersen nýtt. Í henni verður materiella snaringin greitt lögð fram sum eitt bókmentligt háttalag. Serliga verður ástøðiligi parturinn, sum snýr seg um kroppin, kropsmaterialismuna, nýttur. Tó verður í stuttum eisini greitt frá einum øðrum tátta í greinini hjá Skriveren og Gregersen, vistgreining, tí tankar, sum gera seg galdandi í honum, eru eisini viðkomandi í viðgerðini av teimum kropsligu yrkingunum. Til at greiða nærri frá, hvørjar ástøðiligar og heimspekiligar tankar hetta háttalagið er grundað á, verður greitt frá ástøðum hjá trimum ástøðingum, Karen Barad, Donna Haraway og Elizabeth Grosz. Greinarnar hjá Karen Barad „Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter“ (2003) og „Getting Real: Technoscientific Practices and the Materialization of Reality“ (1998) verða nýttar. Greinin hjá Donnu Haraway „Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective“ (1988) og verkið hjá Elizabeth Grosz *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism* (1994) verða nýtt. Hesir ástøðiligu tekstirnir leggja dent á ymisk viðurskifti, men savna seg allir um kropp og materialitet. Ástøðið er valt grundað á ta hugsan, at kroppurinn í ritverkinum hjá Sissal Kampmann á ymiskan hátt kemur til sjóndar sum virkin materialitetur.

Í tí triðja partinum av ritgerðini verða úrvaldar yrkingar í ritverkinum hjá Sissal Kampmann, sum snúgva seg um kropp, viðgjørðar við støði í ástøðinum um materiellu snaringina og kropsmaterialismu. Endamálið við ritgerðini er at kanna, hvussu kroppurinn sum materialitetur traðkar fram sum virkin í yrkingunum. Kannað verður, hvussu kroppurinn hjá yrkjaraegnum vísir sjálvstøðuga stýring, og hvussu tað avmarkaða tamarhaldið hjá vitinum kemur til sjóndar. Tað verður kannað, hvussu yrkjaraegið upplivir sín egna kropp, aðrar kroppar og annan materialitet. Tað verður greinað, hvussu ymiskir kroppar, mannakroppar, djórakroppar og ikki-menniskjaligir kroppar, sýna stýring og verða javnsettir hvør við aðrar. Greinað verður, hvussu kropsligur materialitetur verður javnsettur við annan materialitet, og hvørja ávirkan hetta hevur á heimsfatanina, sum kemur til sjóndar í yrkingunum. Ein tráður av kropsligum materialiteti í yrkingunum verður sostatt fylgdur gjøgnum ritverkið.

Viðgerðin av teimum kropsligu yrkingunum er skipað í tíðarrøð, soleiðis at byrjað verður við tí elsta savninum, og endað verður við tí nýggjasta. Á tann hátt ber til at vísa á, hvat sermerkir kroppin í teimum einstøku søvnunum, afturvendandi eyðkennir og broytingar í tí kropsliga fokusinum. Viðgerðin endar við, at tikið verður saman um kroppin í teimum úrvaldu yrkingunum.

Yvirskipað greinandi lýsing av ritverkinum hjá Sissal Kampmann

Tey fimm yrkingasøvnini eftir Sissal Kampmann hava formliga og innihaldsliga ymiskt í felag og samstundis hvør síni sereyðkenni. Yrkingarnar hava ongi heiti, men eru býttar sundur við *, asteriskum. Eyðkent fyri bygnaðin í søvnunum er, at yrkingarnar í stóran mun samskifta hvør við aðra bæði í tí einstaka savninum, men eisini tvørtur um verkin. Hetta sæst við, at yrkingarnar taka upp sama tilfar, orð, myndir og lýsingar, og kanska kann sigast, at hetta tilfarið verður „jótrað“, tá tað vendir aftur og aftur í ymiskum brigdum. Eisini er ofta ein samanhangur millum yrkingarnar, tær byggja á hvørjar aðra, svara hvørjari aðrari aftur, og ein søgutráður er ofta ígjøgnum tær. Ein rættiliga frásigandi ella narrativur stíllur er í yrkingunum sum heild, og málið er gerandisligt. Yrkingarnar eru í størstan mun sentrallýriskar, tí tær eru savnaðar kring eitt støðugt yrkjaraeg. Men tær hava tó eisini onkur eyðkenni, sum danski lýrikkgranskarin Peter Stein vildi flokkað sum interaktiónslýrisk. Í *Poesiens Ekspansion. Om nordisk samtidsdigtning* (2015) sigur Stein Larsen, at eyðkent er fyri interaktiónslýrikk, at formurin er sum „digteriske ‘maskiner’, hvor gentagelsen af ord [...] eller en rytmisk figur [...] i et ‘uafsluttet’ serielt-proceduralt forløb bliver digtets motor“ (Stein Larsen 2015: 253). Ein slíkur motorur er í yrkingunum hjá Sissal Kampmann, tí formlig eyðkenni, sum eru afturvendandi í øllum søvnunum, eru endurtøkur og uppreksan, sum skapa intensitet og eina høga ferð í yrkingunum. Yrkingarnar ferðast í einum pulserandi streymi millum gerandislutir, býar- og náttúrulýsingar, inniligar kenslur, tilveruligar grundanir og kroppin. Yrkingarnar hjá Sissal Kampmann eru sum heild knýttar at tí ógvuliga gerandisliga. Tær gera tað gerandisliga poetiskt.

Í yrkingunum í *Ravnum á ljóðleysum flogi* fer yrkjaraegið ígjøgnum ymiskar kensluligar tilgongdir, sum skapa ein bygnað og søgutráð í savninum. Í tí fyrstu yrkingini hevur yrkjaraegið fingið eitt nýtt heim, og hetta heimið er ein trilvandi nýggj byrjan, tí ein rumblut fortíð er hóttandi nær. Yrkingarnar siga í brotmyndum frá, hvussu yrkjaraegið og eitt „tú“ finna saman, og hvussu alt síðani fer í upploysn. Tað gerandisliga umhvørvið er tætt knýtt at samleikanum hjá yrkjaraegnum, og umhvørvið gjøgnumtreingir og samantvinnar sálarlýsingar og kropsligar upplivingar. Ein kensla av longslí og leitan er ráðandi í savninum, men ein spakulig savning ella leking fer eisini fram.

Endurtøkur er formliga fjølbroytt, samrøðandi og narrativt livandi. Eitt týðiligt tilvit um mál er í savninum, sum kemur til sjónar í spælandi brotum, tá orð verða mýkt, tikin sundur og sett saman. Savnið snýr seg í stóran mun um endurtøkur í lívinum og gerandisdegnum, sum fløkjast saman og gerast køvandi fyri yrkjaraegið. Ein ítøkiliggjörður guð, „Guð við edd“, kemur flákrandi við skili, náði og styrki og loysir endurtøkurnar sundur. At enda er ein ávís broyting farin fram, tí tann

síðsta yrkingin er eitt slag av mótyrking til ta fyrstu. Tær báðar yrkingarnar eru næstan eins, men í tí síðstu tekur yrkjaeigið stýringina og brýtur endurtøkuna.

4D er býtt í fyra partar, sum eru „Deyðin“, „Dreymarnir“, „Deyðatroytti gerandisdagur“ og „Deyðssyndirnar“. Heitið speglar sostatt hesar partarnar, men hevur eisini merkingina „fyra dimensióinir“ í sær. Savnið byrjar við einum orðtaki, *hiraeth*, sum snýr seg um heimlongsul og longsul eftir støðum, sum hoyra tátíðini til, og ein slíkur longsul er afturvendandi í savninum, tí yrkjaeigið vendir aftur og aftur til støð í minninum. Eisini her er ein søgutráður og samrøða ígjøgnum savnið, og heitini spegla innihaldið í pørtunum. Deyðin er persónsgjörður og hóttir við roknskapi. Veruleiki og óveruleiki verða fløkt saman í marrur og dreymar, gerandisdagurin melur sum ein áhaldandi maskina, og deyðssyndir lúra undir øllum. Sermerkt við *Hyasinttið* er, at eitt hondmerki er á permuni, og at allar yrkingarnar eru skrivaðar við hond. Hetta setur ein performativan og persónligan dám á verkið, sum setur yrkjaran í fokus. Hesi formligu eyðkennini samsvara væl við, at eitt gjøgnumgangandi evni í savninum er samleiki. Yrkingarnar tykjast í stóran mun at vera kanningar av samleikanum og upprunanum hjá yrkjaeignum. Yrkjaeigið leitar í fortíðini og minnunum, í umhvørvinum rundan um seg, í huganum og kroppinum. Í *Sunnudagslandi* er sambandið hjá yrkjaeignum við „Sunnudagsland“, Vestmanna og Føroyar, í miðdeplinum. Av tí sama er staðsetingin burturav føroysk í hesum savninum. Ein søgutráður er ígjøgnum yrkingarnar, sum byrjar við, at yrkjaeigið er statt í Sunnudagslandi og bíðar eftir einum útsettum flogfari. Í bíðistøðuni ferðast yrkjaeigið í fortíðini, í tí ljóta, tí vakra og tí onkisigandi í gerandisdegnum í einum heimi, sum tó ikki er eitt veruligt heim. At enda flýgur yrkjaeigið avstað. Yrkingarnar viðgera kenslur av at hoyra til og ikki at hoyra til í útjaðaranum í heiminum.

Ástøði um kropp og materialitet

Í yrkingunum hjá Sissal Kampmann er eitt afturvendandi fokus á kroppin. Kroppurin krevur, flýtur, lekur, sansar og stýrir. Kroppurin hjá yrkjaeignum ger um seg og setur seg upp ímóti vitinum. Eisini aðrir kroppar eru í yrkingunum, og ljós verður varpað á tilfarið í ymiskum kroppum. Við tí yvirskipaðu greinandi lýsingini av felags eyðkennum í yrkingasøvnunum sum grundarlagi fyri at skilja, hvat slag av yrkingum talan er um, verður nú greitt frá ástøðinum, sum tær kropsligu yrkingarnar verða viðgjørðar við støði í.

At kroppurin tey seinastu árin er drigin inn í bókmentirnar við nýggjari kraft, sæst aftur í sjálvum bókmentunum, og í ymiskari miðlan av norðurlensskum bókmentum. Føroyskir samtíðarhøvundar, sum á ymiskan hátt hava skrivað um kropp, eru eitt nú Carl Jóhan Jensen (f.1957), Oddfríður Marni

Rasmussen (f.1969), Kim Simonsen (f.1970), Petur Pólsson (f.1973) og Anna Malan Jógvansdóttir (f.1995). Eisini kunnu norðurlenskir hövundar sum Björn Rasmussen (f.1983), Olga Ravn (f.1986), Victoria Kielland (f.1985) og Mette Moestrup (f.1969) nevast í hesum samanhangi.

Kroppur í bókmentum og bókmentafrøði er í sær sjálvum ikki eitt nýtt fyrbrigdi. Eitt nú var kroppur drigin inn í bæði list og bókmentir sum partur av frígerðingarrembingunum í 1960 og -70-árunum. Í 1980-90-árunum var kroppur frammi í rákum sum t.d. kroppsmodernismu. Tað, ið kann sigast at vera nýtt og øðrvísi við fokusinum á kropp í samíðarbókmentum og bókmentafrøði er, at kroppur í stóran mun er ein lívfrøðiligur, anatomiskur kroppur. Kroppur kann vera óstýriligur, hann kann leka, verkja og veska. Hann kann vera beinleiðis til fortred, men kann eisini hava í sær móguleikar fyri njóting. Kroppur er ein realitetur, sum ikki slepst undan.

Ástøði við málsligum og mentanarligum vísindasjónarhorni, sum t.d. post-strukturalistisk og ymisk diskursgreinandi ástøði, hava tey seinastu áratíggjuni í stóran mun sett dagsskránna í hugvísindum og bókmentafrøði. Ástøðingar sum Michel Foucault og Judith Butler hava lagt dent á, at mál, diskursir, sosialar og mentanarligar skipanir eru týdningarmiklastu aktørarnir, sum skapa, umboða og stýra heiminum, sum vit liva í. Hesi fyrbrigdi vera mett sum grundarlag fyri at skilja og sannkenna, grundarlag fyri, hvussu vit skipa okkum í samfeløg og grundarlag fyri sambond millum menniskju og sambond millum menniskju og ómenniskjalig fyrbrigdi. Sambært hesum málsliga og mentanarliga vísindasjónarhorninum verður eisini tann ítøkilig, materielli heimurinn í summum førum sæddur sum eitt úrslit av eitt nú máli og diskursi. Eitt nú leggur Butler í verkinum *Bodies that matter. On the discursive limits of „sex“* (1993) dent á, at kyn verða materialiserað ella gjørd kropslig ígjøgnum diskursir:

Consider the medical interpellation which [...] shifts an infant from an „it“ to a „she“ or a „he“, and in that naming, the girl is „girled,“ brought into the domain of language and kinship through the interpellation of gender (Butler 1993: 7).

Materialiseringin av kyni byrjar, sambært Butler, gjøgnum diskursir longu áðrenn, vit eru fødd. Ein yvirskipað hugsan, sum hevur eyðkent hesi ástøði og vísindasjónarhorn, er, at heimurinn sum materialitetur er óvirkin. Materialitetur verður í hesum høpinum heiti fyri ítøkilig evni og tilfar av ymsum slag, náttúru, kroppar og lívrunnið og ólívrunnið tilfar. Hugsanin er í stuttum, at mál og diskursir eru virknir aktørar, sum hava og skapa týdning, meðan materialitetur bara er sum ein pallur, eitt lørift ella eitt ráevni, sum kann formast og brúkast.

Men seinastu árin, serliga hesumegin 21. öld, hefur hugsanin um tann óvirkna materialitetin fingið eitt ávíst mótsþæl. Hetta mótsþælið verður kallað tann materiella snaringin og er eitt savnandi heiti fyri heimspekiligar og ástøðiligar hugsanir um materialitet, sum hava tikið seg upp í ymiskari vísindaligari gransking. Ph.d.-studentarnir Tobias Skiveren og Martin Gregersen vísa í greinini „Den materielle drejning. En (ny) optik i og på aktuel dansk digtning“ (2015) á, at orðið snaring (da. *drejning*) kanska er meira hóskaði. Tí talan er ikki um eina ástøðiliga kúvending ella eitt einsháttað rák, men „Snarere har vi måske at gøre med forskelligartede nye tendenser og positioner, der tilsammen kan siges at repræsentere en forskydning mere end et brud“ (Skiveren & Gregersen 2015: 36). Tað snýr seg ikki um beinleiðis at venda sær frá hugsanum um, at t.d. diskursir hava týdning, men heldur um at leggja afturat, har materialitetur lítlan ans hefur fingið og skapa eina betri fatan av leiklutinum hjá materialiteti. Onnur heiti, ið verða nýtt um materiellu snaringina, eru nýggjur materialitetur og nýmaterialitetur. Materiella snaringin er ein roynd at snara sær frá hugsanini um, at materialiteturin er óvirkin. Nýmaterialiteturin vil vera við, at materialiteturin *hefur* týdning, *skapar* týdning, og at hann ikki bara er ein pallur, men ein sjálvstøðugur, virkin aktørur. Mótsetningspør sum mentan/náttúra, subjekt/objekt, vit/kroppur, menniskja/tøkni og menniskjaligt/ikki-menniskjaligt verða bjóðað av og endurskoðað. Kannað verður, hvussu materialitetir hava virknar leiklutir og ávirkan á tað, sum vit vanliga rokna sum menniskjaligt. Nýmaterialiteturin bjóðar antroposentrisku heimsfatanini av, sum setur menniskjað í miðdepil og serstøðu í mun til aðrar verur, náttúru og allan annan materialitet. Talan er um eina post-antroposentriska endurskoðan av leiklutinum hjá menniskjanum í heiminum (http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/ikv/forskning/forskningsgrupper/materialitet/1%C3%A6s+mere+om+materialitet). Endurskoðanin hefur eina ávísa javnseting millum menniskjað og annan materialitet við sær, sum eisini leggur upp til spurningar um, hvat menniskjað er.

Skiveren og Gregersen vísa á, hvussu materiella snaringin kann nýtast sum bókmentligt háttalag. Orsøkin er, at teir meta, at nýggj rák í donskum bókmentum hava nógv í felag við materiellu snaringina. Teir vísa á, at ástøði um vistgreining, posthumanismu og krops- og kynsmaterialismu hava tað í felag, at tey øll royna at varpa ljós á, at materialiteturin er virkin (Skiveren & Gregersen 2015: 35). Samsvarandi gera náttúra, umhvørvi, sambandið millum tøkni og menniskja, kyn og kroppur um seg á ein øðrvísi og virknari hátt í samtíðarbókmentunum. Teir meta tí, at tey trý rákini bæði eru ávirkað av materiellu snaringini og ein partur av henni. Í vistgreining og posthumanismu verður gjørt upp við antroposentrisku

heimsfatanina, og materialiteturin í náttúru og tøkni verður drigin fram sum virkin og týdningsberandi. Í posthumanismuni verða stigskipaðu mótsetningspørini menniskja/tøkni skeiklað. Í viðgerðini av teimum kropsligu yrkingunum er í summum fòrum viðkomandi bæði at viðgera kropsmaterialistiskt, men eisini at nærkast vistgreining, tí spurningar um kropp og náttúru verða knýttir saman. Vektin liggur tó á kropsmaterialismuni. Í vistgreining verða stigskipaðu mótsetningspørini mentan/náttúra bjóðað av. Eftir hesari stigskipanini eru mentan og menniskja í miðdepli og náttúran undirløgd og undirskipað. Skiveren og Gregersen vísa á, at ein høvuðstáttur í vistgreining er ein endurskoðan av hesari stigskipanini „Som korrektiv til denne hierarkiske tænkning opstiller flere økokritikere en idé om fundamental sammenhæng mellem mennesket og dets omgivelser (mellem kultur og natur)“ (Skiveren & Gregersen 2015: 38). Tað eru ymisk sløg av vistgreining, og í greinini stiðja Skiveren og Gregersen seg til hugsanir hjá ástøðinginum Timothy Morton og partvíst heimspekinginum Arne Næss. Í hesum fòrinum verður tó ikki farið í dýpdina við at greiða frá ymiskum brigdum av vistgreining. Víst verður til ymiskar hugsanir í støðum í viðgerðini, tí tankin um ein grundleggjandi samanhag millum menniskju og náttúru er týðuligur í fleiri av teimum kropsligu yrkingunum.

Skiveren og Gregersen vilja vera við, at kropsmaterialisman eisini ger upp við antroposentrismuna (Skiveren & Gregersen 2015: 51), og hesa hugsan ber kanska til at seta spurnartekin við og problematisera. Skilja vit „antropos“ sum tað skilbundna, hugsandi menniskjað, sum hevur eina skilbundna virknismegi og umboðar mentan og diskursskapan, so ber helst til at siga, at kropsmaterialisman ger upp við antroposentrisuna, tá hon tillutar kroppinum sum materialiteti eina virknismegi. Hinvegin ber helst eisini til at siga, at kropsmaterialisman ikki sleppur heilt undan antroposentrismuni, tí kroppurin og materialiteturin eru eisini menniskjað, og á tann hátt er menniskjað framvegis í miðdepli. Tað, ið er avgerandi, er, at stigskipaða mótsetningsparið vit/kroppur verður endurskoðað soleiðis, at kroppurin er virkin og skapar merking, og at hann hevur eitt slag av sjálvstøðugari stýring og ikki bert er eitt amboð hjá vitinum.

Hugsanirnar um tann virkna materialitetin eru nýggjar í bókmentafrøðiligum høpi. Háttalagið, sum Skiveren og Gregersen skjóta upp, er tó væl eignað sum ein yvirskipað tilgongd til kropp, kyn, náttúru, tøkni og annan materialitet í bókmentum. Men fyri at fáa eina betri fatan av materiellu snaringini, verður nú í stuttum greitt frá nøkrum av teimum ymisku ástøðiligu og heimspekiligu hugsanunum, sum Skiveren og Gregersen grunda háttalagið á.

Nýmaterialisturin Karen Barad setur í greinini „Posthumanist performativity:

Toward an understanding of how matter comes to matter“ (2003) spurnartekin við, hvussu tað ber til, at mál, diskursir og mentan verða roknað sum avgerandi og týðningsskapandi, meðan týðningurin hjá materialitetinum lítlan og ongan ans hefur fingið. Við orðaspæli, sum riggar best á enskum, sigur hon, at „There is an important sense in which the only thing that does not seem to matter anymore is matter“ (Barad 2003: 801). Báðar merkingarnar í orðinum „matter“ kunnu sigast at vera kjarnin í materiellu snaringini og kropsmaterialismuni: týðningurin hjá materialitetinum, týðningurin hjá kroppinum sum materialiteti. Hon skjýtur upp ein materiellan og posthumanistiskan performativitet, sum endurskoðar sambandið millum diskursivt virkseimi og materiell fyrbrigdi. Hesar hugsanir byggir hon á hugtakið, sum hon nevnir *agential realism*, sum kanska kann týðast til stýranarrealismu (Barad 2003: 810). Diskursivt virkseimi er í hesum høpinum áhaldandi materiellar skapanir ella tilgongdir. Materialitetur er ikki støðugur og óvirkin, men virkin og hefur stýring. Stýring (en. *agency*) er ikki ein eginleiki, men ein dýnamikkur, sum er í øllum kroppum, bæði menniskjaligum og ikki-menniskjaligum. Barad ynskir at skapa betri fatanarkarmar fyri materialiseringum og stýringum hjá øllum kroppum. Tí sambært Barad er ikki greitt mark ímillum menniskjaligar kroppar og ikki-menniskjaligar kroppar, teir eru ikki afturlatnar eindir, men opnar og endurtakandi tilgongdir. Allir kroppar fáa týðning og taka skap í tí áhaldandi innanhýsisvirkseminum (en. *intra-activity*), performativitetinum í heiminum. Heimurin er sostatt ein áhaldandi opin tilgongd av materialisering, og materialiseringin sjálf fær týðning og skap í hesari tilgongdini og ígjøgnum ymiskar stýringar (Barad 2003: 817). Í greinini „Getting Real: Technoscientific Practices and the Materialization of Reality“ (1998) staðfestir Barad, at hóast tað er vist, at sosial viðurskifti hava týðning fyri vísindi og vitan um vísindi, so hefur heimurin sín egna hátt at „sparka aftur“ (Barad 1998: 112). Tí heimurin, kroppar og annað tilfar hava í sær virknar, dýnamiskar stýringar.

Nýmaterialisturin Donna Haraway sigur í greinini „Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective“ (1988), at heimurin ikki bara er ráevni, sum vit kunnu stýra og hava tamarhald á, tí hann hefur sína egnu stýring. Tað, at hann hefur sína egnu stýring merkir, at hann kann spæla okkum eitt puss ella koma óvart á okkum, tí hann hefur sítt egna skemtingarlag, hann er ein sokallaður „witty agent“ ella ein skemtingarsamur aktørur (Haraway 1988: 593). Stýringin hjá heiminum hefur við sær, at spurnartekin má setast við leiklutin hjá menniskjanum sum ráðandi yvir tí materiella heiminum. Hetta samsvarar við, at Skiveren og Gregersen í greinini „Af materialitet er du kommet,“ (2015) staðfesta, at endurskoðanin av tí virkna materialitetinum hefur etiskar eftirskjálvtar við sær (Skiveren 2015: 8). Tí vit kunnu tá spyrja, um tað ber til

hjá menniskjanum at útvinna, tillaga, brúka og dálka, sum tí lystir, tá náttúra, allir kroppar – lívrunnir sum ólívrunnir – tøkni og annar materialitetur eru virkin og hava stýring. Haraway sigur, at heimurin ikki kann ella vil avmarkast til einans at vera tilfeingi, tí hann er ikki bert ein romantisk frummóðir, ikki bara ráevni og ikki ein óviðkomandi ella tilvildarlig mølman (Haraway 1988: 596). Heimurin er meira sjálvstýrandi enn so, tí hann er ein „witty agent“, sum sjálvur skapar merking.

Elizabeth Grosz, sum er feministiskur og nýmaterialistiskur ástøðingur, leggur í bókini *Volatile Bodies. Toward A Corporeal Feminism* (1994) fram ein feministiskan holdsleika (en. *corporeality*), sum leggur dent á kroppin (Grosz 1994: vii). Grosz endurskoðar hugtakið um subjektivitet við at hyggja burtur frá einum siðbundnum, dualistiskum býti millum kropp og vit. Hon brúkar ein sokallaðan *möbius strip* sum mynd fyri, at vit og kroppur á ein meira samansettan hátt eru samantvinnað „It enables subjectivity to be understood as fully material and for materiality to be extended and to include and explain the operations of language, desire, and significance“ (Grosz 1994: 210). Hon vil vera við, at henda myndin kann vísa, hvussu vit og kroppur eru „snarað“ saman í tí holdsliga subjektivitetinum. Grosz vil eisini vera við, at kroppar ikki eru støðugar eindir, sum eru leysar frá søguligum, sosialum og mentanarligum viðurskiftum, men at tann ávísi og ítøkiligi kroppurin sum materialitetur tekur skap í samspæli við hesi viðurskifti, „they are not only inscribed, marked, engraved, by social pressures external to them but are the products, the direct effects, of the very social constitution of nature itself“ (Grosz 1994: x). Sambært henni eru kroppar tí ikki ráevni, sum hava eina „reina“, lívfrøðiliga síðu, sum kann loysast frá einari mentanarligari síðu. Kroppar eru altíð ávísir, og við at taka støði í tí ávísa kroppinum leggur hon fram ein hátt at hyggja at, hvørjir seksuellir munir eru á kynunum. Hon vísir á, hvussu kropsvætur í tí ávísa kroppinum hava týdning fyri sambondum millum kynini, millum kroppar, mentan og samfelag. Grosz hyggur at, hvørjir týdningar verða lagdir í kropsvætur hjá kvinnum og monnum, og hon spyr, um ikki vesturheimurin hevur havt lyndi til síggja kvinnukroppin sum heild sum flótandi:

[...] as a leaking, uncontrollable, seeping liquid; as formless flow; as viscosity, entrapping, secreting; as lacking not so much or simply the phallus but self-containment – not a cracked or porous vessel, like a leaking ship, but a formlessness that engulfs all form, a disorder that threatens all order? (Grosz 1994: 203).

Grosz sigur, at kvinnuligur holdsleiki hevur lyndi til at vera framsettur á henda

hátt, sum formleysur og flótandi, men at hetta snýr seg mest um mentanarligar framsetingar og fatanir. Hóast menn eisini hava flótandi kropsvætur, so verður hesin flótandi og óstýriligi kropseginleikin ofta knýttur at kvinnukroppinum.

Hesir triggir ástøðingarnir hava ymiskar fatanir av materialiteti. Teir hava ymiskar fatanir av, hvat slag av sambandi er millum materialitet og mentanarlig, søgulig og samfelagslig viðurskifti. Eitt nú vil Grosz vera við, at kroppar taka skap í samspæli við hesi viðurskiftini, meðan Barad og Haraway halda, at materialiteturin er sjálvstøðugari enn so og leysur frá ytri viðurskiftum. Eitt nú sigur Barad, at

Matter is not little bits of nature, or a blank slate, surface, or site passively awaiting signification. [...] Matter is not immutable or passive. It does not require the mark of an external force like culture or history to complete it (Barad 2003: 821).

og sostatt leggur hon dent á, at materialiteturin er sjálvstýrandi og autonomur. Við hesum sæst, at materiella snaringin er eitt yvirskipað heiti fyri nógvar ymiskar ástøðiligar og heimspekiligar hugsanir, sum savna seg um materialitet. Í viðgerðini verða tær ymisku hugsanirnar knýttar at yrkingunum, tí tær á ymiskan hátt kunnu nýtast til at greina kroppin sum materialitet.

Í komandi parti verður farið í dýpdina við at kanna, hvussu kroppurin sum materialitetur kemur til sjónar í yrkingum hjá Sissal Kampmann.

Viðgerð av kropsligum yrkingum

Ravnar á ljóðleysum flogi – yrkingar úr uppgongdini

Í *Ravnum á ljóðleysum flogi – yrkingar úr uppgongdini* er kropslig tráan í miðdeplinum í fleiri kropsligum yrkingum. Kroppurin og kropsliga tráanin hava bæði í sær móguleikar fyri rúsandi njóting, vanda og sjálvsoyðing. Yrkjaraegið og eitt „tú“ finna saman, og sum eitt innarligt og heitt suff stendur á einari einsmallari reglu „*Og eg elskaði*“ (s. 21). Men sambandið millum yrkjaraegið og „tú’ið“ er beinanvegin merkt av, at ein kropslig, dýrisk og vandamikil atdráttarmegi er til staðar (s. 17).

[...]

Hann, sum luktar av fremmandum kjöti,
av villskapi og ævintýri.

Hann er innbjóðingin til alt tað, eg ræðist.

[...]

„Hann“ verður her settur fram sum ein kroppur, ein kropslig vera „av fremmandum kjöti“, heldur enn ein persónur. Kroppurinn hefur við sínum kjöti og lukt í sær „innbjóðingar“ til sensatiónir av villskapi, ævintýri og vanda, sum sansaliga eru til at taka í. „Hann“ verður lýstur við ráum drögum og tykist vera eitt sindur órøktur við stórum, tungum stivlum (s. 47), skitnum jakka (s. 18) og sigarett í munnklovanum (s. 20). Yrkjaraegið girnast eftir hesum ókenda og ótamda, og tráanin verður beinanvegin sett í samband við okkurt vandamikið. Kropsliga tráanin hjá yrkjaraegnum kemur nærum fram sum ein hóttan í yrkingini á s. 22.

[...]

Ímillum húð og klæðir
luktaði eg dýrið,
eg heldur vildi eiga
enn alla lovaða friðsælu.

[...]

Yrkjaraegið verður drigið at tí, sum kroppurinn er „ímillum húð og klæðir.“ Ímillum húð og klæðir eru kropsligar úrskiljingar sum kynsligar kropsvætur, sveitti og hár. Slíkt, sum tað siviliseraða menniskjað í dag roynir at stýra og hava tamarhald á við at raka og vaska burtur. Tað er tí kropsliga ótamda „dýrinum“ í „tú’num“, heldur enn tí siviliseraða, sum yrkjaraegið tráar eftir. Í báðum yrkingunum verða dýriskir eginleikar knýttir at „tú’num“, tá tað verður sett í samband við tað kropsliga, vanda, tað ótamda og órøkta. Men tað er líka nógv yrkjaraegið sjálvt, sum hefur hesar dýrisku eginleikarnar, tí tað er yrkjaraegið, sum *luktar* „tú’ið.“ Orðið „luktar“ vísir til kropsligu sansingina hjá yrkjaraegnum, altso er tað *kroppurinn*, sum tráar og ikki kenslurnar ella tankarnir hjá yrkjaraegnum. Tráanin kemur til sjóndar soleiðis, at tað er *kroppurinn*, sum er virkin og „luktar“ ein annan kropp, og sum stýrir og krevur instinktívt og fyrilitsleyst. Hetta kann knýtast til kropsmaterialismuna, tí kroppurinn er ein virkin aktørur í hesum báðum yrkingunum, og tí tað er kropsligur spenningur og aktivitetur, sum er drívmegin í yrkingunum. Tann fyriboðandi tónin um vanda í yrkingini, verður játtaður í tí næstu yrkingini, tá sorgarleikurin (s. 23) og skilnaðurin millum yrkjaraegið og „tú’ið“ byrjar. Yrkingin á s. 30. kann skiljast sum ein reaktión upp á skilnaðin.

Tak mína seinastu rest aftanifrjá.
Trýst hœvdið á mær niður í madrassuna,
meðan tú tivar
og náðileyst og brutalt
brúkar mítt líkam til tað
tú
vil

Lat meg oysa tína song undir í tárur og snori.
Lat meg ýla mína sorg og mítt tap niður í
koddan hjá tær, so grannin ikki hoyrir særða
dýrið berjast fyri lívinum.

Lat meg lata teg halda í hárinum hjá mær
sum faksinum á eini villari ryssu

Lat teg lata meg kenna teg,
uttan at síggja teg,
inntaka meg við øllum tí sindrinum
eg
eri.
[...]

Øll brotini uttan tað fyrsta byrja anafórskt við einari samanseting av „lat meg“ og „lat teg.“ Sagnorðiformarnir „tak“ og „lat“ tykjast bæði at vera bøn og boðsháttur hvørt um annað. Yrkjaraegið setur seg sjálv í eina undirgevangi og bønandi stœðu, men boðsháttarformarnir vísa eisini, at tað onkursvegna er yrkjaraegið, sum ræður, og tí tekur ein serlig samanseting av ráðaloysi og ræði seg upp. Missurin, sum fylgir við skilnaðinum, kemur til sjóndar ógvuliga kropsliga. Kropsliga tráanin hjá yrkjaraegnum er í hesari yrkingini vend til eina sjálvsoyðandi kraft. Talan er um eina ógvusliga kynsliga undirgeving, har ráðaloysið og ræðið eru sett í samband við sadomasokismu, kynsligan dominans og undirgeving. Yrkjaraegið biður „túið“ brúka seg kynsliga „náðileyst og brutalt.“ Tað ógvusliga í hesum brotinum kann tulkast sum ein framseting av einum diskursi um, at menn ikki hava tamarhald á síni girnd og objektifisera kvinnuna (Hansen 2013). Yrkjaraegið leggur „túið“, ella breiðari sagt „mannin“, undir at hava hug at „brúka“ kvinnuna og at seta hana í eina undirgevangi stœðu. Men eisini her peika útsagnirnar hjá yrkjaraegnum um „túið“ aftur á yrkjaraegið sjálv. Tí tað er hon, sum gevur boðini og setur seg

sjálva í ta undirgevandi stöðuna. Framsetingin av kroppinum hjá yrkjaraegnum, kvinnukroppinum, kann her knýttast til kvinnuliga holdsleikan hjá Grosz.

The metaphors of uncontrollability, the ambivalence between desperate, fatal attraction and strong revulsion, the deep-seated fear of absorption, the association of femininity with contagion and disorder, the undecidability of the limits of the female body [...], its powers of cynical seduction and allure are all common themes in literary and cultural representations of women (Grosz 1994: 203).

Kvinnukroppurinn hefur sambært Grosz lyndi til at verða framsettur bókmentliga og mentanarliga sum markleysur, fangandi, forfórandi og vandamikil, og kvinnukroppurinn verður lýstur við myndamáli, sum leggur dent á hesar eginleikarnar. Í yrkingini sæst hesin framsetingarhátturinn av kvinnukroppinum aftur. Tann vandamikla atráttarmegin og tann kyniska og desperata undirgevingin kunnu sigast at samsvara við hugsanirnar hjá Grosz um framsetingar av kvinnuligum holdsleika. Kvinnuligi seksualiteturinn og girndin eru her vandamikil og hava upploysn, sjálvsoyðing og „disorder“ við sær. Yrkingin kann sigast júst at nýta myndamál um tamarhald og vantandi tamarhald í tí ambivalenta „lat meg“ og „lata teg“ orðastreyminum. Kynsliga undirgevingin kann skiljast sum ein desperat roynd at halda fast í og koma nær tí, sum er mist. Yrkjaraegið er í upploysn, og henda upploysnin kemur eitt nú til sjóndar við einari lítilgerð av kroppinum „mína seinastu rest“ og „við øllum tí sindrinum eg eri.“ Tapið kemur eisini til sjóndar gjøgnum kropsligt tap, eina kropsliga úrskiljing av snori og tárnum. Upploysnin kemur til sjóndar sum ein kropslig upploysn og sum ein niðurgering av kroppinum. Eisini í hesari yrkingini eru dýriskir eginleikar upp á spæl. Yrkjaraegið hefur dýriskar eginleikar, tað „ýlir“ og er eitt „sært djór.“ Kynsliga og kropsliga sjálvsoyðingin verður knýtt at djórum, tá hon skal „takast aftanífrá“ og „tú’ið“ skal „halda í hárinum hjá mær / sum faksinum á eini villari ryssu.“ Kroppurinn hefur her í sær eina dýriska, villa og sjálvsoyðandi kraft. Í hesum yrkingunum er materialiteturinn í kroppinum knýttur at seksuellari tráan og girnd, sum í teimum fyrstu yrkingunum er á markinum til at vera vandamikil og í tí síðstu er vend til sjálvsoyðing. Megin í kroppinum, sum í hesum fòrinum er tann seksuella driftin, ger upp við tað stigskipaða mótsetningsparið vit/kroppur. Við hugtakinum hjá Barad kunnu vit siga, at kroppurinn „sparkar aftur“ (Barad 1998: 112), hann sparkar sína seksuella tráan ígjøgnum og vitið burtur. Skiveren og Gregersen siga í sambandi við eina yrking hjá Ravn, at „Jeget er ikke kroppens suveræne hersker, men snarere dens slave,“ (Skiveren & Gregersen 2015: 53) og henda stöðan tykist

eisini at vera galdandi í hesum yrkingunum hjá Sissal Kampmann. Kroppurin er ikki bara javnsettur við vitið, men ræður yvir tí.

Endurtøkur

Í *Endurtøkum* renna kropsligir materialitetir og ytri materialitetir saman í yrkingini á s. 7. Yrkjaraegið undrast á líkleikan millum bygningar og kroppar, sum báðir hava eygu.

[...]

Eg hugsaði ikki annað, enn at tað var løgið, at alt, vit eru inni í, hevur eygu, vit kunnu hyggja út ígjøgnum.

Ella inn ígjøgnum.

Einfaldir kassar við vindeygum og hurðum. Eygum og munnum. Og alt kann lætast upp. Lætast aftur. Ávirka. Ávirkast. Gjøgnumgongdir, gjøstur. Fet og frakkar. Tankar og kenslur. Vatn. Hendur á húð. Hár. Setningar. Banalitetir.

Blóð. Dagligdagar. Nætur. Ljóð. Innkeypsposar. Børn í fanginum. Hundar í bandi. Veran.

Og so flenti eg. – At mær sjálvari. Tí hvør eri eg at gera mær vónir um at skyna á tí, sum liggur millum veggirnar av kjøti og blóði, cementi, træi og húð, og tí, ið er uttanfyri?

[...]

Stíflurin er ógvuliga skiftandi og hevur bæði prosaeyðkenni og lýrisk eyðkenni. Prosaeyðkennini eru beinleiðis tala, tátíð og tíðarrøð og tey lýrisku tættleiki, knappleiki, uppreksan og endurtøkur. Í hesum brotunum er fyrst ein prosakendur, narrativur stíflur. Síðani gerast setningarnir støðugt knappari og tættari, og tá verða kroppar og bygningar javnsettir sum materialitetir, sum við gjøgnumgongdum, húð, blóði, hári og innkeypsposum bera í sær gerandisdagin. Síðani verður aftur skift til ein meira narrativan stíl. Materialiteturin ella tilfarið, sum kroppar og bygningar hava í sær, verður eisini javnsett „millum veggirnar av kjøti og blóði, cementi, træi og húð, og tí, ið er uttanfyri?“. Yrkjaraegið tykist ikki at skilja millum, hvat er kroppur og hvat er bygningur, tí mark er ikki millum tilfarið. Eisini tykist yrkjaraegið at ivast í, hvar markið millum kropsliga materialitetin

og ytra umhvörvið er. Her er tað ikki so nógv tað virkna í materialitetinum, sum er upp á spæl. Men kanska heldur ein áhugi fyri sjálvum tilfarinum, sum er í mannakroppum og í tí materiella umhvørvinum. Ein áhugi fyri, hvussu líkt hetta tilfarið er, og hvussu tað næstan ikki er til at skilja sundur. Gerandisdagurin verður lýstur ígjøgnum teir grundleggjandi materiellu lutirnar, kropspartarnar og bygningpartarnar, sum eru realitetir, sum áhaldandi eru til staðar. Javnsetingin av kroppum og bygningum hevur í sær eina implisitta endurskoðan av støðuni hjá menniskjanum í heiminum í mun til annan materialitet. Barad vísir í sínum posthumanistiska performativitetsástøði á, at „vit“, menniskjuni, ikki eru í einari uttanveltaðari serstøðu í heiminum, „We“ are not outside observers of the world. Nor are we simply located at particular places **in** the world; rather, we are part **of** the world in its ongoing intra-activity“ (Barad 2003: 828). Tað, at „vit“ eru partar *av* heiminum, merkir sambært hesari hugsan, at menniskjað ikki er lyft upp um ella púra uttanveltað í mun til annan materialitet. Menniskjað er ikki ein uttanveltaður rannsakari í mun til tann rannsakaða natúrliga heimin, tí menniskjað er ein partur av heiminum. Skilnaðurin ímillum ymiskan materialitet, menniskja og heim, liggur í skilnaðinum millum ymiskar stýringar. Tað, at yrkjaraegið í tí síðsta brotinum flennir at sær sjálvum og setur spurnartekin við sín egna førleika at „skyna á“ materialiteti og mörkunum ímillum menniskja og ikki-menniskja, kann síggjast sum ein láturliggerð av hugsanini um, at menniskjað er lyft upp um allan annan materialitet. Sostatt kann sigast, at tað verður víst á, at menniskjað ikki er ein uttanveltaður eygleiðari, ikki bara staðsett í heiminum, men ein partur *av* heiminum. Javnsetingin og láturin kunnu síggjast sum post-antroposentriskar viðmerkingar, tí kroppurin, og sostatt menniskjað, er úr sama tilfari sum annar materialitetur, og láturin niðurbrytur antroposentrisku upphevaðu serstøðuna hjá menniskjanum sum skilvíst hugsandi veru.

4D

Í 4D er kroppurin áhaldandi til staðar, og í yrkingini á s. 40 minnir yrkjaraegið á, „At hetta bert er ein søga um kroppin / afturlatna renslid.“ Kroppurin er eitt slag av „høvudspersóni“ í savninum, sum yrkjaraegið samstundis *er* og tykist at kenna seg fremmanda fyri. Ein mynd av einum naknum og opnum kvinnukroppi er á permuni á savninum, sum Ludvík á Brekku (f. 1985) hevur gjørt. Tann nakni, hvíti kvinnukroppurin hóskar væl til kropsliga innihaldið í savninum. At kroppurin er eitt afturlatið rensl, verður endurtikið í nærum hvørjari yrking í savninum, og spurningar daga fram so líðandi, tí eiga renslini í kroppinum at vera afturlatin, og eru tey tað? Lívfrøðin í kroppinum verður áhaldandi drigin fram í hesum savninum, og hetta samsvarar væl við kropsmaterialismuna, sum

Skiveren og Gregersen vísa á, „[...] krops- og kønsmaterialisterne [sætter] fokus på kroppens præsproglige faktisiteter, dvs. kroppen før den italesættes, og taler om specifikke kropslige erfaringer, der presser sig på med deres insisterende tilstedeværelse [...]“ (Skiveren & Gregersen 2015: 51). Kroppurinn í savninum hefur eina insisterandi nærveru, hann er ítökiligur við holdi, kjöti og blóði, og spesifíkkar kropsligar úrskiljingar, sansingar og upplivingar eru upp á spæl. Kanska ber til at siga, at summar av teimum kropsligu upplivingunum eru uttan fyri tað, sum málið megnar at skráseta. Tær eru ikki-másligar, og tí verða summar kropsligar upplivingar lýstar sum annað enn logiskt lívfrøðiligar upplivingar. Kroppurinn tykist t.d. at hótta við at spreingja síni holdsligu mørk við at lata seg aftur, lata seg upp, leka og seyra. Í yrkingini á s. 64 er yrkjaraegið flótandi og mørkini sprongd.

[...]

Men tað lekur millum
vitið, skilið og
kjötið.

Tað rennur út millum
rivurnar
í bringuni,
í hválvinum
undir skallanum,
og
kuldin sleppur inn um frakkan.

[...]

Í tí fyrsta brotinum er onki forðandi mark millum „vit og skil“ og „kjöt“, tí tað kann leka ímillum. Tí kann sigast, at hesi mótsetningspørini ikki eru stigskipað, soleiðis at vitið er virkið, meðan kroppurinn er óvirkin, tí her er ein beinleiðis, materiell rørsla ímillum. Við hugsanini hjá Grosz um holdsleika (en. *corporeality*) kann eisini sigast, at tað siðbundna, dualistiska markið millum vit og kropp hvørvur í hesari yrkingini, tí mørkini leka burtur. Eisini kann sigast, at vitið her er gjørt ítökiligt og kropsligt, tí tað kann leka. Í tí næsta brotinum er aftur ein flótandi rørsla, har kroppurinn „rennur út“ um sínar egnu holdsligu girðingar. Hesin flótandi kroppurinn í yrkingini kann knýttast at hugsanunum hjá Grosz um kropsvætur.

Body fluids flow, they seep, they infiltrate; their control is a matter of vigilance, never guaranteed. In this sense, they betray a certain irreducible materiality; they assert the priority of the body over subjectivity; they demonstrate the limits of subjectivity in the body, the irreducible specificity of particular bodies (Grosz 1994: 194).

Sambært Grosz ber ikki til at líta á kropsvæturnar, tí tær renna og leka sum tær vilja, og tað ber bara til at hava avmarkað tamarhald á teimum. Kropsvæturnar vísa á tann grundleggjandi materialitetin í kroppinum, og at subjektiviteturin er grundfestur í kroppinum. Kropsligi lekin í yrkingini vísir avmarkað tamarhald, tí tað, at alt flýtur í og úr kroppinum tykist at gera, at tað, ið er uttanfyri eisini kann treingja inn í hann, tá „kuldin sleppur inn um frakkan.“ Kroppur og kropsvætur eru grundleggjandi materialitetir í yrkjaraegnum. Her er kroppurin ikki ein óvikilíg, afturlatin eind, men heldur ein virkin, áhaldandi tilgongd av kropsvætum. Í yrkingini á s. 46 er flótandi kroppurin settur í samband við óhugna og marru.

[...]

Salt, salt salt.

Í kroppinum hjá henni. Í kroppinum hjá mær.

Kroppurin er eitt afturlatið rensl.

Tað hevði lagt seg í lógum í andlitinum. Hoyrði, hvussu tað gresjaði og fleyt tjúkt og krystalliserað í æðrunum hjá henni. Inn í meg ígjøgnum teppið á gólvinum. Tenninar vóru brotnar. Óregluligar. Kroppurin var minkaður. Blotnaður. Týsnaður upp. [...]

Í hesum brotunum eru tveir kroppar, „hon“ og yrkjaraegið. Í yrkingini er salt allastaðni, og her er tað bæði uttan á kroppinum og inni í honum. Saltið er ikki ein natúrlígur, samantvinnaður partur av kroppinum. Vanliga ber ikki til at sansa salt, sum er inni í kroppinum, men yrkjaraegið *hoyrði*, hvussu saltið „gresjaði og fleyt tjúkt og krystalliserað í æðrunum.“ Sagt verður, at kroppurin er eitt afturlatið rensl, men í hesum brotinum tykist kroppurin júst at vera eitt opið rensl. Eitt opið rensl er millum kroppin hjá „henni“, teppið á gólvinum og kroppin hjá yrkjaraegnum, sum saltið ferðast ígjøgnum, „Inn í meg ígjøgnum teppið á gólvinum.“ Í hesum sæst, eins og í yrkingini í *Endurtøkum*, ein javnseting millum

kropp og annan materialitet, tí teppið á gólvinum og kropparnir saman skapa eitt rensl. Hetta opna renslíð millum ymiskar kroppar og ymiskan materialitet samsvarar væl við hugsanina hjá Barad um, at materialiteturin í heiminum og kroppar ikki eru afturlatnar eindir, men opnar tilgongdir (Barad 2003: 817). Síðani verður sagt frá, hvussu avskeplaður kroppurin er, og helst er tað kroppurin hjá „henni“, hóast tað ikki verður sagt ítøkiliga, hvønn kropp talan er um. Kroppurin við brotnum, óregluligum tonnum, sum er minkaður, blotnaður og týsnaður upp, er ófrættakendur og kann kanska síggjast sum eitt sjólátið lík. Kroppurin, sum ikki er, sum hann eigur at vera, skapar óhugna og eitt marrukent huglag. Kroppar minna okkum áhaldandi á, at vit eru bundin og avmarkað í holdi og blóði og tí skulu doyggja. Tann meislaði kroppurin er ræðandi, tí hann noyðir okkum at ásanna, at vit skulu doyggja, og at vit eru avmarkað og viðbrekin. Tað ber til at lesa ein ávísan iva um, hvør „hennara kroppur“ og „mín kroppur“ er í yrkingini. Hesin ivin kann lesast sum tað, at yrkjarægið kennir seg fremmant yvir fyri sínum egna kroppi og fremmant yvir fyri tankanum um, at kroppurin skal doyggja. Í yrkingini á s. 26 skapar vantandi tamarhald á kroppinum eina kenstu av ræðslu í yrkjarægnum.

Eg ræðist blóðið,
sum rennur sum lítli,
tutlandi lækir.
Ivist í, um tað er nóg mikið eftir inni í mær
til hina helvtina?

Kroppurin er ein maskina.
Eitt afturlatið rensl,
við smáum tannhjólum,
sum mala og mala
[...]

Yrkjarægið ræðist blóðið í kroppinum, og aftur her er tað tann flótandi kroppurin, sum ger um seg. At blóðið „rennur sum lítli, / tutlandi lækir“ tykist at vera ein hóttan um upploysn, tí hvar gongur markið? Kann kroppurin lata seg sjálfvan renna út um øll mørk? Hesir spurningar tykjast liggja undir ræðsluni hjá yrkjarægnum. Kroppurin, sum flýtur út og sum letur annan materialitet flóta inn í seg, er afturvendandi í *4D*, og hugsanirnar hjá Grosz um kvinnukroppin sum flótandi og kvinnuligar kropsvætur síggjast aftur í hesum yrkingunum. Kvinnukroppurin verður sambært Grosz ofta sæddur og framsettur sum lekandi,

seyrandi, klebrutur og óstýriligur (Grosz 1994: 203). Kroppurinn hjá yrkjaraegnum kemur ekki altíð til sjóndar sum spesífikt kvinnuligur í yrkingunum, men í hesari yrkingini kann upplivingin av tí flótandi kroppinum lesast sum ein spesífikt kvinnulig uppliving. Blóðið, sum rennur, kann skiljast sum menstruatióin, sum yrkjaraegið onki tamarhald hevur á. Menstruatióinblóðið er ein sjálvvirkandi kropsligur materialitetur, ein sjálvstýrandi skipan sum við myndamáli verður nevnd „ein maskina.“ Fyri yrkjaraegnum er blóðið og alt annað, sum gongur fyri seg inni í kroppinum, eitt sjálvstýrandi virksema, sum ongantíð stæðgar á „við smáum tannhjólum, / sum mala og mala.“ Grosz vísir á, at framsetingarnar av kvinnukroppinum sum flótandi ofta eru mentanarligar framsetingar, sum hava tulkningar og mistulkningar av kvinnukroppinum í sær (Grosz 1994: 203). Í hesari yrkingini er tað ein ítøkilig uppliving av egnum kroppi hjá einum yrkjaraegi, sum ger seg galdandi, og tí er ikki vist, at spurningurin um tulkningar og mistulkningar í framsetingini er viðkomandi her. Í øllum førum kann staðfestast, at hugsanirnar hjá Grosz um, at kvinnukroppurinn verður framsettur sum lekandi og óstýriligur, síggjast aftur í fleiri av yrkingunum. Óttin og ivin vísa á, at yrkjaraegið bara hevur avmarkað tamarhald á, hvat kroppurinn ger, og tá verður samstundis peikað á stýringina hjá kroppinum. Yrkjaraegið setur spurnartekin við stýringina hjá kroppinum, „Ivist í, um tað er nóg mikið eftir inni í mær / til hina helvtina?“ Eisini her tykist ein deyðsótta at liggja undir óttanum, tí yrkjaraegið ivast í, um rennandi blóðið fer at røkka til „hina helvtina“ av lívinum. Stýringin hjá kroppinum minnir á, at kroppurinn er livandi og tískil skal doyggja. Í yrkingini á s. 101 eru salt og sansir í miðdepli.

Alt er so løgið fyri tíðina.

Smurt inn í bleytt.

Søtt. Salt.

Tjúkt og heitt.

Svølgi alt

sum ostrur,

uttan at tyggja.

Eg vil svølgja alt rátt.

Heilt.

Kenna salta smakkin,
tá hann
fremmandur glíður inn í kroppin.

Inn í afturlatna renslíð.

Fremmandur.

Eisini tá hann gerst eitt við bláu aldurnar,
sum trýsta hart móti húðini og
limunum.
Pressa seg inn í rivurnar,
krevja atgongd,
halda mær líðandi, flótandi
eina lötú aftrat
við andlitinum í vatnskröpunni.

Salta vatninum á varrunum.

Yrkingin byrjar við einari staðfesting av, at „Alt er so lögíð fyri tíðina“, og tað lögna kemur til sjóndar sum ein sansalig uppliving av smakki, konsistensi, nerting og hitastigi. Yrkjaraegið vil taka hesa sansingina av søltum, søtum, hita, bleytum, flótandi og tjúkkum inn í seg við at svølgja hana „sum ostrur.“ Yrkjaraegið er sansaliga vakið, og ein bráður, kropsligur gramleiki sæst, tá tað vil svølgja alt „uttan at tyggja“, „rátt“ og „heilt.“ Í hesari yrkingini er saltíð eisini knýtt at sansing, men her er marrukenda huglagið burtur og ein krevjandi, næstan tráandi tóni komin ístaðin. Saltíð er fremmant, men yrkjaraegið vil kenna tað „glíða inn í kroppin.“ Saltíð er allastaðni í hesum poetiska heiminum. Tað kann flyta seg inn og út úr kroppum, ferðast gjøgnum annan materialitet og gerast eitt við náttúruna, „bláu aldurnar.“ Kroppurin hevur her eina virkna sansing og ein virknan vilja at taka inn í seg við at svølgja, kenna og smakka. Eisini aldurnar tykjast at hava eitt slag av virknari stýring, tá tær trýsta, pressa og halda kroppinum. Eins og yrkjaraegið kropsliga „krevur“, „krevja“ aldurnar atgongd til kroppin. Kroppurin og aldurnar kunnu her síggjast sum tað, ið Haraway nevnir „witty agents.“ Kroppurin tí hann hevur sínar lögnu tøvur at sansa og svølgja, og aldurnar tí tær tykjast at spæla við ella vilja hava samlegu við kroppin. Sambært Haraway er heimurin ikki bara ráevni ella deytt tilfar, sum menniskju kunnu evna til ella leggja merkingar í, „The codes of the world are not still, waiting to be read. The world is not raw material

for humanization“ (Haraway 1988: 593). Materialiteturin í heiminum er ikki merkingarleysur og fær merking, tá hann verður „avkوتاður“ ella „lisiin.“ Hann bíðar ikki eftir at blíva „humaniseraður“, at fáa týdning ella lagt menniskjaligar eginleikar niður yvir seg.

Fylgja vit hugsanini hjá Haraway, fáa aldurnar ikki sín týdning ella sína stýring uttanífrá ella av at verða antropomorfisheraðar, tí stýringin er í heiminum, materialitetinum sjálvum. Tá stýringin í heiminum verður drigin fram, verður latið upp fyri etiskum móguleikum og spurningum, sigur Haraway: „Acknowledging the agency of the world in knowledge makes room for some unsettling possibilities, including a sense of the world’s independent sense of humor“ (Haraway 1988: 593). Tá ber til at síggja, at materialiteturin í heiminum hevur sítt egna skemtingarsemi, og at heimurin er ein „witty agent.“ Hetta merkir, at støðan hjá menniskjanum sum ráðandi yvir materialitetinum má endurskoðast. Í yrkingini eru kroppurin hjá yrkjaraegnum og aldurnar ikki stigskipað, tí tey verða javnsett sum „witty agents.“ Ein javnseting av stýringini hjá kroppinum og stýringini hjá náttúruni fer sostatt fram. Nertingin millum kroppin og aldurnar tykist sum eitt sansaligt samband millum tvær sjálvstøðugt stýrandi eindir. Talan er um tveir javnsettar, stýrandi materialitetir. Yrkingin hevur eisini ein seksuella undirtóna, sum kemur til sjóndar í teimum sansaligu lýsingarorðunum „heitt“, „bleytt“, „tjúkt“, „søtt“ og „salt.“ Sagnorðini „svølgja“, „kenna“, „glíða“, „gerast eitt“, „trýsta“, „pressa“, „krevja“ og „halda“ hava eisini seksuelt løddar hjámerkingar. Ostrur verða eisini mettar at vera lystvekkjarar, og bókmentalig siðvenja er eisini at seta tað at eta í samband við kynslív. Yrkingin hevur tí ein seksuelt løddan undirtóna, uttan tó beinleiðis at snúgva seg um kynslív. Heldur er talan um eina krevjandi tráan eftir kropsligari sansan og sensatiún.

Hyasinttið

Í tí ellintu yrkingini í *Hyasinttið* er eitt týðuligt tilvit um kroppar, bæði manna-kroppar og djórakroppar.

Yrkingin í náttúruni er ein teskan. Nærum óhoyrandi.

Posarnir í hondunum ein áminning um kjøtið.

Tað má vera seinnapartur.

Onkur hevur tendrað ljós. Klæðini eru tikin inn av

snórunum. Hundarnir úr túnunum. Seyðurin

liggur í bólkum á bønum. Seyðakroppar seta

merki í bøin. Mannakroppar í madrassur, stólar,

sofur, heilar & hjørtu. Seyðakroppar hanga við hálsinum

niðureftir í hjallum á heysti. Spentir út sum hvít
lök á snórum. Sum segl á sluppum. Gjøgnumskygðar
síður. At síggja bláligt ljós millum rivjabein. Hoyra
ljóðið frá fótum eftir asfalti. Taktfast.

[...]

Moldin í havastovuni luktar av roti. Bløðini standa
sterk & grøn. Soleiðis verður alt tikið úr sínum rætta
upphavi.

[...]

Mótsetningar millum mentan/náttúru og menniskja/ikki-menniskja sermerkja hesa yrkingina, og her eru bæði kropsmaterialisma og vistyrking (økopoesi) upp á spæl. Byrjað verður við at siga, at „yrkingin í náttúruni er ein teskan“, og hetta kann síggjast sum ein staðfesting av, at náttúran hevur sítt egna mál. Náttúran hevur við „yrking“ síni ella „máli“ sínum sín egna streym av merkingum. Yrkingin er „ein teskan“ og „nærum óhoyrandi“, t.e. at hon er har, men vit lurta ikki eftir henni, tí vit hava skilmarkað okkum sjálvi sum grundleggjandi øðrvísi enn náttúran. Men her er náttúran, við orðunum hjá Haraway, ikki bara ein óviðkomandi og tilvildarlig mølman, tí hon hevur sítt egna mál, sum vísir á hennara sjálvstøðugu stýring (Haraway 1988: 596). Tað, at náttúran hevur sítt egna mál, merkir tó ikki, at vit skilja tað, sum hon sigur. Skiveren og Gregersen vísa á, hvussu náttúran í einari yrking hjá tí danska yrkjaranum Eske K. Mathiesen (f. 1944) eisini hevur sítt egna mál, sum tó ikki er so lætt at skilja, „Selvom naturen måske ikke sådan lige er til at forstå og kommunikere med, så behøver man nemlig ikke være arrogant og besidderisk af den grund [...]“ (Skiveren & Gregersen 2015: 39). Yrkingin hjá Mathiesen sigur á stillan og næstan undirskiltan hátt, at náttúran eigur at viðfarast við virðing. Í yrkingini hjá Sissal Kampmann liggur hesin tankin undirskiltur, tá tað á ósentimentalan hátt verður víst á, at náttúra, djór og menniskju eru úr sama tilfari og grundleggjandi eru eins. Tað, sum náttúran helst roynir við síni teskan, er at vísa á, at menniskju og djór við kroppum teirra eru eins, og at náttúran við síni rødd, síni „yrking“, síni stýring, eisini er sum menniskjað. Røddin hjá náttúruni setur stýringina hjá náttúruni í fokus. Sum nevnt eru mótsetningarnir millum mentan og náttúru týðandi í yrkingini, og tað er týðiligt í javnsetingini av kroppum. Náttúran er tematiskt átrokandi í yrkingini, men er bara til staðar ítøkilig sum ein „teskan“, tí náttúran er ein *kultiveraður* partur av tí poetiska heiminum. Náttúran er domestiserað til „tún“, „bø“ og „asfalt“ og ítøkilig flutt inn um dyrnar til mentanina, „moldin í havastovuni luktar av roti. Bløðini standa / sterk & grøn. Soleiðis verður alt tikið úr sínum rætta / upphavi.“ At moldin

luktar rotin kann síggjast sum ein ábending um, at náttúran verður „sjúk“, tá hon verður viðfarin sum ráevni og manipulerað.

Yrkjaraegið hyggur at mannakroppum, djórakroppum og umhvørvi úr einum distanserandi og abstraherandi sjónarhorni. Í regluni „Posarnir í hondunum ein áminning um kjøtið“ kann „kjøtið“ vísa til mannakroppin, sum merkir vektina av einum tungum posa í hondini. Men „kjøtið“ kann eisini vísa til djórakroppin og djórakjøt sum brúksvøru, sum er í einum posa. Hesin ivin kann sigast at peika á, at mannakroppar og djórakroppar eru úr sama tilfari, eru „kjøt.“ Munurin liggur tá undirskilt í, hvørjir kroppar ráða yvir hinum, og hvørjir kroppar verða gjørdir til brúksvøru og koyrdir í posar. Yrkjaraegið skrásetur, at seyðakroppar og mannakroppar ítøkiliga „seta merki“ í umhvørvið, sum teir liva í, „Seyðakroppar seta / merki í bøin. Mannakroppar í madrassar, stólar, / sofur.“ Á henda hátt verður víst á, at mannakroppar og seyðakroppar grundleggjandi eru eins. Munurin á, hvønn týðning hesir kropparnir hava, sæst, tá tað á ósentimentalan hátt verður lagt afturat, at mannakroppar eisini seta merki í „heilar & hjørtu.“ Tá víst verður á røddina í náttúruni og líkleikarnar og munirnar millum kropparnar, kann sigast, at tað samstundis verður víst á, at munirnir í grundini bara eru mannaskaptir og botna í einari antroposentriskari heimsfatan. Við at gera vart við hetta flytur yrkingin seg burtur frá antroposentrismuni og vísir á eina aðra heimsfatan. Skiveren og Gregersen vísa á, at hugtakið „biosferisk egalitarisma“ hjá dýpdarvistfrøðinginum Arne Næss kann knýstast til eina heimsfatan, sum førkar burtur antroposentrismuna, „I denne poesi bevæger vi os væk fra antropocentrismens hierarkiske ontologi, hvor kulturen har primat over naturen, og henimod biocentrismens princip om en såkaldt „biosfærisk egalitarisme“, hvor menneske og natur betragtes som ligeværdige størrelser“ (Skiveren & Gregersen 2015: 40). Hendan heimsfatanin, sum javnsetur menniskja, náttúru og djór, kann sigast at vera undirskilt í hesum poetiska heiminum. Tó skal sigast, at dýpdarvistfrøðin hjá Arne Næss ikki er umboðandi fyri yrkingarnar hjá Sissal Kampmann sum heild. Yrkingarnar snúgva seg í avmarkaðan mun um náttúruna, sum ofta er ein kultiveraður ella periferur partur av yrkingunum. Men í hesum kropsmateriella tráðnum, sum verður fylgdur, er náttúran eisini viðkomandi sum materialitetur.

Kropsmaterialisman, sum er upp á spæl í hesari yrkingini, setur ikki stýringina hjá kroppum í fokus, men *javnsetingina* av ymiskum kroppum. Javnsetingin fer eisini fram við, at orðið „seyðakroppur“ verður nýtt, tí á tann hátt verður virðismunurin tikin burtur millum „mannakroppar“ og „seyðakroppar.“ Orðið verður eisini brúkt um seyðin, tá hann er deyður og vanligi hevði verið kallaður „krov“: „Seyðakroppar hanga við hálsinum / niðureftir í hjallum á heysti.“ Seyðurin, „seyðakroppurin“, er framvegis javnsettur við „mannakroppin“, tá hann hongur

í hjallinum, og funktióin, sum hetta hefur, er, at deyðin hjá seyðinum verður lyftur upp úr tí sjálvsagða. Samstundis verður deyðin hjá seyðinum knýttur at tí gerandisliga, tá hann verður samanborin við løk og segl, „Spentir út sum hvít / løk á snórum. Sum segl á sluppum.“ Tá tað gerandisliga verður knýtt at deyðanum hjá seyðinum, sum samstundis er javnsettur við menniskjað, stinga spurningar seg upp um týdningin hjá deyðanum bæði hjá menniskjum og djórum. Sambært yrkjarægnum seta seyðir ikki, og sostatt heldur ikki deyðar teirra, merki í „heilar & hjórtu.“ Yrkingin tykist tó seta spurnartekin við, at deyðin bara hefur týdning í summum førum. Ein ávís fagurfrøði er eisini knýtt at tí deyða seyðakroppinum: „Gjøgnumskygðar / síður. At síggja bláligt ljós millum rivjabein.“ Uttan at nógv verður gjørt av, verður ein melankolskur vakurleiki knýttur at tí deyða seyðinum. Nógvar merkingar og spurningar gera sostatt um seg ímillum ymiskar kroppar og ímillum mótsetningspørini náttúra/mentan og menniskja/ikki-menniskja í hesari yrkingini.

Sunnudagsland

Eins og í *Hyasinttíð* eru ikki bara mannakroppar, men ymisk sløg av kroppum í fokusi í *Sunnudagslandi*. Í yrkingini á s. 28 verður rotningartilgongdin hjá einum deyðum hvali lýst.

[...]

Tungar, nýggjar aldur,

[...]

Bera varliga
deyða, rotna hvalin,
fullur av gnagandi rottum í búkinum
til havs,
har hann
í einum kjøtblómtyssi,
av hvítum, feitum bløðum,
svartreyðum krúnnum,
marmorlittum beinstelki,
spreiðir sín lívrunna
kropp
yvir havbotnsins
landslag.

Sírmarr yvir skipsvrök, kavbátar,
skattakistur,
tara, fiskar, skeljar og beinagrindir,
ið ikki funnu heim í kirkjugarðin
undir bøgardinum.
Spreiðir sínar veingir út yvir váta,
dulda heimin undir yvirflatuni,
vit allar tíðir longdust eftir.
Fevnir alt tað gloymda,
[...]

Aldurnar hava eins og í yrkingini á s. 101 í *4D* eitt slag av stýring. Her eru tær tó ikki ágangandi móti kroppinum í havinum, men tykjast hinvegin varnar, tá tær varliga bera deyða hvalin til havs. Tað tykist, sum vísa aldurnar virðing fyri hvalinum. Kanska kann sigast, at náttúran í hesari yrkingini hevur eitt slag av jarðarferð fyri tí deyða hvalakroppinum, tí her er ein varin flutningur og eitt „kjøtblómutyssi.“ Eins og í yrkingini í *Hyasinttið* er talan um eina fagurfrøði, sum dregur vakurleikan fram í einum deyðum djórakroppi, „kjøtblómutyssi / av hvítum, feitum bløðum, / svartreyðum krúnum, / marmorlittum beinstelki.“ Her er tó uppافتur meira enn í *Hyasinttið* talan um eina ljótleikafagurfrøði, sum knýtir saman tað andstyggiliga og tað vakra. Tað andstyggiliga er, at hvalurin er rotin og verður uppløystur, og at rottur gnaga í maganum. Men tað, sum fer fram, verður lýst sum vakurt við, at innvøllirnir eru eitt „kjøtblómutyssi“, og rørslan út á hav er ein friðarlig, yndislig rørsla. Hóast hvalurin er deyður, hevur kroppur hansara ein virknan leiklut í yrkingini. Sagnorðini vísa, at hann er virkin, tá hann „spreiðir sín lívrunna kropp“, „sírmarr“, „spreiðir sínar veingir“ og „fevnir.“ Kroppurin er deyður, men hann er framvegis lívrunnin, kropsligur materialitetur, sum er virkin. Aktiviteturin, sum fer fram í hvalakroppinum, kann lýsast við kropsfatanini hjá Barad.

All bodies, not merely „human“ bodies, come to matter through the world's iterative intra-activity – its performativity. This is true not only of the surface or contours of the body but also of the body in the fullness of its physicality, including the very „atoms“ of its being (Barad 2003: 823).

Allir kroppar fáa týðning og taka skap í tí endurtakandi performativitetinum, sum fer fram í heiminum, og hetta innanhýsis-virksemið, hesin performativiteturin, umfatar allar partar av kroppinum – kroppin sum eina heild og allar teir lítlu

partarnar í honum. Aktiviteturin í hvalakroppinum kann síggjast sum ein áhaldandi performativitetur, sum fer fram. Kroppurin heldur fram at hava týðning og taka skap í tí áhaldandi performativitetinum, hóast hann broytir skap og upploysist, og tí heldur hann fram at vera virkin. Ein aktivitetur fer eisini fram ímillum kroppin og umhvørvið í sjónum, tí hann verður borin av aldunum, hann spreiddir seg út yvir havbotnin, hann sirmar á og fevnir umhvørvið. Í yrkingini sæst eisini ein mótsetningur millum ymiskt tilfar og rørslu og stillstøðu. Lívrundið og ólívrundið tilfar eru partar av landslagnum á havbotninum „skipsvrøk, kavbátar, / skattakistur, / tara, fiskar, skeljar og beinagrindir.“ Men bara náttúran og lívrundin materialitetur, aldurnar og hvalakroppurin, hava ein virknan leiklut. Rotningartilgongdin og upploysnin av hvalinum, sum „sirmar“ sum tøð á landslagið í havinum, vísir á ta vistfrøðiliga ringrásina hjá lívrundinum tilfari. Hendan yrkingin nertir eisini við spurningar um deyðan hjá menniskjum og djórum. Í yrkingini er tað natúrligt, at deyði hvalurin fer til havs, og at „jarðarferð“ hansara er í náttúruni, men leivdir av mannakroppum hoyra sambært yrkingini ikki til har, „*beinagrindir, / ið ikki funnu heim í kirkjugarðin / undir bøgardinum.*“ Sostatt vísir yrkingin, at munur er á, hvar deyðir djóra- og mannakroppar „hoyra til“, men at ein líkleiki tó er ímillum, hvussu menniskju jarða menniskju, og náttúran „jarðar“ náttúru. Í yrkingini á s. 34 eru aðrir kroppar enn djórakroppar og mannakroppar.

[...]

Upp móti vegginum

standa tveir

fullir svartir sekkir av ruski.

Í nátt sova teir inni.

Kropparnir,

fullir av burturkasti.

Høvdið er úr matleivdum, pappíri

og eini følnaðari orkidé.

Plastikhúðin rulkað

saman sum eitt brúkt handklæði,

tilvildarliga tveitt á

váta terrazzobaðiverilsigólvið.

Teir standa lið við lið.

Lena seg upp at hvørjum øðrum.

Styðja hvønn annan í gjóstrinum,

bein-, arm- og barnleysir

men við fullum, reyðum,
titrandi ruskhjörtum
við feldum trøum í rygginum,
har kvistarnir eina lötú
geva teimum eitt andlit,
ið er til at kenna aftur,
áðrenn teir fara á brennistøðina.

Áðrenn teir,
eins og alt annað skrell,
verða koyrdir við líkasælum líkfylgi
av bilum ávegis til arbeiðis
á stóra bálið í býnum,
ið logar við altetandi flammum,
ið ikki megnaðu at brenna aðrastaðni.

Í hesari yrkingini eru kroppar meira og annað enn tað, ið kann flokkast sum „menniskjakroppur“ ella „djórakroppur.“ Tveir rusksekkir og ein vavstur av ymiskum materialiteti, burturkasti, mynda tilsamans tveir kroppar. Teir verða kropsliggjördir við at verða nevndir „kropparnir“, og við at víst verður á kropsbygnaðin hjá teimum, „Høvdið er úr matleivdum, pappíri / og eini fólnaðari orkidé. / Plastikhúðin rulkað / saman.“ Vit síggja kanska eina niðurbróting av mótsetninginum millum „menniskja“ og „ikki-menniskja“, tá bæði lívrunnin og ólívrunnin materialitetur tilsamans kann vera ein kroppur. Hugsanin hjá Barad um, at tað ikki er greitt mark millum menniskjaligar og ikki-menniskjaligar kroppar samsvarar væl við, at kropparnir í hesari yrkingini kunnu sigast at vera á markinum millum at vera menniskjaligir og ikki-menniskjaligir. Sambært Barad eru kroppar ikki afturlatnar eindir, men opnar og endurtakandi tilgongdir, og hetta samsvarar við, at fyrbrigdið „kroppur“ tykist at víðkast í yrkingini.

If „humans“ refers to phenomena, not independent entities with inherent properties but rather beings in their differential becoming, particular material (re)configurations of the world with shifting boundaries and properties that stabilize and destabilize along with specific material changes in what it means to be human, the notion of discursivity cannot be founded on an inherent distinction between humans and nonhumans (Barad 2003: 818).

„Menniskjað“ er sambært Barad ekki ein óvilkilíg eind við óvilkilígum eginleikum, men heldur ymiskir hættir „at vera“ og „at gera“ við skiftandi mörkum. Við hesum ber til at siga, at ruskkropparnir hoyra til eitt víðkað kropshugtak, tí teir hava sín egna hátt „at vera“ og „at gera.“ Barad sigur eisini, at stýring er ein dýnamikkur, sum er í øllum kroppum, og eitt slag av stýring sæst eisini í atburðinum hjá kroppunum, tá teir „standa“, „sova“, „standa lið við lið“, „lena seg“ og „styðja hvønn annan“ (Barad 2003: 818). Nertingin og felagsskapurin millum kropparnar vísir eisini á stýring. Kropparnir eru „bein-, arm- og barnleysir / men við fullum, reyðum, / titrandi ruskhjörtum“, teir eru ikki „fullkomnir“ kroppar, teir hava ikki allar menniskjaligar kropspartar og kunnu ikki alt, sum menniskjakroppar kunnu. Men tað avgerandi er, at teir hava titrandi hjörtu, og á tann hátt verður víst á, at teir eru meira enn bara óvirkin materialitetur. Eins og tað kann vera trupult at hoyra „yrkingina í náttúruni“, kann tað eisini vera trupult at síggja andlitið í kropslígum materialiteti, sum ikki er fullkomiliga menniskjaligur, „har kvistarnir eina løtu / geva teimum eitt andlit, / ið er til at kenna aftur.“ Yrkingin vísir á, at líkleikar eru millum allan materialitet, allar kroppar, hóast teir fyri menniskju eru truplir at síggja og kenna aftur. Eisini henda yrkingin tekur upp spurningar um ymiskan deyða, og her er hugburðurin greiður og eksplisittur, „eins og alt annað skrell, / verða koyrdir við líkasælum líkfylgi / av bilum ávegis til arbeiðis / á stóra bálið í býnum.“ Yrkingin vísir á ein skeivleika í tí, at „aðrir kroppar“, sum strukturelt sæð eru eins og menniskjakroppar, verða burturbeindir „við líkasælum líkfylgi.“ Vit kunnu spyrja, um tað í hesari og øðrum yrkingum bert er talan um antropomorfiseringar, sálarkveikingar, sum speglingar av menniskjalígum virðum, atburði og sálarlívi, sum verða fluttar yvir á djór og annan materialitet. Skiveren og Gregersen vísa á, at nýmaterialisturin Jane Bennett vil vera við, at tað at vísa á, at annar materialitetur hevur eginleikar, sum menniskju eisini hava, ikki nýtist at vera antropomorfiserandi ella antroposentriskt (Skiveren & Gregersen 2015: 40). Tað kann hinvegin vera ein roynd at vísa á, at strukturellir líkleikar eru millum menniskju, ymiskar kroppar, náttúru og annan materialitet. Hvussu vit meta um hetta, veldst í stóran mun um, hvørja tilgongd vit hava til tekstin. Nýmaterialistiska og kropsmaterialistiska háttalagið bendir her í fleiri førum á, at talan er um strukturellar líkleikar millum menniskju og ikki-menniskju og ymiskar kroppar.

Samanumtikið um kroppin í yrkingunum

Kroppurin kemur til sjóndar á ymiskan hátt í ritverkinum hjá Sissal Kampmann. Í hesari viðgerðini hevur ein tráður verið fylgdur har ymiskir kroppar, serliga mannakroppar, men eisini djórakroppar og ruskkroppar, trína fram sum virknir materialitetir, og har tilfarið í kroppunum er í fokusi.

Í teimum viðgjördu yrkingunum í *Ravnar á ljóðleysum flogi – yrkingar úr uppgongdini* eru tveir mannakroppar í fokusi, kroppurinn hjá yrkjaraegnum og kroppurinn hjá „túnum.“ Í hesum yrkingunum traðkar kroppurinn hjá yrkjaraegnum fram sum virkin gjøgnum sansing, kropsliga tráan og seksuella drift. Hugsanirnar hjá Grosz um framsetingar av kvinnuligum holdsleika kunnu knýttast til yrkingina á s. 30, tí vandi, vantandi tamarhald, kensluleys forføring og óskil verða sett í samband við kvinnukroppin og kvinnuliga seksualitetin. Materialiteturinn í kroppinum hevur her eina kraft í sær, sum við orðunum hjá Barad „sparkar aftur“ og ikki letur seg stýra av vitinum.

Bygningar og kroppar renna saman í yrkingini í *Endurtøkum*, og ein javnseting av menniskjaligum og ikki-menniskjaligum materialiteti fer fram. Javnsetingin hevur eina implisitta endurskoðan av antroposentrisku heimsfatanini við sær, og serstöðan hjá menniskjanum í heiminum verður láturliggjörd, tá yrkjaraegið flennir at sínum egna førleika at síggja mörkini millum menniskja og ikki-menniskja. Í samsvari við hugsanirnar hjá Barad kann sigast, at tað í yrkingini verður víst á, at menniskjað er ein partur av heiminum og ikki í einari uttanveltaðari stöðu sum eygleiðari.

Kroppurinn er í størstan mun til staðar í *4D*, har hann hevur eina insisterandi nærveru. Kroppurinn sum afturlatið og opið rensul gongur aftur í yrkingunum, tá hann lekur, rennur út, flýtur, og annar materialitetur treingir inn í hann. Hugsanirnar hjá Grosz um kropsvætur kunnu knýttast at tí flótandi kroppinum í yrkingunum, tí tað ber ikki til hjá yrkjaraegnum at hava tamarhald á kropsvæturnum. Kropsvæturnar renna og seyra, sum tær vilja, og staðfesta seg sjálvar sum grundleggjandi materialitetir í kroppinum hjá yrkjaraegnum. Virkseimið hjá kroppinum vísir á stýringina hjá honum, og hann trínur soleiðis fram sum virkin. Kroppurinn hjá yrkjaraegnum er í miðdepli, men aðrir kroppar og annar materialitetur eru eisini í yrkingunum. Í tí sansaligu yrkingini á s. 101 eru kroppurinn og aldurnar við hugtakinum hjá Haraway „witty agents“, tí ein margháttligur vilji og stýring er í teimum. At bæði kroppurinn og aldurnar eru „witty agents“ merkir, at tey eru javnsett og ikki stigskipað. Javnsetingar millum mannakroppar og annan materialitet, teppi og aldur, eru í yrkingunum, sum vísa á stýringar og líkleikar millum tilfar í kropsligum sum øðrum materialiteti.

Í *Hyasinttið* er talan um eina kropsmaterialismu, sum leggur dent á javnsetingar av ymiskum kroppum, mannakroppum og djórakroppum, heldur enn stýringar og megi. Mannakroppar og seyðakroppar verða javnsettir, tá yrkjaraegið vísir á, at teir grundleggjandi eru eins og eru úr sama tilfari. Partvíst er eisini vistyrking upp á spæl, tá víst verður á, at náttúran hevur sína egnu „yrking“, sítt egna „mál“ og stýring. Mótsetningurinn millum náttúru og mentan kemur til sjóndar sum ein

mannaskaptur skilnaður í yrkingini. Yrkingin færkar burtur ta antroposentrisku heimsfatanina og setur spurnartekin við týðningin hjá deyðanum hjá ymiskum kroppum.

Í *Sunnudagslandi* eru ymisk sløg av kroppum. Í tí fyrru yrkingini hava aldurnar stýring, tá tær bera ein deyðan hvalakropp. Við kropsfatanini hjá Barad kunnu vit siga, at hóast hvalurin er deyður, heldur hann á at vera virkin sum kropsligur materialitetur orsakað av tí áhaldandi performativitetinum, sum fer fram í honum. Í tí seinnu yrkingini verða tveir rusksekkir kropsliggjördir. Hugsanin hjá Barad um, at tað ikki er greitt mark millum menniskjaligar og ikki-menniskjaligar kroppar kann knýttast at ruskroppunum, tí teir kunnu sigast at vera á hesum ógreiða markinum. Í hesum báðum yrkingunum verður eisini nortið við spurningar um deyðan hjá ymiskum kroppum.

Kroppurin sum materialitetur er í miðdepli í øllum teimum viðgjördu yrkingunum í ritverkinum. Kroppurin sum materialitetur kemur tó til sjóndar á ymiskan hátt í teimum ymisku søvnunum. Í tí fyrsta savninum er tað serliga seksualiteturin í kroppinum, sum setur seg upp ímóti vitinum, og atráttarmegin ímillum tveir menniskjakroppar, sum er upp á spæl. Síðani byrjar eitt vaksandi fokus á tilfarið í kroppinum og tilfarið í øðrum materialiteti at síggjast, og hetta síggja vit í *Endurtøkum*. Í *4D* er hetta fokusið í stóran mun vent ímóti tí lívfrøðiliga tilfarinum og aktivitetinum í kroppinum. Við hesum fokusinum á tilfarið síggjast eisini fleiri og fleiri javnsetingar millum ymiskt tilfar og ymiskar kroppar. Í *Hyasinttið* verða mannakroppar og djórakroppar javnsettir, og í *Sunnudagslandi* verða rusksekkir kropsliggjördir og fáa virði sum kroppar. Hesar javnsetingarnar færka burtur og seta spurnartekin við ta antroposentrisku heimsfatanina. Kanska kann sigast, at tað í flutninginum frá mannakroppinum og sambandinum millum mannakroppar í byrjanini av ritverkinum til økjandi javnsetingar av ymiskum tilfari og at enda til djórakroppar og ruskroppar, sæst ein vaksandi abstrahering og víðkan av, hvat hugtakið „kroppur“ inniber og ein rannsakan av, hvar markið fyri kroppinum sum materialiteti er. Hesir ymisku kropparnir vísa seg sum virknir við at seta seg upp ímóti vitinum og við sínum lekandi, seyrandi og rennandi kropsvætum og við sínum ymisku hættum „at vera“ kroppar.

Niðurstøða

Ritgerðin hevur hugsavnað seg um kropsligar yrkingar í ritverkinum hjá Sissal Kampmann, og hóast tann kropsliga innrásin í samtíðarbókmentirnar ikki er blivin útgreinað gjølla sum rák, kann sigast, at tær kropsligu yrkingarnar hjá Kampmann kunnu síggjast sum partur av einum kropsligum ráki í tíðini.

Í viðgerðini vórðu yrkingarnar viðgjördar eftir tíðarrøðini hjá søvnunum og

ígjøgnum søvnini sæst, at hugtakið „kroppur“ verður rúmligari og rúmligari og at mörkini fyri, hvussu materialiteturin í kroppinum kann trína fram, verða forskotin. Við fokusinum á ymiskan materialitet, menniskjaligan og ikki-menniskjaligan, og fokusinum á ymiskar kroppar fylgja javnsetingar millum ymiskan materialitet og ymiskar kroppar. Hesar javnsetingar seta, meira og minni undirskilt, spurnartekin við antroposentrisku heimsfatanina, og kanska kann sigast, at tær skapa rúm fyri øðrum heimsfatanum.

Heimildaskrá

- Barad, Karen. „Getting Real: Technoscientific Practices and the Materialization of Reality“ 1998. <https://conceptsinsts.wikispaces.com/file/view/Barad+differences98.pdf> (26.05.16)
- Barad, Karen. „Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter“ 2003. https://www.uio.no/studier/emner/sv/sai/SOSANT4400/v14/pensumliste/barad_posthumanist-performativity.pdf (26.05.16)
- Butler, Judith. 1993. *Bodies That Matter. On the discursive limits of „sex“*. New York & London: Routledge
- Hansen, Bergur Djurhuus 2013. „Kend din krop“ (Óprentað grein). Brúkt í undirvísing á Føroyamálsdeildini
- Grosz, Elizabeth. 1994. *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism*. Australia: Allen & Unwin Pty Ltd.
- Haraway, Donna. „Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective“ 1988. <http://www.staff.amu.edu.pl/~ewa/Haraway,%20Situated%20Knowledges.pdf> (26.05.16)
- Kampmann, Sissal. [2011] 2012. *Ravnar á ljóðleysum flogi – Yrkingar úr uppgongdini*. Århus: Forlagið Eksil.
- Kampmann, Sissal. 2012. *Endurtøkur*. Århus: Forlagið Eksil.
- Kampmann, Sissal. 2013. *4D*. Forlagið Eksil.
- Kampmann, Sissal. 2014. *Hyasinttið*. Mentunargrunnur Studentafelagsins.
- Kampmann, Sissal. 2016. *Sunnudagsland*. Mentunargrunnur Studentafelagsins.
- Kritik*. 2013. Ritstj. U. Andkjær Olsen og E. Friis. 46,209 „Læs mere om Materialitet, litteratur og æstetik“. http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centre/ikv/forskning/forskningsgrupper/materialitet/l%C3%A6s+mere+om+materialitet (26.05.16)
- „Ordkalotten 2015 # KROPP #“ <http://www.ordkalotten.no/tema-2015/cms/57> (26.05.16)

- Skiveren, Tobias og Gregersen, Martin. 2015. „Den materielle drejning. En (ny) optik i og på aktuel dansk lyrik“. *Dansk Samtidslyrik*. Ritstj. P. Stein Larsen & L. Mønster. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Skiveren, Tobias og Gregersen, Martin. „Af materialitet er du kommet,, 12.12.15. <https://www.information.dk/moti/2015/12/materialitet-kommet> (26.05.16)
- Stein Larsen, Peter. 2015. *Poesiens Ekspanioner. Om nordisk samtidsdigtning*. Hellerup: Forlaget Spring
- „Temaet for Kbh læser 2014 bliver: kroppen i bøgerne“. <http://www.kbhlaeser.dk/nyhed/temaet-for-kbh-laeser-2014-bliver-kroppen-i-bogerne/> (26.05.16)
- Tindbæk, Birgitte: „Kroppen i litteraturen – august 2012“. 01.08.12. <http://www.litteratursiden.dk/temaer/kroppen-i-litteraturen-august-2012> (26.05.16)

RAGNAR SIGRUNARSON

Uttan mál og mark

Inngangur

Tað groteska er ein afturvendandi táttur í føroyskum bókmentum. Frá grindadrápinum í *Fedgum á ferð* (1940) til fretstingirnar í *Ó-, søgur um djevulskap* (2005) hevur tað groteska gjøgnumsúrtað skaldskapin í óbundnum máli í Føroyum. Tó hevur lítið verið gjørt av at lýsa, hvønn leiklut groteskleikin spælir í okkara bókmentum, og tí er vert at kanna, á hvønn hátt tað groteska kemur til sjóndar í upprunaføroyskum tekstum. Eg havi valt at hugsavna meg um nýggjar upprunaføroyskar stuttsøgur, m.a. av tí at stuttsøgan sum tekstslag er avmarkað í vavi. Lutfalsliga stuttar søgur gera tað gjørligt at hyggja nærri at fleiri ymiskum tekstum eftir fleiri ymiskar høvundar. Umframt fyrimunirnar við tekstslagnum tykjast júst tær nýggju søgurnar at vera serliga merktar av groteskum drøgum, og tí er tað, at eg havi valt yngri tekstir fram um eldri.

Ritgerðin er ein kanning av tí groteska í nýggjum upprunaføroyskum stuttsøgum, har tríggjar stuttsøgur eftir tríggjar ymiskar rithøvundar verða viðgjørdar við støði í trimum ymiskum brigdum av tí groteska. Stuttsøgurnar eru „Sexologurin“ (2015) eftir Ludvík á Brekku (f. 1985), „Sunnudagur“ (2015) eftir Sólrún Michelsen (f. 1948) og „Fellan“ (2015) eftir Oddfríð Marna Rasmussen (f. 1969). Allar tríggjar stuttsøgurnar standa í tíðarritinum *Vencil* nr. 15/2015, 8. árgangi.

Vencil er eitt eyðsætt stað at leita eftir nýggjum upprunaføroyskum stuttsøgum, av tí at tíðarritið er komið út við lutfalsliga jøvnum millumbilum síðan 2006 og fevnir um 16 nummur (t.e. í 2016), sum innihalda upprunaføroyskan eins væl og týddan skaldskap í bundnum og í óbundnum máli umframt ritroyndir. Øll eru vælkomn at senda tilfar til *Vencil*, og rúmligu karmarnir síggjast aftur í útgávuunum. Nýggjaru útgávuarnar hava eitt fjølbroytt úrval av upprunaføroyskum stuttsøgum, og rithøvundarnir eru summir, sum er gamlir í garði, og aðrir, sum

royna seg fyrstu ferð. Millum hövundarnar, sum hava latið *Vencli* tilfar, teljast bæði yngri og eldri, kvinnur og menn, og tíðarritið hýsir tískil ikki bara kanoniseraðum nøvnum, men rúmar eisini teimum, sum ikki eru vorðin viðurkend enn.

Orsøkin til at støði verður tikið í *Vencli* er sostatt, at eitt slíkt tíðarrit er ein viðkomandi úrskurður av ráki í nútíðarbókmentunum. Sum sagt standa allir tríggar tekstirnir, sum verða viðgjørdir, í 15. *Venclinum*. Tá tilgongdin at velja tilfar til ritgerðina varð sett í gongd, var nr. 15/2015, 8. árgangur nýggjasta eintakið av tíðarritinum. Tríggar upprunaføroyskar stuttsøgur, sum høvdu bæði dygd og grotesk drøg, vóru í útgávuni, og einasti *Vencilin* frá 2015 hevði tískil ivaleysa stórt og gott úrval til endamálið við hesi ritgerð.

Ástøðiliga er høvuðskeldan í ritgerðini bókin *Grotesque* (2013) eftir Justin D. Edwards og Rune Graulund. Bókin er eitt yvirskipað yvir lit yvir hugtakið og fyrbrigdið *tað groteska* í bókmentunum og í øðrum miðlum. Tað groteska er eitt breitt hugtak og fjølbroytt fyrbrigdi, ið kemur til sjóndar í fleiri ymiskum avbrigdum, og *Grotesque* er ein hóskaði innleiðsla í hetta margtáttaða evnið. Av tí sama verður bókin nýtt til at skapa og skipa eitt yvir lit yvir hugtakið. Umframt bókina hjá Edwards og Graulund er viðgerðin grundað á ritroyndirnar *The Uncanny* (1919)¹ og *Some Aspects of the Grotesque in Southern Fiction* (1960)², sum ávikavist Sigmund Freud og Flannery O'Connor hava skrivað.

Endamálið við ritgerðini er at viðgera tríggar nýggjar upprunaføroyskar stuttsøgur, og at vísa á, at eitt ávíst brigdi av tí groteska ger vart við seg í hvørjum einstøkum av teimum trimum tekstunum, sum verða viðgjørdir. Avbrigdini, sum koma til sjóndar í „Sexologinum,“ „Sunnudegi“ og „Felluni,“ verða her nevnd ávikavist *óheimliga brigdið*, *sudurstátsbrigdið* og *ab/normala brigdið* og eru grundað á hugtøk og ástøði hjá ávikavist Sigmund Freud, Mikhail Bakhtin, Flannery O'Connor og heimspekinginum og hugmyndasøgufrøðinginum Michel Foucault.

Ritgerðin er skipað á tann hátt, at í fyrstu syftu verður greitt alment frá hugtakinum *tað groteska* við støði í *Grotesque* (2013) hjá Edwards og Graulund umframt verkinum *Rabelais and His World* (1968)³ hjá russiska bókmentakritikaranum

1 Ritroyndin „The Uncanny“ varð upprunaliga givin út á týskum í 1919 í tíðarritinum *Imago* undir heitinum *Das Unheimliche*, men eg nýti útgávuna frá 2003 úr ritroyndarsavninum *The Uncanny* (2003), sum David McLintock hevur týtt til enskt (McLintock 2003).

2 Ritroyndin *Some Aspects of the Grotesque in Southern Fiction* er upprunaliga frá 1960, men eg nýti útgávuna frá 2014 úr ritroyndarsavninum *Mystery & Manners* (2014), sum varð prentað á fyrsta sinni í 1972 (Fitzgerald 2014).

3 Verkið *Rabelais and His World* varð upprunaliga givið út á russiskum í 1965 undir heitinum *Tvorčestvo Fransua Rable i narodnaja kul'tura srednevekov'ja i Renessansa*, men eg nýti útgávuna frá 2008, sum Hélène Iswolsky hevur týtt til enskt, og sum upprunaliga varð givin út í 1968.

og málheimspekinginum Mikhail Bakhtin (1895-1975). Í aðru syftu verða stuttstögurnar viðgjörðar ein og ein við stöði í viðkomandi hugtökum og settar í samband við tað brigðið av tí groteska, sum sæst í hvørjum einstökum av teimum. Fyrst verður „Sexologurin“ settur í samband við óheimliga brigðið hjá Freud, síðan verður „Sunnudagur“ knýttur at suðurstátsbrigdinum hjá O’Connor og at enda verður „Fellan“ knýtt at ab/normala brigdinum hjá Foucault. Í triðju og síðstu syftu verður tikið saman um við einum samandrætti og einari niðurstøðu.

Tað groteska

Hvat er tað groteska? Sum sagt er ritgerðin lutvíst eitt yvirlit yvir ymisk brigði av tí groteska, men hvat hava avbrigðini í felag? Hesin parturin av ritgerðini er ein roynd at gera greiðu fyri, hvør kjarnin í hugtakinum er, og víst verður á, at ávís drøg ganga aftur í teimum trimum brigdunum. Í fyrstu syftu verður víst á, at tað groteska er merkt av *ósambæri*, í aðru syftu, at tað groteska er merkt av *fráviki*, og í triðju syftu, av *at nógv verður gjørt av*.

Við stöði í bókini *The Grotesque* (1972) hjá bókmentakritikaranum Philip Thomson vísa Edwards og Graulund á, at tað groteska er merkt av „ambiguities, juxtapositions and uncertainties“ (Edwards og Graulund 2013: 3), t.e. tvítýdningum, iva, og at mótsetningar verða settir javnt undir liðina á hvørjum øðrum. Lyklaorðini í sambandi við tað groteska eru sambært teirra útlekking av Thomson „unresolved, incompatible, ambivalent“ og „clash“ (Edwards og Graulund 2013: 3), t.e. óloyst, ósambærlikt, tvílynt og samanbrestur. Groteskleiki inniber so statt samanbrestir millum ósambærliigar mótsetningar, sum eingin loysn finst á, og sum elva til iva (Edwards og Graulund 2013: 3).

Í sambandi við ósambæri er viðkomandi at nevna hugtøkini *attraction* og *repulsion*, t.e. *atdráttur* og *andstygd*, hjá Edwards og Graulund. Teir siga, at tað groteska elvir til ósambærliigar reaktiónir, t.e. at ein kann verða drigin at einumhvørjum, sum er groteskt, samtíðis sum ein hevur andstygd fyri tí sama (Edwards og Graulund 2013: 78). Andstyggilig kropslig drøg og atburðir kunnu varpa ljós á, at tað er gjørligt at víkja frá viðtiknum estetikkum og góðtiknum etikkum. Andstyggiligir kroppar og atburðir kunnu á tann hátt draga tey at sær, sum søkja hættir at útrykkja seg, sum bjóða síðvenjum og normum av (Edwards og Graulund 2013: 78).

Bakhtin ger í verkinum *Rabelais and His World* greitt, at groteskir tekstir eru grundaðir á óhógv, „Exaggeration, hyperbolism, excessiveness are generally considered fundamental attributes of the grotesque style.“ (Bakhtin 2008: 303). Orðið *excessiveness* hjá Bakhtin ljóðar aftur í *Grotesque* hjá Edwards og Graulund, har teir nýta hugtakið *excess*. Óhógv (en. *excess*) er sambært Edwards og Graulund

eitt slag av *transgressión* (Edwards og Graulund 2013: 66), t.e. at fara yvir um mark. At fara yvir um mark í merkingini hjá Edwards og Graulund er at bróta fagurfrøðiligar siðvenjur og/ella etiskar normar, og teir vísa á, at eitt brot á siðvenjur og/ella normar kann hava ta funktiún, at spurnartekn verður sett við ta fagurfrøðina og/ella tann etikkin (Edwards og Graulund 2013: 66).

Avbrigdini

Høvuðshugtakið í sambandi við óheimliga brigdið av tí groteska er *Das Unheimliche*, á enskum nevnt *the uncanny*. *Tað óheimliga* er eitt fleirtýtt hugtak, sum sipar til eina kenslu, sum verður kveikt av onkrum, sum er bæði kent og fremmant, t.e. *heimligt* og *óheimligt* (Edwards og Graulund 2013: 6). Ó-ið í *óheimligt* inniber, at tað heimliga er endavent, at tað kenda er gjørt fremmant (Edwards og Graulund 2013: 7).

Tað óheimliga er eitt brigdi av tí groteska, av tí at tað elvir til ósambærliigar reaktiúnir, av tí at tað órógvar mørkini millum greiðar tvískipaðar mótsetningar, og av tí at tað inniber ósambæri millum mótsetningar (Edwards og Graulund 2013: 6-7). Tað óheimliga birtir upp undir fremmandagerð og firring, ræðslu og látur, iva, ørkymlan, ovfarni og skelk (Edwards og Graulund 2013: 6), umframt at tað elvir til ógreið mørk millum binerar mótsetningar, t.d. tað fína og tað fúla, tað mentaða og tað ómentaða, við at mótsetningarnir verða javnsettir í juxtapositiónum (Edwards og Graulund 2013: 6). At okkurt samtíðis er kent og fremmant elvir til firring frá tí, sum vekur óheimligu kenslurnar (Edwards og Graulund 2013: 6). Tað óheimliga er eins og tað groteska grundað á stríð millum mótsetningar, sum eru ósambærligir, og tað óheimliga gerst groteskt av, at kenslurnar og sjónarhornini eru fløkt og skiftandi (Edwards og Graulund 2013: 7).

Suðurstátsbrigdið er groteskt orsakað av ósambærligu mótsetningunum (Edwards og Graulund 2013: 80). Groteskar suðurstátsbókmentir innihalda harðskap, men orsøkin til harðskapin er gátufør, t.e. eingin frágreiðing verður givin, hví harðskapurin verður framdur. Harumframt er harðskapurin, sum verður framdur, óvæntaður, og hesi bæði brigdini elva til ósambæri millum tað gerandisliga og tað gátuføra. Á tann hátt førkar grundar- og frágreiðingarleysur harðskapur tað gerandisliga yvir í tað gátuføra (Edwards og Graulund 2013: 80). Gerandisdagurin, sum verður avmyndaður hjá O'Connor, er v.ø.o. ein avskapað útgáva av gerandisdegnum. Óvæntaði og ógrundaði harðskapurin avlagar gerandisdagin, víðkar mørkini hjá honum og førir hann yvir í tað groteska (Edwards og Graulund 2013: 80).

Persónarnir í skaldskapinum hjá O'Connor eru groteskir, av tí at teir víkja

frá (Edwards og Graulund 2013: 80). Teir víkja frá fagurfrøðiligum siðvenjum og etiskum normum (Edwards og Graulund 2013: 79) og kunnu av tí sama birta upp undir andstygð. Men við sínum fráviki kunnu teir eisini vísa á, at tað ber til at fara yvir um mark, og á tann hátt kunnu teir vekja samhuga og kveikja samkenslu (Edwards og Graulund 2013: 78).

Lyklaorðini í ab/normala brigdinum av tí groteska eru tað normala og tað abnormala, normalisering, diskursur og vald. Sambært Edwards og Graulund er vald eitt slag av ódjóri (en. *monster*), av tí at tað fer yvir um mørk og megnar at standa ímóti royndunum at stýra tí (Edwards og Graulund 2013: 27). Vald hevur v.ø.o. sítt egna lív og drívur seg sjálvt. Foucault vísir á, at diskursurin, sum er ráðandi í samfelagnum, ger av, hvør útinnir vald, og hvørjum vald verður útint yvir, t.e. diskursurin tillutar leiklutir í einari valdsstigskipan (Edwards og Graulund 2013: 27). Hesir tættirnir gera vald groteskt. Edwards og Graulund vísa eisini á, at valdsnýtsla er grotesk, tá vald verður útint, uttan at nøkur frágreiðing verður givin, og tá valdsnýtsla tekur skap av einari revsing, sum er í ósambæri við eitt ávíst brotsverk (Edwards og Graulund 2013: 28).

Tað abnormala er tað, sum sambært ráðandi diskursinum víkur frá tí normala, men Foucault ger vart við, at *tað normala* er ein sosial konstruktión (Edwards og Graulund 2013: 26). Normalisering er ein tilgongd, har vald verður nýtt til at innibyrja, eygleiða og broyta tað abnormala (Edwards og Graulund 2013: 26), men bólkingin av tí, sum víkur frá, elvir til eina óvissu um, hvat er normalt, og hvat er abnormalt (Edwards og Graulund 2013: 8). Tað abnormala er so statt groteskt, tí tað birtir upp undir ein iva um, hvar markið millum tað abnormala og normala gongur, og varpar ljós á, at markið er broytiligt (Edwards og Graulund 2013: 9).

Sexologurin

Í hesum partinum av ritgerðini verður stuttsøgan „Sexologurin“ eftir Ludvík á Brekku sett í samband við *óheimliga brigdið*. Søgan snýr seg um Sannu. Hon, maðurin Brandur og lítli sonurin Oskar búgva á bygd, men Brandur siglir úti og er burtustaddur, tá søgugongdin fer fram. Ein summardag situr Sanna og lítur aftur á eina hending, sum fór fram síðsta sunnudag. Meðan hon var úti, hevur onkur verið inni hjá henni og stolið einar gular trussur úr náttborðinum. Sanna situr við vindeygad og eygleiðir grannan Pól Hans, meðan hann slær gras. Hann er úrlatin oman fyri miðjuna, og støðan er kynsliga lødd. Í tí Sanna situr og hyggur út, bankar á dyrnar. Hon kennir í fyrstuni ikki mannin í durinum, men tá Ívar nevnrir navnið á sær og minnr hana á, at tey hava gingið í fólkaskúla saman, kennir Sanna hann aftur. Hon býður Ívari drekkamunn, men hann ber seg

vamlisliga at við borðið. Tað vísir seg løtu seinni, at Ívar hevur stolið trussurnar, og Sanna rekur hann á dyr.

Óheimliga brigðið er fyrst og fremst grundað á hugtakið hjá Freud *tað óheimliga* og er ein avleiðsla av sama orðinum. Í ritroyndini „Das Unheimliche“ frá 1919 skilmarkar Freud hugtakið soleiðis: „the uncanny is that species of the frightening which goes back to what was once well known and had long been familiar.“ (Freud 2003: 124). Við støði í brotinum niðanfyrri ber til at vísa á, at ein hending, ið er óheimlig í merkingini hjá Freud, fer fram í „Sexologinum“.

Hann [seinasti sunnudagur] kundi ikki verið meira ótespiligur. Hon [Sanna] var komin heim frá keypmanninum, tá hon sá, at úthurðin stóð opin. Inni í sovikamarinum var ovasta skuffan í náttborðinum drigin út. Undirklæðini lógu óruddað í henni! [...] Skelvandi legði hon undirklæðini saman aftur og upp á pláss í skuffuni (Brekku 2015: 22).

Orðingarnar „Hann kundi ikki verið meira ótespiligur“ og „Skelvandi legði hon undirklæðini saman aftur“ vísa, at hendingin er ræðandi (en. *frightening*), og hon lýkur so stutt fyrra kravið í allýsingini hjá Freud, t.e. „that species of the frightening“. Viðvíkjandi seinna partinum av allýsingini, t.e. „that goes back to what was once well known and had long been familiar“, ber til at vísa á,

[Sanna] Stóð bara og stardi ákærandi uppi yvir Ívari. [...] Ívar fekk ikki sagt meir, tí í somu løtu kastaði Sanna einar gular trussur á borðið. – Latum okkum heldur tosa um hesar, og hvussu tær eru endaðar í tínum frakkalumma (Brekku 2015: 25).

Tað gerst greitt, at tað er Ívar, ið hevur otað seg inn á heimið hjá Sannu, og tað vísir seg, at hon kennir hann.

Tá hann sá Sannu, nikkaði hann høviskur. – Góðan dagin, frúan, segði tann fremmandi. – Eg veit ikki, um tú minnst meg, men vit gingu í fólkaskúla saman. – Ívar?... – Ja, tað eri eg, sami, gamli Ívar, svaraði hann og brosaði (Brekku 2015: 25).

Sanna og Ívar hava gingið í fólkaskúla saman, og hendingin lýkur so stutt eisini seinna kravið í skilmarkingini á tann hátt, at hon førir aftur til eithvørt, ið einaferð var kent, t.e. Ívar.

Edwards og Graulund endurgeva eitt brot úr ritroyndini *Unsolved Mysteries: Gothic Tales from Frankenstein to the Hair Eating Doll* (1997) hjá Christoph Grunenberg, sum sigur, at tað óheimliga „describes the return of repressed

events, memories, and fantasies – the encounter with one’s own most intimate fears.“ (Edwards og Graulund 2013: 6). Í brotinum úr „Sexologinum“ niðanfyri sæst eitt dømi um, at burturtrokaður hugur („repressed [...] fantasies“) kemur undan kavi.

Uttanfyri larmaði Pól Hans við sláimaskinuni. Sanna eygleiddi grannan úr køksvindeyganum, har hann mól runt á vøllinum niðan fyri húsini, prúður og íðin at sláa gras. Tá hann fór úr troyggjuni, kitlaði tað í maganum á Sannu. Hann sá so bragdligur og væl dæmdur út, har hann mól á vøllinum (Brekku 2015: 23).

At tað kitlar í búkinum hjá Sannu sipar til, at hon hevur hug á honum. Framhaldið av brotinum vísir, at hann er sálarliga veikur.

Tíverri bagdi honum okkurt sinniliga. Hevði verið innlagdur á statshospitalinum eitt skifti fyri tveimum árum síðani, hevði Sanna frætt. Sanna tók um bringuna. Høgra vørta sveið nakað. Meðan Sanna varliga gníggjaði tað eyrna bróstið, bankaði uppá (Brekku 2015: 23).

At Sanna tekur um bringuna og gníggjar bróstið leggur aftur at kropsligu løðingini í brotinum. So statt ber til at staðfesta, at kynsligur hugur ger vart við seg í brotinum omanfyri, men enn má grundgevast fyri, hví hugurin kann kallast *burturtrokaður* (en. *repressed*), hví talan er um *afturkomu* (en. *return*) av burturtrokaðum hugi, og hví afturkoman hevur *inniligan ótta* (en. *intimate fears*) við sær. Grundgevingin fyri fyrsta upphaldinum finst í brotinum niðanfyri.

Ivaleyst fóru tær leysu í býin í kvøld at finna sær stuttleika. Sanna saknaði viðhvørt at fara í býin við vinkonunum. Hevði hvørki hoyrt ella sæð nóg til teirra eftir brúðleypið í fjør. Hví tað mundi vera, ánaði hon ikki, men ivin neit hana illa. Var hon ikki nóg spennandi longur, nú hon var gift bygdarkona og blivin mamma? (Brekku 2015: 24).

Brotið bendir á, at stuttleikin í býnum og leiklutirnir sum kona og mamma útiloka hvønn annan, at fríur kynsleiki hoyrir heima í tíðini, tá hon var „leys“ kvinna, t.e. tíðini áðrenn mannin Brand og sonin Oskar. Fyrr var hennara kynsleiki knýttur at býnum og vinkonunum, men síðan Sanna er vordin kona og mamma, er hennara kynsleiki tongdur at manninum. Tað hevur við sær, at kynsleikin verður skúgvaður til viks, t.e. *trokaður burtur*, meðan maðurin siglir úti. Sanna gerst v.ø.o. ein kynsleys vera, tá Brandur er burturstaddur, og talan er tískil um burturtrokaðan kynsligan hug.

Viðvíkjandi *afturkomu* av burturtrokaðum hugi, ber til at vísa á brotið, har Sanna eygleiðir Pól Hans. Tað er fyrsta dømið í frásøgnini um, at hon vísir seg sum eina kynsliga veru. Sanna hevur í roynd og veru verið kynsleys, síðan hon átók sær – ella henni varð tillutað – at ganga heima og ansa soninum og húsunum. Harumframt vísir brotið, har Sanna saknar vinkonurnar, at hon hevur eina fortíð sum kynslig vera og so statt ber til at siga, at brotið við Pól Hansi er eitt dømi um eina *afturkomu* av burturtrokaðum kynsligum hugi. Áðrenn afturkoman verður slept má greiða fáast á, hvør atvoldin er til, at burturtrokaði hugurin kemur aftur, og frágreiðingin finst í brotinum niðanfyri.

Tá hon ringdi til Brand fyrri at siga honum frá tí skakandi tilburðinum, sló hann tað upp í glens. Um einki kostnaðarmikið var stolið, mundi tað helst vera okkurt, hon bilti sær inn, helt hann. Einasta uppáhald, hon hevði, vóru einar gular trussur, ið vóru horvnar. – Tær munnu helst liggja í vaskikjallaranum, uggaði Brandur hana. Eftir tann dagin læsti Sanna úthurðina, tá hon fór út at ganga túr. Sanna undraðist stórliga, um onkur óboðin gestur hevði rótað í skuffuni, ella um hennara sinn spakuliga syndraðist í øllum einseminum (Brekku 2015: 22-23).

Ávikavist beint áðrenn og beint aftaná brotið omanfyri standa setningarnir „Skelvandi legði hon undirklæðini saman aftur og upp á pláss í skuffuni“ (Brekku 2015: 22) og „Uttanfyri larmaði Pól Hans við sláimaskinuni“ (Brekku 2015: 23). Brotið omanfyri knýtir á tann hátt brotið, har Ívar tekur gulu trussurnar, at brotinum, har Sanna eygleiðir Pól Hans, og bendir tískil á, at stuldurin av gulu trussunum birtir upp undir afturkomuna av burturtrokaða huginum.

Í sambandi við inniliga óttan, ið kynsligi hugurin hevur við sær, má greiða gerast fyrri, hvør óttin er. Í undanfarna partinum av viðgerðini varð víst á, at hendingin er ræðandi, og at hon førir aftur til eitt hvørt, ið einaferð var kent. Niðanfyri verður í fyrstu syftu grundgivið fyrri, at „eitthvørt, ið einaferð var kent“ sipar ikki bara til Ívar, men til kynsleikan hjá Sannu, og í aðru syftu, at inniligi óttin, ið afturkomni hugurin er eitt mæti við (en. *encounter with*), er ótti fyrri sjálvum kynsleikanum. Í fyrstu atløgu verður víst á brotið niðanfyri.

Sanna mintist aftur á, hvussu Ívar var sum ungur. Altíð so fagurlátin og sleiskur. Altíð einsamallur og ongan hug til at bjóða javnaldrum heim. Hann hevði neyvan konufólkaeydnu nú, heldur enn tá hann varð happaður sum ungur (Brekku 2015: 25).

Ívar verður settur í samband við miseydnadán kynsleika („fagurlátin og sleiskur [...] einsamallur [...] neyvan konufólkaeydnu [...] happaður“).

Síðan havi eg lisið sexologi, sum eg bleiv liðugur við síðsta summar. Sanna trúði ikki tí, hon hoyrði. Hvat skuldi blíva av samfelagnum, tá Ívar hjá fúla Fríðriki ætlaði sær at ráðgeva ótryggum kvinnum um teirra kynslív (Brekku 2015: 25).

Her verður Ívar settur í samband við órættvordnan kynsleika. Kynsleikin, ið Ívar umboðar, hoyrir ikki heima, har hann er til staðar. Í fyrra døminum er hann óynsktur, og í seinna døminum er hann óskikkaður. Til ber at samanbera kynsleikan, ið Ívar umboðar, við kynsleikan hjá Sannu, t.e. teir hóska ikki inn í støðuna, sum tey bæði eru stødd í, og Ívar endurspeglar tískil kynsleikan hjá Sannu.

Omanfyri varð grundgivið fyri, at Ívar umboðar kynsleikan hjá Sannu, og ræðslan, ið hon stendur andlit til andlits við í sambandi við stuldurin av gulu trussunum, stavar so statt frá einum mæti við hennara kynsleika. Niðanfyrri verður grundgivið fyri, at orsøkin til, at hon ræðist sín kynsleika, er, at hann er ein hóttan móti kjarnufamiljuni. Afturkomuna av burturtrokaðum hugi nevnr Grunenber eina innrás (Edwards og Graulund 2013: 6), og í endurgeving hjá Edwards og Graulund sigur hann, at

The invasion of the private and secure sphere of the home by some unknown evil force exemplifies the conflict between the interior and exterior world, between individual and society, and between the intra- and intersubjective (Edwards og Graulund 2013: 6-7).

Innrásin ger vart við ella varpar ljós á eitt sálarfrøðiligt stríð innan í einum einstaklingi og ímillum einstaklingar, t.e. eitt stríð ímillum einstakling og samfelag. Hesum viðvíkjandi ber til at vísa á, at innrásin í „Sexologinum“ er óheimliga hendingin, har Ívar otar seg inn á heimið hjá Sannu, og stríðið er eitt innanhýsis stríð í Sannu ímillum kynsleikan hjá henni á aðrari síðuni og hennara leiklutir sum kona og mamma á hinari. Í bókini *Freaks: Myths and Images of the Secret Self* (1978) greiðir bókmentakritikarin Leslie Fiedler frá ymiskum brigdum av serlingum (en. *freaks*). Fiedler ger vart við, at heitið *geek*, ið sipar til eitt ávíst slag av serlingi, upprunaliga hevði eina ítøkiliga og neyva merking. Ein *geek* var ein, ið undirhelt við fyrst at bíta høvdið av smáum djórum, t.d. rottum og høsnaungum, meðan tey enn vóru á lívi, og síðan at eta tey á pallinum (Edwards og Graulund 2013: 81). Hetta slagðið av serlingi krógvar ikki sín serleika, men ger heldur sín frávíkjandi atburð til eina framførslu. Ein *geek* verður ikki skúgvður til vikis, men megnar at draga áskoðarar til sín (Edwards og Graulund 2013: 81). Ívar kann knýttast at hugtakinum *geek*.

Síðani greiddi Ívar íðin frá einum komandi fyrilestri, hann skuldi halda saman við Lenu í Lítlustovu og Maud Jensen uppi í Norðurlandahúsinum. Eisini høvdu tey fingið ein nógv umbidnan seksualmotivationist, Elmyr de Hory⁴, úr Ungarn at koma til tiltakið (Brekku 2015: 24).

Ívar er ein groteskur persónur, hvørs kynsleiki er miseydnaður og órættvorðin. Hansara útsjónd er andstyggilig, „Andlitið var skarpleitt, eyguni hvöss og reikandi. [...] Hvør annar enn Ívar við hasum styggu eygunum og slevjuta málinum“ (Brekku 2015: 23). Tá hann etur, rennur súltutoy millum fingrarnar, og tá hann drekkur, sutlar hann, fær drykkin í rangastrúpan og spýtur út á borðið, „súltutoyið rann millum fingrarnar, og [hann] sutlaði kaffi afturvið. [...] hann fekk kaffi í rangastrúpan, hostaði og spýtti út um borðið.“ (Brekku 2015: 24). Ívar verður ikki skúgvaður til viks. Hann skal harafturímóti halda fyrilestur í Norðurlandahúsinum saman við einum umbidnum kynslívfrøðingi. Við støði í hesum ber til at siga, at hann ger sín serleika (en. *freakishness*) um til eina framførslu, heldur enn at krógva hann. Tað tykist sum um, at áhoyrararnir taka hann til sín heldur enn at troka hann burtur, t.e. at hann er ikki lágt í metum, men verður góðtikin, sum hann er.

Í sambandi við hugtakið hjá Fiedler greiða Edwards og Graulund frá, at tað groteska kann vera atvoldin til fleiri ósambæriligar reaktiónir í senn, t.d. samhuga og stikni, samkenslu og skelk (Edwards og Graulund 2013: 78). Edwards og Graulund gera vart við, at hóast andstyggilig kropslig drøg kunnu elva til vaml, stikni og skelk, kunnu tey eisini vísa, at tað ber til at bróta frá ráðandi fatanum av rættvorðnari útsjónd og rættvorðnum atburði. Tað vamlislíga, andstyggiliga og skelkandi vekir ósambæriligar kenslur, sum skapa eina tvíbýtta sálarstøðu merкта av samhuga og avnoktan, atdrátti og andstygd (Edwards og Graulund 2013: 78).

Fleiri orðingar í „Sexologinum“ vísa á, at Ívar birtir fyrst og fremst upp undir andstygd í Sannu, t.d. brotið niðanfyri:

Ívar beit í triðja bollar, so súltutoyið rann millum fingrarnar, og sutlaði kaffi afturvið. So íðin var hann at eta, at hann fekk kaffi í rangastrúpan, hostaði og spýtti út um borðið (Brekku 2015: 24).

4 Elmyr de Hory (1906-1976) úr Ungarn var ein listafalsnari. Hildið verður, at hann hevur selt viðurkendum listaskánum fleiri enn túsund eftirgjørdar málningar. de Hory hevði aldrin tilknýti til kynslívfrøði og tískil er sannlíkt, at Ludvík á Brekku hevur havt okkurt í huganum, tá hann letur ein víðagitan falsnara framføra saman við Ívari í Norðurlandahúsinum. Tíverri ber illa til at fara í dýpdina við tí í hesum umfarinum, tí hetta fellur uttan fyri endamálið við hesari ritgerðini.

Greitt er, at Ívar elvir til andstygd í Sannu, men eisini atrátt.

Uttanfyri var drigið á luftina, sólin horvin, og tað var farið at regna. Pól Hans fór skundisliga aftur í troggjuna og rullaði sláimaskinuna inn í kjallaran. Sanna harmaðist um regnið, meðan Ívar smaskaði og gorraði víðari um órættvísið, sum ráddi í Føroyum, serliga tá tað galt kynslív (Brekku 2015: 25).

Í brotinum harmast Sanna um tað, at Pól Hans letur seg í og fer inn, og so stutt kemur eitt tvíbýtt samband við kynsleikan til sjóndar. Sanna hevur andstygd fyri Ívari, men samstundis umboðar kynsleikin hjá honum ein móguleika fyri at bróta út úr kynjaleiklutunum sum kynsleys kona og mamma. Av tí sama umboðar kynsleikin eina hóttan móti kjarnufamiljuni.

Í *The Politics and Poetics of Transgression* (1986) greiða Peter Stallybrass og Allon White frá einum brigdi av tí groteska, sum ikki bara inniber tað, sum er fullkomiliga fremmant, men er eitt „boundary phenomenon of hybridization or inmixing, in which the self and the other become enmeshed in an inclusive, heterogeneous, dangerously unstable zone“ (Edwards og Graulund 2013: 6).

Her er talan um eitt liminalt brigdi av tí groteska, t.e. ein groteskleiki, sum ikki fæst við eina óhóvliga útgávu av *hinum*, men heldur setur *sjálvið* og *hitt* saman í eina støðu merka av mótsetningum, ymiskleika og ótryggleika (Edwards/Graulund 2013: 6). Tá tað groteska tekur skap sum hetta slagið av blandingsfyribrigdi, órógvur tað javnvágn millum greiðar tvíbýttar flokkingar, t.d. mentan/ómentan, høgt/lágt og fint/fúlt (Edwards og Graulund 2013: 6).

Ástøðið hjá Stallybrass og White er viðkomandi í sambandi við hugtakið hjá Fiedler, tí Ívar er ikki bara ein óhóvligur *hin*, ið verður skúgvaður til vikis. Norðurlandahúsið er fint og mentað, meðan Ívar er fúllur og bonskur. Tá hann verður boðin at halda fyrilestur í Norðurlandahúsinum, verður sundurbýtið av mentan og ómentan, fínum og fúllum gjørt til einkis. Sjalvið, t.e. Sanna, og hitt, t.e. Ívar, verða sett saman í eina ótrygga støðu, ið varpar ljós á munirnar á teimum báðum og samtíðis kámar mörkini teirra millum.

Tað óheimliga og *tað groteska* eru ættað fyribrigdi. Ósamsvør og andsagnir eru høvudstættir bæði í *tí groteska* og í *tí óheimliga*, og í einum óheimligum-groteskum teksti fæst sjáldan greiða á stríðnum teirra millum (Edwards og Graulund 2013: 7). Bæði fyribrigdini elva til ein innanhýsis tvídrátt, sum kemur til sjóndar í ósambæriligum reaktiónum, t.d. ræðslu og látri. Samanrenningin av tí kenda og tí fremmanda í *tí óheimliga* elvir til bilsni, iva og ørkymlan, og tað eru júst tær upplivingarnar, sum gera *tað groteska* ført fyri at flyta seg yvir í tað gátuføra, sum gjøgnumsurgar óheimligar tekstir (Edwards og Graulund 2013: 6).

Í sínni útlekking av ástøðinum hjá Stallybrass og White siga Edwards og Graulund, at „the grotesque derives from both the play upon the bodily form and a play upon the conceptual form that we associate with the uncanny“ (Edwards og Graulund 2013: 6). Tað óheimliga-groteska er grundað á bæði tað kropsliga groteska og tað óheimliga, og í „Sexologinum“ spælir kroppur ein stóran leiklut. Ívar hostar, spýtir og slevar, og Sanna gevur bróst og kroystir afturpartin í ov lítil pløgg. Meðan tað reint groteska sæst á yvirflatanum, liggur tað óheimliga undir tí kropsliga, so tað óheimliga-groteska samspælið kann berast saman við sambandið millum evnislið og grundlið. „Sexologurin“ er so statt ein óheimligur-groteskur tekstur, av tí at hann avdúkar ein kropsgroteskleika, samstundis sum hann lýsir eina ræðslu fyri einum fyrbrigdi, ið er bæði fremmant og kent.

Sunnudagur

Í hesum partinum av ritgerðini verður stuttsøgan „Sunnudagur“ eftir Sólrún Michelsen sett í samband við suðurstátsbrigdið av tí groteska. Søgan snýr seg um eina ónevnda kvinnu, sum býr saman við sjeikinum Mikali og lítla soni hansara. Kvinnan tykist ikki at vera góð við nakran av teimum, og hon fer ofta illa við dreinginum. Søgugongdin fer fram ein sunnudag, sum byrjar við, at Mikal leggur upp til morgunsex, men kvinnan hevur seg undan. Síðan fara tey trý á útferð, og kvinnan lítur aftur á, hvussu hon og fyrrverandi sjeikurin Ronni plagdu at hava sex á sama staðnum, at hann plagdi at pissa í áanna aftaná og síðan skráseta metingina um, hvussu gott tað hevði verið, í eina lummabók. Seinni á degnum biður Mikal kvinnuna taka dreingin við at keypa og at fara á spæliplássið eina løtu. Á spæliplássinum verða tey álopin, og kvinnan verður noydd at velja ímillum at verja dreingin ella taskuna við telefonini og gjaldskortunum. Søgan endar við einari óvissu um, hvat kvinnan hevur valt, men okkurt bendir á, at hon bara hevur taskuna heim við aftur.

Suðurstátsbrigdið er grundað á ástøðið hjá Flannery O'Connor í ritroyndini „Some Aspects of the Grotesque in Southern Fiction“. Ritroyndin er ein roynd at skilmarka, hvønn leiklut tað groteska spælir í føgru bókmentunum hjá henni sjálvari og øðrum rithøvundum úr Suðurstátunum í USA. O'Connor leggur dent á, at hóast hennara skaldskapur er groteskur, er hann eisini realistiskur. Hon vil vera við, at

every writer, when he speaks of his own approach to fiction, hopes to show that, in some crucial and deep sense, he is a realist; and for some of us, for whom the ordinary aspects of daily life prove to be of no great fictional interest, this is very difficult (O'Connor 2014: 37).

O'Connor leggur dent á, at hennara bókmentir eru realistiskar „in some crucial and deep sense“, t.e. á tann hátt, sum tað ræður um, men hon ger eisini vart við, at tað, sum hon kallar „the ordinary aspects of daily life“, t.e. tann gerandisliga síðan av tilveruni, hevur lítlan áhuga. O'Connor hevur at lesarum og bókmentafrøðingum og -viðmerkjarum, sum spyrja eftir gerandisligari realismu, og sigur, at

many readers and critics [...] demand a realism of fact which may, in the end, limit rather than broaden the novel's scope. They associate the only legitimate material for long fiction with the movement of social forces, with the typical, with fidelity to the way things look and happen in normal life (O'Connor 2014: 38-39).

O'Connor avnoktar tað, sum hon kallar „a realism of fact“, sum er grundað á tað (og bundin at tí), sum er „typical“ og „normal“ í tilveruni, og sambært O'Connor kunnu krøvini um at endurspegla tað, sum er „fact“, „typical“ og „normal“, vera atvoldin til, at realisman sum hugtak smalkar. O'Connor ynskir eina breiða realismu og ger vart við, at

All novelists are fundamentally seekers and describers of the real, but the realism of each novelist will depend on his view of the ultimate reaches of reality (O'Connor 2014: 40-41).

Hvat hugtakið *realisma* sipar til hjá hvørjum einstøkum rithøvundi er treytað av, hvat hugtakið *veruleiki* fevnir um í hansara hugaheimi. O'Connor heldur fram við einari útgreinung av einum ávísnum slagi av høvundi.

if the writer believes that our life is and will remain essentially mysterious, if he looks upon us as beings existing in a created order to whose laws we freely respond, then what he sees on the surface will be of interest to him only as he can go through it into an experience of mystery itself (O'Connor 2014: 41).

Hetta slagið av rithøvundi trýr, at tilveran í grundini er gátufør, og at menniskjan er til í einari skaptari skipan, har hon er fræls at velja og virka innan karmarnar í skipanini. Um tilveran er gátufør, er høvundurin bara áhugaður í tí gerandisligu síðuni av henni í tann mun, hon førir inn til tað gátuføra. O'Connor heldur fram og sigur, at

His kind of fiction will always be pushing its own limits outward toward the limits of mystery, because for this kind of writer, the meaning of a story does not begin except at a depth where adequate motivation and adequate psychology and the various

determinations have been exhausted. Such a writer will be interested in what we don't understand rather than in what we do. He will be interested in possibility rather than in probability (O'Connor 2014: 41-42).

Sambært O'Connor fara fagar bókmentir, hvørs útgangsstøði er, at tilveran er gátufør, altíð at leita til ytstu mörkini hjá realismuni í einari roynd at førka mörkini nærri tí gátuføra. Hetta slagið av bókmentum er ikki grundað á sálarfrøðiligar frágreiðingar um, hvat elvir til, at fólk bera seg at á ein ávísan hátt. Hetta slagið leggur heldur dent á tað, vit *ikki* skilja, enn tað, vit *skilja*, og lagar seg heldur eftir, hvat er *gjørligt*, enn hvat er *sannlíkt*. Viðvíkjandi sínum slagi av bókmentum leggur O'Connor afturat, at

When we look at a good deal of serious modern fiction, and particularly Southern fiction, we find this quality about it that is generally described [...] as grotesque (O'Connor 2014: 40).

Suðurstátsbókmentirnar hava „this quality“, t.e. ein ávísan eginleika ella ávís eyðkenni, sum gera tær groteskar. O'Connor heldur fram við einari útdýping av hesum eginleikanum/eyðkenninum.

In these grotesque works, we find that the writer has made alive some experience which we are not accustomed to observe every day, or which the ordinary man may never experience in his ordinary life. We find that connections which we would expect in the customary kind of realism have been ignored, that there are strange skips and gaps which anyone trying to describe manners and customs would certainly not have left (O'Connor 2014: 40).

O'Connor sipar til eitt brigdi av groteskari realismu, sum ikki letur seg avmarka av tí týpiska, normala og sannlíka gerandisdegnum. Hennara slag av tí groteska kveikir lív í hendingar, sum kunnu vera ósannlíkar, men eru gjørligar. Upplivingarnar í hesum tekstunum eru óvanligar í tí merkingini, at man ikki er vanur at uppliva tær. Hendingarnar henda vanligum fólki, men hendingarnar sjálvar bróta frá vanligu hendingagongdunum í tilveruni hjá vanligum fólki. Sambært O'Connor eru endurgevandi lýsingar av gerandisdegnum ikki førar fyri at endurspeгла veruleikan, og tí leggur hetta slagið av realismu seg heldur ikki eftir at lýsa „manners and customs“ (O'Connor 2014: 40), men letur hol og umlop standa eftir í tekstinum.

„Sunnudagur“ eftir Sólrún Michelsen kundi kanska verið ein samfelagsliga ella sálarfrøðiliga realistisk stuttsøga, har ein viðgerð av kynjaleiklutunum og sálarligu

stöðunum, sum leiklutirnir hava við sær, er í háseti. Men í „Sunnudegi“ verða ikki bara „the ordinary aspects of daily life“ (O’Connor 2014: 37) lýst. Stuttsgögan er ikki nøgd við at viðgera „the movement of social forces“ (O’Connor 2014: 39), og hon verður ikki avmarkað av „the typical [...] the way things look and happen in normal life.“ (O’Connor 2014: 39). Í „Sunnudegi“ sæst ein breiðari fatan av veruleikanum, enn tað týpiska og vanligu. Tað gerandisliga verður nýtt sum eitt slag av palli, ein yvirflati, sum høvundurin brúkar til at lata tað gátuføra koma til sjóndar. Høvundurin er minni áhugaður í tí sannlíka og meir áhugaður í tí møguliga. Hendingin, har kvinnan og drongurin verða álopin er ósannlík og kemur óvart á lesaran, men hon er møgulig. Álopið broytir realismusjangruna⁵, tí hendingin brýtur frá tí gerandisliga dáminum, sum eyðmerkir søgugongdina áðrenn álopið, og letur søguna upp fyri lesiháttum, sum ikki eru grundaðir á samfelags- ella sálarfrøðilig háttaløg. Hendingin førkar v.ø.o. tekstin yvir í tað gátuføra.

So stutt ber til at knýta søguna hjá Sólrún Michelsen at ástøðinum hjá O’Connor um tað groteska. Í „Sunnudegi“ fer ein hending fram, sum kann kallast „some experience which we are not accustomed to observe every day, or which the ordinary man may never experience in his ordinary life.“ (O’Connor 2014: 40). Frásøgnin letur í fleiri fornum hol standa eftir í tekstinum, so at spurningar stinga seg upp, spurningar, sum ein „customary kind of realism“ (O’Connor 2014: 40) hevði lagt seg eftir at svara. T.d. hví lupu fremmandu mennirnir á kvinnuna og dreingin? Vildu teir fáa hendur á taskuni við telefonini og kortunum, ella vildu teir hava fatur á dreinginum? Hvørja lagnu fekk drongurin, og hvørjar avleiðingar hevði hendingin fyri parlagið hjá henni og Mikali og framtíðina hjá kvinnuni? Grundarleysi og bráðligi harðskapurin í hendingargongdini eru saman við holunum og umlopunum í frásøgnini við til at gera stuttsgöguna groteska í merkingini hjá O’Connor. O’Connor greiðir síðan frá, hvørjar eginleikar persónarnir við suðurstátsbrigdinum av tí groteska hava og sigur, at persónarnir kunnu vera í andsøgn við samfelagsligar skipanir, men virka ofta í samsvari við egnar fortreytir, sum hella ímóti tí óvantaða (O’Connor 2014: 40). Eginleikarnir hjá persónunum víkja frá týpiskum samfelagsligum mynstrum av ymsum sløgum, t.d. familjumynstrum, og persónarnir hóska illa inn í myndirnar, man hevur av vanligum atburði og/ella útsjónd. Tað eru hesi eyðkennini, ið førka hetta slagið av realistiskum teksti yvir í tað gátuføra (Edwards/Graulund 2013: 80). Í brotinum niðanfyrri greiðir O’Connor frá, hví persónarnir í suðurstátsbókmentum ofta eru groteskir.

5 Hendan ritgerðin rúmar ikki einum kjaki um, hvussu bókmentafrøðingar skilmarka realismu, men til ber at siga so mikið sum, at realisman krevur vanligu, at hendingarnar, sum fara fram í einari søgu, eru *sannlíkar*. O’Connor víðkar hesa avmarkingina, tá hon bara krevur, at hendingarnar eru *møguligar*. Tá eg sigi, at sjangran í tekstinum broytist, meini eg, at realisman fer frá at lýsa sannlíkar hendingar og byrjar at fevna um hendingar, sum eru ósannlíkar, men møguligar.

Whenever I'm asked why Southern writers particularly have a penchant for writing about freaks, I say it is because we are still able to recognize one. To be able to recognize a freak, you have to have some conception of the whole man [...] it is when the freak can be sensed as a figure for our essential displacement that he attains some depth in literature (O'Connor 2014: 44).

O'Connor vísir á, at fyrri at kunna skilmarka ein frávíkjandi persón, má man hava „some conception of the whole man“, t.e. eina fatan av, hvat skilmarkar ein rættvordnan persón. Endamálið við groteskum persónum er sambært O'Connor at hava funktiún sum „a figure for our own essential displacement“. Hetta vísir aftur á persónarnar, sum ikki hava „a coherence to their social framework“ (O'Connor 2014: 40), t.e. sum ikki passa inn í mynstrini og myndirnar í skipanunum, sum teir eru til staðar í. Groteskir persónar fáa sína dýpd við at ímynda og umboða menniskjur, sum eru í ósamsvari við sína støðu í samfelagnum. O'Connor sipar til hesar frávíkjandi persónarnar sum „maimed souls“, t.e. særðar sálir, men hetta merkir ikki, at persónar í groteskum fagurbókmentum hava uppiborið samkenslu ella -huga.

[...] in this country, the general reader has managed to connect the grotesque with the sentimental, for whenever he speaks of it favorably, he seems to associate it with the writer's compassion. [...] Certainly when the grotesque is used in a legitimate way, the intellectual and moral judgments implicit in it will have the ascendancy over feeling (O'Connor 2014: 43).

O'Connor vil vera við, at almenni lesarin hevur fatað tað groteska sorgblítt og grátsøtt, har tað átti at verið beiskt. Lesarin hevur v.ø.o. knýtt samhuga og/ella samkenslu at tí groteska, so at man tekur synd í (ella heldur við) teimum grotesku persónunum, av tí at teir umboða alment menniskjuligar veikleikar. O'Connor heldur uppá, at tá tað groteska verður nýtt á rættan hátt, inniber tað bæði vitbornar og etiskar viðmerkingar og dómar, sum fáa takið á sentimentalu kenslunum. O'Connor hevur í fleiri førum víst eitt vet av illvilja móti almenna lesaranum, og brotið niðanfyri er einki undantak, men tað gevur eisini innlit í eitt drag, sum sæst aftur í „Sunnudegi.“

There is something in us, as storytellers and as listeners to stories, that demands the redemptive act, that demands that what falls at least be offered the chance to be restored (O'Connor 2014: 46-48).

Dragið, sum sipað varð til omanfyri, er trongdín, sum bæði høvundurin og lesarin hava til, at søgan inniheldur ein móguleika fyri einumhvørjum slagi av frelsu ella bjarging. Lesarin ynskir „to be lifted up“, t.e. at teksturin hevur funktiún sum ein linni hjá tí móða lesaranum (O'Connor 1960: 48). O'Connor hevur at hesari trongdini í sínari ritroynd, men samstundis innihalda hennara søgur júst hendan móguleikan fyri frelsu. Persónarnir hjá O'Connor finna ofta sína frelsu í tí, at teir venda sínum einstakleika bakið, og teir finna á tann hátt frælsi og bjarging í einum felagsskapi við onnur, sum eisini hava avnoktað sín einstakleika (Edwards og Graulund: 2013: 80).

Ónevnda kvinnan í „Sunnudegi“ hevur fleiri drøg í felag við persónarnar, sum O'Connor lýsir í sínari ritroynd. Kvinnan er í parlagi við Mikali, sum eigur ein son saman við einari aðrari, men kvinnan er ikki góð við sonin hjá Mikali, og hon fer í fleiri førum illa við honum. Brotið niðanfyrri er fyrsta dømið.

- Góðan morgun. Sovið væl? Hann [Mikal] vendir sær á liðina og kyssir meg [kvinnuna].
- Jú, svari eg. – Hann [drongurin] kom ikki inn í nátt. – Nei, svari eg. Sigi honum ikki, at hann hevur verið her, men at eg kveistraði hann út aftur (Michelsen 2015: 14).

Kvinnan og Mikal sova saman, og tá drongurin er komin inn til teirra á miðjari nátt, hevur hon rikið hann út aftur. Kvinnan er komin inn í eina familju, sum er ein faðir og ein lítil sonur, og ein skuldi trúð, at kvinnan hevði átakið sær leiklutin sum móðir, men so er ikki. Brotið omanfyri bendir á, at drongurin er komin inn til teirra um náttina, sum børn jú gera, tí hann hevur kent seg einsamallan ella ræddan, men kvinnan hevur noktað at uggað hann. Hon leggur lítið í dreingin, og brotið niðanfyrri er enn eitt dømi um tað sama.

- Mikal hevur tikið eitt grátt teppi við og fyllt kaffi í eina termokannu og smurt nakrar breyðbitar. Vit setast undir eitt træ at hvíla og fáa okkum. [...] Tvey hálv við rullupylsu. Drongurin etur annað. Tekur so hitt eisini. Eg taki tað frá honum. Hann fer at gráta, men eg látist sum einki og eti breyðið (Michelsen 2015: 15).

Kvinnan, Mikal og drongurin eru á útferð, men Mikal hevur bara smurt tvær hálfvar breyðflísar við rullupylsu. Drongurin ætlar sær báðar, men kvinnan skrykkir ta seinnu úr hondini á honum. Í støðuni hevði man væntað, at ein móðurfigurur hevði latið sonin fingið báðar, men kvinnan í „Sunnudegi“ lagar seg ikki eftir væntanunum, man hevur til móðurleiklutin. Í brotinum niðanfyrri sæst ein ábending um, at Mikal tillutar ella roynir at tilluta kvinnuni eitt slag av móður-ella konuleikluti.

– Einkí vaskipulvur er eftir, sigi eg so. Hann hyggur burturúr. – Góða, tak lítla við. [...] Kanska tit kundu farið yvir á spæliplássíð ein løtu. [...] Eg stari at nakkanum eina løtu. [...] So hyggi eg at dreinginum, sum stendur í durunum og skeitir at mær. – Kom, sigi eg og taki fast um armin á honum. Hann hyggur at pápa sínum, men sigur einki (Michelsen 2015: 17).

Mikal gongur beinanvegin út frá, at tað er kvinnan, sum fer at keypa vaskipulvur, „Hann hyggur burturúr. – Góða, tak lítla við“ (Michelsen 2015: 17). Kvinnan tímír illa at taka dreingin við sær, „Kom, sigi eg og taki fast um armin á honum“ (Michelsen 2015: 17), og drongurin vísir ongan hug til at fara við henni, „Hann hyggur at pápa sínum, men sigur einki“ (Michelsen 2015: 17). Kvinnan tykist hvørki at hava hug at taka hann við sær ella at spæla við hann, „Kanska tit kundu farið yvir á spæliplássíð ein løtu. [...] Eg stari at nakkanum ein løtu.“ (Michelsen 2015: 17). Mikal roynir so statt at tilluta henni leiklutin sum konan, sum vaskar og keypir inn, og sum móðirin, sum fer á spæliplássíð við soninum, men hvørgin av leiklutunum gagnast henni væl.

Í bókini *Grotesque* viðgera Edwards og Graulund stuttsøguna „A Good Man is Hard to Find“ eftir O’Connor og seta stuttsøguna og ritverkið hjá O’Connor í sínari heild í samband við tað groteska. Við støði í útsagnum úr bókini *Flannery O’Connor’s Religion of the Grotesque* (1986) eftir Marshall Bruce Gentry gera Edwards og Graulund vart við, at grotesku persónarnir hjá O’Connor

suffer a range of experiences that end in degradation and, in some cases, annihilation. A salient example of this is the slaughter of innocents in „A Good Man is Hard to Find“, in which the chain of causality is largely unexplained and inexplicable [...] Within this enigma, O’Connor distorts everyday life to reveal darkness and brutality (Edwards og Graulund: 2013: 80).

Søgurnar hjá O’Connor eru merktar av groteskum harðskapi, t.e. harðskapur, sum kemur óvart á persónarnar, og sum verður framdur, uttan at nøkur frágreiðing verður givin. At harðskapurin er óvantaður og ógrundaður førkar hendingarnar yvir í tað gátuføra, og á tann hátt lýsir høvundurin eina tilveru, sum er gjøgnumsrugað av tilvildarligum brutaliteti (Edwards og Graulund: 2013: 80). Viðvíkjandi groteskum harðskapi og tilveruligum brutaliteti ber til at vísa á brotið úr „Sunnudegi“ niðanfryri.

Eg síggi, at tað eru teir báðir, sum stóðu uttan fyri handilin. Eg fari yvir til dreingin. [...] Vit byrja at ganga, men tað er vónleyst at skunda sær. [...] Tá eg royni at verja taskuna, tekur hin við purlunum í dreingin. [...] Eg haldi taskuni í einum krampakendum taki við aðrari hondini og dronginum við hinari. [...] Eg hugsí um kortini og telefonina,

eg havi liggjandi í taskuni, og haldi fast. So eru teir lidnir at kjakast, og eg veit, at eg noyðist at sleppa (Michelsen 2015: 19-20).

Hendingin, sum fer fram í brotinum omanfyri, er eitt dømi um groteskan harðskap av slagnum, sum eyðkennir søgurnar hjá O'Connor. Kvinnan í „Sunnudegi“ og sonurin hjá Mikali eru á einum spæliplássi, tá tveir fremmandir menn leypa á tey. Kvinnan hevur sæð menninar fyrr, men tá var eingin ábending um, at teir vóru vandamiklir ella illviljaðir.

Hann [drongurin] er farin yvir at kossunum við jarðberum og er farin at eta av teimum. Tveir ungir menn tosa við dreingin. Teir eru ikki hiðani. Annar er verður at hyggja at. Myrkhærdur: Purlut hár (Michelsen 2015: 18).

Fyrru ferð, kvinnan sær menninar, tykjast teir vinarligir, og hon hevur gott eyga á øðrum av teimum, sum hevur purlur, „Annar er verður at hyggja at. Myrkhærdur: Purlut hár.“ (Michelsen 2015: 18). Av tí sama er harðskapurin, sum teir fremja ímóti henni og dreinginum, so óvantaður. Orsøkin til harðskapin er eisini gátufør, og tað leggur aftur at tí groteska í honum. Eingin frágreiðing fæst, og tí tykist harðskapurin at vera tilvildarligur, og so statt førkar hendingin søguna yvir í tað gátuføra. Kenslan av tí gátuføra verður styrkt av ivanum um, hvat í roynd og veru er farið fram, tá kvinnan kemur aftur til hús.

Tá eg komi heim aftur er sjónvarpið hart frá. [...] Hann hyggur ikki upp. – Nýtt kaffi er í kannuni, sigur hann. Eg svari ikki. Blaki taskuna innundir, har frakkarnir hanga (Michelsen 2015: 20).

Drongurin verður ikki nevndur, og tað, at hon enn hevur taskuna, kann benda á, at kvinnan hevur valt taskuna fram um dreingin, men einki kann sigast við vissu.

„Sunnudagur“ lýsir tískil ein høvuðspersón, sum er av tí slagnum, ið O'Connor sipar til í sínari ritroynd. Kvinnan víkir frá „typical social patterns“ (O'Connor 2014: 40), tá hon fer illa við soninum hjá Mikal, og hon er so statt eitt slag av persóni, sum ikki hevur „a coherence to their social framework.“ (O'Connor 2014: 40). Tá kvinnan og drongurin verða álopin, verður kvinnan sett í eina støðu, har hon noyðist at velja ímillum at verja dreingin ella sínar ognarlutir.

Tá eg royni at verja taskuna, tekur hin við purlunum í dreingin. [...] Eg haldi taskuni í einum krampakendum taki við aðrari hondini og dronginum við hinari. [...] eg veit, at eg noyðist at sleppa (Michelsen 2015: 19-20).

Tað er sum sagt óvist, hvørjum hon velur at sleppa, men hon hefur enn taskuna, tá hon kemur heim, og tað kann vera ein ábending um, at hon valdi ognarlutirnar fram um sonin hjá Mikali. At hon velur at verja síni ting heldur enn dreingin er í samsvari við hennara persónleika, men samstundis ber til at vísa á, at støðan, har hon verður noydd at velja, býður henni ein móguleika fyri einum slagi av frelsu. Um kvinnan hevði valt at vart dreingin, tá hevði hon átikið sær leiklutirnar, sum Mikal roynir at tilluta henni, t.e. sum kona og móðir. Hon hevði v.ø.o. fallið inn í kynsleiklutin sum móðirin, sum setir barnið fram um seg sjálva. Í tí løtu, hon hevði ofrað seg sjálva fyri barnið, hevði lesarin fyrigivið henni syndir hennara, t.e. hennara atburð móti dreinginum, og hon hevði sum persónur vunnið sær samhuga hjá lesaranum. So statt er ein móguleiki fyri frelsu í „Sunnudegi“, við tað at kvinnan fær høvi at avnokta sín einstak- og persónleika. Men kvinnan tykist ikki taka av tilboðnum, og tískil eru bæði frelsa og samkensla fráverandi í „Sunnudegi.“

Fellan

Í hesum partinum av ritgerðini verður stuttsøgan „Fellan“ eftir Oddfríð Marna Rasmussen sett í samband við ab/normala brigðið. Søgan snýr seg um ein ónevndan drong, sum hefur summarfrí. Drongurin býr við kyrrahavið saman við foreldrunum, og hann fær dagarnar at ganga við at vitja listaskálan, har hann hyggur at uppsetingum av nýggjari list. Móðirin kemur í heilum full heim um morgunin, og tá er vanligt, at maður hennara berjir hana, áðrenn hann fer til arbeiðis. Eins og maðurin fremur harðskap móti konuni, hefur hon til vana at fremja harðskap móti soninum. Hon berjir hann, klikkir tendraðar sigarettstubbbar eftir honum og steingir hann inni niðri í kjallaranum. Í kjallaranum pínir og drepur drongurin rottur við eitri og fellum. Ein dagin dregur hann fleiri deyðar rottur upp á ein stáltráð og fjalir tær undir einum plastdúki á vegnum. Tá bilar hava sorlað rotturnar sundur, kroystir hann tær niður í takrennuna á einum tilvildarligum sethúsum. Søgan endar við, at drongurin situr eitt sindur burturi frá og eygleiðir skakaðu húsfólkini, meðan tey royna at fáa rotturnar úr takrennuni.

Michel Foucault hefur í fleiri verkum útgreinað sítt ástøði um *tað abnormala*. Útgávarnar eru í enskari týðing *Madness and Civilization*, *The Birth of the Clinic*, *Discipline and Punish* og *The Will to Knowledge* (bind 1/3 av *The History of Sexuality*). Verkinu komu út í ávikavist 1961, 1963, 1975 og 1978 (Edwards og Graulund 2013: 26). Útgávarnar eru kanningar av, hvussu kroppar og atburðir verða stýrdir og rættaðir á ávísnum stovnum, t.e. fongslum, sjúkrahúsum og sinnissjúkrahúsum. Í verkunum grundgevur Foucault fyri, at tað abnormala, t.e. kroppar og atburðir, ið víkja frá *tí normala*, varpa ljós á, at tað normala er ein *samfelagslig konstruktión* (en. *social construction*) (Edwards og Graulund 2013: 26).

Innan tað groteska er tað abnormala atvoldin til spurningar um, hvat er normalt, og hvat er abnormalt. Men lættari er at spyrja enn at svara, og av tí sama birtir tað groteska upp undir eina óvissu um, hvar markið millum tað ab- og normala gongur. Á tann hátt gerst tað abnormala partur av einum iva, ið bjóðar ráðandi fatanum, hugsanarháttum og hugburðum av (Edwards og Graulund 2013: 8). Groteskir kroppar og atburðir eru førir fyri at káma, flyta og oyða mörk og fáa tískil gjørt vart við, at mörkini millum tað ab- og normala eru skiftandi og ikki føst (Edwards og Graulund: 9).

Foucault vísir á, at stovnarnir, ið verða viðgjørdir í verkunum omanfyri, hava til endamáls at innibyrja, eygleiða og broyta tað, sum víkur frá tí, sum sambært tí ráðandi valdsbygnaðinum er normalt (Edwards og Graulund 2013: 26). Tilgongdin verður nevnd normalisering (en. *normalization*). Normalisering er ein valdsdiskursur, har stovnarnir skilmarka, hvat kann góðkennast sum normalt. At stovnar áseta, hvørjir kroppar og atburðir er normalir, hevur við sær, at tað abnormala verður skilmarkað í mun til tað normala, og á tann hátt verður tað abnormala útihýst, kúgað og vanvirt innan tann diskursin (Edwards og Graulund: 9).

Í sínum kanningum av stovnum lýsir Foucault *vald* sum eina drívmeði í sjálvum sær. Veruligt vald er í „the *mechanics* of power“ (Edwards/Graulund 2013: 27), t.e. í mekanismunum, ið valdið virkar eftir, og ikki í einstaklingunum, ið útinna valdið. Vald er ikki eitt amboð í hondunum á teimum, ið sita við ræði, men ein máttur, hvørs drívmeði er sjálvur valdsdiskursurin. Veruleikin er eitt úrslit av diskursivum siðvenjum, ið bæði eru í stríði við hvørja aðra og geva hvørjari aðrari gildi. Á hetta kervið av samskipandi siðvenjum er eitt samspæl millum vald og vitan grundað. Kervið breiðir vitan og vald út eftir egnum fortreytum, og diskursivu siðvenjurnar gera av, hvat ein veit, og hvørja støðu ein fær í stigskipanini, t.e. hvør verður flokkaður sum normalur, og hvør verður flokkaður sum abnormalur (Edwards/Graulund 2013: 27).

At tey abnormalu verða flokkað, er ein fortreyt fyri, at normaliseringin kann fara fram. Men flokkingin setir tað abnormalu uttan fyri tað normala og ger tað tískil gjørligt hjá teimum abnormalu at skipa seg í andstøðu til tey normalu og á tann hátt at seta seg upp ímóti ráðandi diskursinum (Edwards/Graulund 2013: 27). Við hesum ger Foucault upp við essentialismuna og vil vera við, at vald er ein relatióin heldur enn ein essensur (Edwards og Graulund 2013: 26). Tað hevur við sær, at ein og hvør valdsdiskursur leggur upp til, at ein mótdiskursur mennist og hóttir yvirvaldið hjá teimum, ið sita við ræði (Edwards/Graulund 2013: 26).

Sum sagt er vald ein drívmeði í sjálvum sær. Vald drívur seg sjálvt og er óheft at teimum, ið útinna vald yvir øðrum. Á tann hátt er valdið sjálvt groteskt. Vald er v.ø.o. eitt *ódjór* (en. *monster*), ið fer yvir um mörk eins og tey, ið vald verður

útint yvir í normaliseringini (Edwards og Graulund: 28). Hetta kemur til sjóndar í háttinum, vald ber seg at eins og ein maskina, ið ikki gevur teimum revsaðu eina frágreiðing um, hví tey verða revsað (Edwards og Graulund: 28). Eitt annað drag, ið ger vald groteskt, er ósambærið millum einkislig brotsverk og harðligar revsingar. Harðligu revsingarnar eru eitt dømi um groteskt vald, tí orsakarsambandið millum orsök og ávirkan er óhóvligt, t.e. revsingin er ov víðgongd í mun til brotsverkið (Edwards og Graulund: 28). Viðvíkjandi groteskum valdi ber til at vísa á trý dømi úr „Felluni“. Brotið niðanfyri er fyrsta dømið.

Um morgnarnar mátti eg ansa eftir ikki at fara ov langt heimanífrá, tí at mamma hevði tað fyri at rópa eftir mær í tíð og ótíð. Tá ið mamma rópti, varð eg noyddur at skunda mær heim. Stóð eg ikki framman fyri henni innan fáar minuttir, varð eg skumpaður niður í kjallaran (Rasmussen 2015: 92).

Í hesum fyrsta førinum hevði brotsverkið verið, at drongurin var ov seinur at koma, tá mamman rópti, og revsingin hevði verið, at hon tveitti hann oman í kjallaran. Brotið niðanfyri er næsta dømið um groteska revsing.

Í kjallaranum vóru trý vindeygu. Eitt kundi latast upp. Hetta var mín rýmingarvegur út í frælsið. Eg skavaði út yvir sporini, so at mamma ikki varnaðist, at eg flýggjaði úr fangaholinum. Royndi sum frægast ikki at nerta við vindeygakarmin. Sá mamma, at onkur hevði nortið við dustið í vindeygakarminum, slapp eg ikki úr kjallaranum aftur (Rasmussen 2015: 92-93).

Í hesum næsta førinum er brotsverkið, at hann rýmir úr kjallaranum, og revsingin hevði verið, at hann aldrin slapp upp á aftur úr kjallaranum. Brotið niðanfyri er triðja dømið.

Hon setti meg á ein stól og setti seg framman fyri meg, við fulla øskubikarinum á knøunum. Festi sær í ein stubba úr øskubikarinum fyri og annan eftir og klikkti eftir mær. Sigarettstubbar komu flúgvandi móti mær, og eg tordi ikki at verja meg, tí at so varð mamma svøk og bukaði meg. [...] Onkuntíð kláraði eg ikki at sita. Eg reisti meg upp. Tá togaði hon í meg við sínnum blóðdálkaðu hondum, skumpaði meg oman kjallaratrappurnar, stongdi hurðina og skrúvaði tónleikin hart frá (Rasmussen 2015: 92).

Í hesum triðja og síðsta førinum er brotsverkið annaðhvørt, at drongurin verjir seg, ella at hann reisir seg, og revsingin er antin, at hon berjir hann, ella at hon steingir hann inni niðri í kjallaranum. So statt kemur groteskt vald til sjóndar í harðskapinum á tann hátt, at revsingarnar, sum verða lýstar í brotunum omanfyri,

eru ikki í samsvari við brotsverkini. Har er v.ø.o. eitt ósambæri millum orsök og ávirkan, og ósamsvarið ger valdsnýtluna groteska.

Umframt at vera eitt dømi um groteska revsing, er brotið omanfyri eitt dømi um revsing uttan frágreiðing. Tríggjar revsingar verða lýstar í brotinum omanfyri, men bara tvey brotsverk, t.e. hann verður bardur, *um hann verjir seg*, og hann verður ripaður niður í kjallaranum, *um hann reisir seg*. Men hví verður hann settur á ein stól og brendur við sigarettstubbum? Einki eyðsætt orsakarsamband er millum revsingina og eitt ávíst brotsverk, og grundarloysið í harðskapinum er enn eitt drag, sum leggur aftur at groteskleikanum í valdsnýtluni. Tó varpar brotið niðanfyri ljós á, hvørjar mekanismur gera vart við seg í sambandi við revsingina.

Vanligt var, at mamma kom full heim um morgunin, og tá fór babba til arbeiðis. [...] Tey brustu saman í ganginum, og so fór babba til arbeiðis. [...] Men sum dagarnir, vikurnar og árinu gingu, rein teirra innanhýsis stríð ikki við. Tey bardust í ganginum, og tað endaði aloftast við, at mamma blóddi í andlitinum, og babba fór til arbeiðis við havgron (Rasmussen 2015: 92).

Brotið omanfyri vísir, at harðskapurin er bygdur inn í gerandisdagin. Endurtøkurnar av, at faðirin berjir móðurina, áðrenn hann fer til arbeiðis um morgunin, geva brotinum ein svartskemtiligan dóm. Men tær gera eisini greitt, at harðskapurin er gerandiskostur, og gera greiðu fyri, at drongurin er vorðin mótstøðuførur móti harðskapinum, „Men sum dagarnir, vikurnar og árinu gingu, rein teirra innanhýsis stríð ikki við.“ (Rasmussen 2015: 92). Faðirin berjir móðurina, og móðirin berjir sonin, og tískil lýsir brotið omanfyri eina stigskipan, har faðirin er hægstur, sonurin er lægstur, og móðirin er í miðjuni. Valdið, ið faðirin útinnir yvir móðurini, er ógrundað, eins og valdið, ið móðirin útinnir yvir soninum, og harðskapurin, ið mamman fremur móti soninum er ein leinging av harðskapinum, ið faðirin fremur móti móðurini. Harðskapurin breiðir seg sum ringar í vatni frá faðirinum gjøgnum móðurina til sonin, og eingin av teimum vísir eitt vet av tilviti um, hvussu valdið á tann hátt tillutar teimum leiklutir í einari valdsstigskipan.

Í sambandi við normalisering ber til at vísa á, at heimið hjá dreinginum, móðurini og faðirinum hevur somu funktiión sum ein stovnur í ástøðinum hjá Foucault. Tað hevur ein ráðandi diskurs, ið skilmarkar, hvørja støðu drongurin hevur í stigskipanini, og eina normaliseringstilgongd, har drongurin verður flokkaður og viðfarin sum abnormalur, t.e. hann verður innibyrgdur, „varð eg skumpaður niður í kjallaran“ (Rasmussen 2015: 92), „skumpaði meg oman kjallaratrappurnar, stongdi hurðina“ (Rasmussen 2015: 92) og „slapp eg ikki úr kjallaranum aftur“ (Rasmussen 2015: 92), eygleiddur, „Sá mamma, at onkur hevði nortið við dustið í vindeygakarminum“ (Rasmussen 2015: 92) og broyttur,

„sum dagarnir, vikurnar og árinu gingu, rein teirra innanhýsis stríð ekki við“ og „Í fyrstani hevði eg eitt sindur av vamlu av rinunum og hvínunum, ið blandaðu seg upp í tónleikin úr stovuni, men sum tíðin leið, minkaði vamlu, og eg gjørdist líkasælur“ (Rasmussen 2015: 93). Ein mótdiskursur vísir seg eisini í brotinum niðanfyrri.

Hvønn dag í summarfrítíðini var eg í listaskálanum fyrri nýggja list. Best dámdi mær at hyggja at teimum ymisku listaligu uppsetingunum, sum vóru settar upp í rúminum. Tað kendist, sum var eg ein partur av hesum listaverkum [...] Eg vil gjarna taka virknan lut í listaverkinum. Eg vil sleppa at opinbera tað, sum fjalir seg í einum listaverki (Rasmussen 2015: 93-94).

Brotið omanfyri bendir á, at drongurin, ið er vorðin flokkaður og viðfarin sum abnormalur, hevur funnið ein móguleika fyrri einum máta at útrykkja seg, „Eg vil gjarna taka virknan lut í listaverkinum. Eg vil sleppa at opinbera tað, sum fjalir seg í einum listaverki“ (Rasmussen 2015: 94). Nýggj list er sermerkt av at víkja frá siðvenjunum og at trívast best á markinum millum list og ikki-list. Í nýggju listini er ein móguleiki fyrri einari nýggjari rødd – einum nýggjum máli – í samrøðuni, sum er ráðandi diskursurin. Nýggja listin umboðar ein annan móguligan diskurs, ið fær staðið ímóti ráðandi diskursinum, t.e. ein mótdiskurs.

Vitjanirnar á listaskálanum broyta sambandið, ið drongurin hevur við rotturnar. Brotið niðanfyrri vísir, at harðskapurin, ið drongurin fremur móti rottunum, er upprunaliga ætlaður at linna um ræðsluna fyrri móðurini.

Fyrri at ugga óttan, ið brúsaði innan í mær, fangaði eg rottur [...] Eitur riggaði væl, fellur av ymsum slagi riggaðu eisini, men stuttligast var at stoyta træspritt í eitrið. Tá vórðu tær svakar og rínu og hvínu eitt høgt og gjøgnumgatandi níst. Tær drógu eiturafongda kroppin eftir moldgólvinum, áðrenn tær at enda doyðu. Eg hevði laðað mær eitt skýli av pappkassum aftan fyrri trappuna í kjallaranum, har eg kundi sita og hyggja at rottunum, meðan tær lógu og ringdu seg á gólvinum (Rasmussen 2015: 94).

Brotið omanfyri lýsir rottupíningina sum eina leinging av harðskapinum, ið faðirin útinnir yvir móðurini, og móðirin yvir soninum, t.e. eitt framhald av ráðandi diskursinum. Eftir at drongurin hevur verið og vitjað á listaskálanum, broytist sambandið við rotturnar. Leikluturin hjá rottunum sum objekt broytist, og rotturnar fáa eina aðra funktión fyrri dreingin. Fyrri at gera greiðu fyrri, hvat hetta sipar til, verður víst á brotið niðanfyrri.

Eg hevði ein sjeytummanagla. Bant ein stáltráð um seymhøvdið. Stakk naglan upp gjøgnum reyvarholið og út gjøgnum kjaftin, dró rotturnar upp á stáltráðin, legði tær í eina rekkju tvørtur um vegin [...] Tá ið einir fimm bilar høvdu koyrt á rotturnar, [...] savnaði eg tær saman [...] leitaði eftir einum húsum, sum høvdu eina takrennu niður eftir húsavegginum, [...] stúgvaði morlaðu kropparnar niður í takrennuna. [...] Tá ið tað so fór at regna, rotnaðu rotturestirnar í takrennuni, og húsólkið fór at leita eftir, hvaðani stankurin kom. Eitt sindur frástaddur eygleiddi eg sigursælur øll hesi avlagðu andlitini, sum leikaðu í fyri at fáa allar rotturnar úr aftur takrennuni. „Mítt listaverk,“ hugsaði eg (Rasmussen 2015: 94-95).

Drongurin hevur gjørt rotturnar um til eitt listaverk, og listaverkið er av tí slagnum, honum dámar best, „Eg vil gjarna taka virknan lut í listaverkinum.“ (Rasmussen 2015: 94). Rotturnar í takrennuni eru hansara útgáva av nýggjari list. Verkið noyðir áskoðaran at „taka virknan lut í listaverkinum“, við at rotroykurin fær tey at leita eftir rottunum og síðan at royna at beina tær burtur, meðan drongurin eygleiðir, „húsólkið fór at leita eftir, hvaðani stankurin kom. Eitt sindur frástaddur eygleiddi eg“ (Rasmussen 2015: 95). Bæði húsólkið og drongurin gerast so statt ein partur av sjálvum verkinum. Listin hjá dreinginum spreingir siðvenjurnar og verkið kann tískil knýtast at ástøðinum, sum Edwards og Graulund leggja fram í „Disharmony and Transgression“ í *Grotesque*.

Edwards og Graulund greiða frá trimum hugtøkum, ið eru viðkomandi í sambandi við tað ab/normala. Hugtøkini eru *disharmoni*, *transgressión* og *óhógv* (en. *excess*), t.e. at gera ov nógv av. Eins og tað *abnormala* verður skilmarkað í mun til tað *normala*, verður *disharmoni* skilmarkað í mun til *harmoni* (Edwards og Graulund: 66). Harmoni er grundað á symmetri og javnvág, meðan disharmoni er órógvan av tí sama. Disharmoni í einum listarligum verki kann vera ein samanrenning millum ólíkar og ósambæriligar myndir, har tað disharmoniska er til staðar í sjálvum verkinum, men eisini í reaktiónini, ið verkið elvir til í áskoðaranum (Edwards og Graulund: 66). Í tí groteska er disharmoni eitt slag av transgressión, ið birtir upp undir eina kenslu av iva og enntá skelki í áskoðaranum. Transgressiónin liggur í tí, at verkið við sínum disharmoniska og eksperimenterandi formi bjóðar tí fagurfrøðiliga siðbundna av. Transgressión er v.ø.o. at fara yvir um – ella enntá bróta – mørkini hjá fagurfrøðiliga ella etiskt góðkendum siðvenjum (Edwards og Graulund: 66).

Edwards og Graulund leggja afturat, at eitt disharmoniskt og transgressivt listaverk ikki bara brýtur mørk, men varpar eisini ljós á tey. Mørkini og avmarkingarnar innan bæði fagurfrøði og normativan atburð hava tørv á transgressión fyrri at styrkja seg sjálvi. Transgressiónin er ein partur av sjálvum markinum, av tí at hon

ger vart við, at markið er til staðar, og varpar ljós á, hvar tað gongur (Edwards og Graulund: 66).

Óhógv er kjarnin í transgressión. Óhógv er at gera av, at gera innrás, at fara yvir um mark (Edwards og Graulund: 75). Í sínari útlekking av hugtakinum *óhógv* vísa Edwards og Graulund á, at skaldsøgan *Naked Lunch* (1959) eftir William S. Burroughs er merkt av júst teimum fyrbrigdunum. Í tí sambandi verður grundgivið fyri, at eisini rottulistaverkið í „Felluni“ hevur drøgini, ið gera eitt verk óhóvligt í merkingini hjá Edwards og Graulund. Í *Naked Lunch* ger tað disharmoniska seg inn á tað harmoniska, og støðið verður máað undan tí normala, við at tað óhóvliga og tað abnormala gera innrás í tað harmoniska.

Listaverkið, ið drongurin ger úr rottunum, er eitt dømi um eitt disharmoniskt og transgressivt listaverk. Sum sagt dámar dreinginum væl ta nýggju listina, har áskoðarin fær høvi at taka virknan lut í verkinum. Rotturnar, ið hann kroystir niður í takrennuna, eru ein roynd at skapa eitt listaverk av tí slagnum, „Mítt listaverk, hugsaði eg“ (Rasmussen 2015: 95).

Verkið er disharmoniskt, tí tað er ein samanrenning millum ólíkar og ósambæriligar myndir, t.e. deyðar, avskapaðar rottur og takrennuna á einum tilvildarligum sethúsum. Tað ger innrás í eitt umhvørvi, har tað ikki hoyrir heima. Hetta er ikki list, ið letur seg heingja upp á ein vegg, men list, ið noyðir fólk, ið av tilvild eru til staðar, at vera áskoðarar og at taka virknan lut í verkinum, „Tá [...] rotnaðu rotturestirnar í takrennuni, og húsfolkið fór at leita eftir, hvaðani stankurin kom. [...] øll hesi avlagaðu andlitini, sum leikaðu í fyri at fáa allar rotturnar úr aftur takrennuni.“ (Rasmussen 2015: 95).

Herverkið er transgressivt, lutvíst av tí at tað er atvoldin til eina kenslu av skelki og iva í áskoðarunum, „øll hesi avlagaðu andlitini, sum leikaðu í“ (Rasmussen 2015: 95). Harumframt fer verkið yvir um øll mørk, ið hava við fagurfrøði og normativan atburð at gera. Drongurin ger við verkinum upp við allar siðvenjur innan list. Atburðurin fer yvir um mark, tá hann pínir rotturnar til deyðis og letur bilar koyra á tær, so tær knúsast undir dekkunum, umframt at hann ger seg inn á eini hús og noyðir húsfolkið at taka lut í verkinum. Fagurfrøðiliga fer drongurin yvir um mark, tá hann setir allar hesar eindirnar saman, t.e. ónormativa atburðin og ósambæriligu myndirnar. Enn ein orsök til, at listin hjá dreinginum er transgressiv, er, at verkið hjá honum er ein ov avgjørd útgáva av teimum samvirknu listaverkunum, ið hann hevur sæð á listaskálanum. Hansara fyrimyndir eru t.d. franski-amerikanski listamálarin, myndahøggarin og høvundurin Marcel Duchamp og hansara verk *Étant Donnés* (1966), men listaverkið hjá dreinginum er víðgongdari, ógvusligari og harðligari enn nakað, hann hevur upplivað á einum listaskála.

Umframmat at fara yvir um fagurfrøðilig og atburðarlig mörk varpar verkið ljós á, at mörkini eru til staðar. Verkið spreingir markið millum list og ikki-list, og vísir á tann hátt, at hugtakið *list* er avmarkað, men skapar eisini á tann hátt ein iva um, hvar markið gongur. Sambært dreinginum sjálvum eru sundursorlaðu rotturnar í takrennuni og húsólkið, sum roynir at fáa tær úr aftur, list, men sambært húsólkinum eru rotturnar í takrennuni ivaleyst einki annað enn ein beistagerð. Rotturnar eru so stutt á markinum millum list og ikki-list, og seta tískil spurnartekn við, hvat er list, og hvat er ikki.

So stutt er verkið við til at bjóða tí ráðandi diskursinum av, og drongurin er við sínum groteskleika og abnormaliteti førur fyri at gera vart við, at mörkini millum normalt og abnormalt eru ikki føst, men skiftandi.

Listaverkið hjá dronginum kann síggjast sum ein mótdiskursur ímóti tí ráðandi diskursinum. Drongurin verður flokkaður sum abnormalur, men í sínari list finnur hann eitt mál og eina rødd, ið varpar ljós á tað abnormalu sum bygnað. Á tann hátt hevur rottuverkið funktiún sum ein mótdiskursur, ið arbeiðir ímóti tí ráðandi diskursinum.

Samandráttur og niðurstøða

„Sexologurin“ eftir Ludvík á Brekku hevur drøgt úr tí óheimliga hjá Freud. Ívar umboðar eitthvørt, sum er ræðandi, og sum førir aftur til eitthvørt, sum einaferð var kent, men sum nú er vorðið fremmant. Ívar er óheimligur og umboðar eina afturvendan av burturtrokaðum hugi. Sanna hevur trokað sín kynsleika burtur, og Ívar elvir til, at hugurin kemur undan kavi aftur. At hann kemur aftur hevur eisini ein inniligan ótta við sær, av tí at kynsleikin er ein hóttan móti kjarnufamiljuni hjá Sannu, manninum og soninum, við tað at fríur kynsleiki er ósambæriligur við hennara leiklutir sum móðir og kona. Ívar er ein groteskur persónur, av tí at hann hevur tilknýti til miseydnadan og órættvørðnan kynsleika og orsakað av hansara andstygiligu útsjónd og atburði. Harumframt er hann ein *serlingur* (en. *geek*), av tí at hann vísir og framførir sín groteskleika. Sanna hevur andstygð fyri Ívari, men hann hevur samstundis ein móguleika fyri atdrátti í sær, tí hann umboðar frígerð í sambandi við kynsleika og -leiklutir.

„Sunnudagur“ eftir Sólrún Michelsen hevur drøgt úr suðurstaðsbrigdinum av tí groteska. Stuttstøgan endurgevur ikki bara tann týpiska, normala og sannlíka gerandisdagin, men lýsir hendingar, sum eru ósannlíkar, men móguligar. „Sunnudagur“ er ein realistisk stuttstøga, men fatanin av veruleikanum er breið og fevnir eisini um tað gátuføra. Høvuðspersónurin er líkur persónunum hjá O’Connor á tann hátt, at hon víkur frá týpiskum og normalum mynstrum og ímyndum, við tað at hon avnoktar kynsleiklutirnar sum móðir og kona og enntá vanrøktar sonin

hjá Mikali. Hon fær ein móguleika fyri frelsu, tá hon noyðist at velja ímillum at verja antin dreingin ella seg og sítt, t.e. hon kundi valt at vart dreingin, men ábendingar eru um, at hon ikki tekur av tilboðnum, og tað hevur við sær, at lesarin hevur lítlan ella ongan samhug við henni. Hendingin, sum brýtur frá tí týpiska, normala og sannlíka gerandisdegnum, er eitt álop. Harðskapurin er óvæntaður og tykist at vera ógrundaður. Tað er óvist, hvat álopsmenninir vilja, t.e. hvørt teir royna at fáa fatur á dreinginum ella gjaldskortunum og telefonini hjá kvinnuni, og ivin og ovfarnið, sum merkja hendingina, gera tilburðin groteskan. Harumframt hevur harðskapurin ta funktión, at hann vísir tilveruna sum gjøgnumsurgaða av tilvildarligum brutaliteti.

„Fellani“ eftir Oddfríð Marna Rasmussen hevur drøg úr abnormala brigdinum av tí groteska. Heimið hjá dreinginum hevur somu funktión sum stovnarnir í ástøðinum hjá Foucault, t.e. heimið hevur ein ráðandi diskurs, sum tillutar dreinginum lægstu støðuna í einari stigskipan, umframt at ein normalisering fer fram, har drongurin verður flokkaður og viðfarin sum abnormalur, t.e. at hann verður innistongdur, eygleiddur og broyttur. Vald verður í „Felluni“ lýst sum ein vera, sum drívur seg sjálva. Familjan er fangað í einari ringrás av harðskapi, har tey eru máttleys í mun til valdsdiskursin, sum hevur ræði á teimum. Drongurin verður bólkaður sum abnormalur, men í nýggju listini finnur hann ein móguleika fyri einum nýggjum diskursi, t.e. einum mótdiskursi. Rottulistin er transgressiv, tí hon brýtur mørkini hjá fagurfrøðiligum siðvenjum og etiskum normum. Við sínum listaverki varpar drongurin ljós á tað abnormala sum konstruktión, t.e. at mørkini millum ab- og normalt eru skiftandi, og á tann hátt bjóðar rottulistamaðurin tí ráðandi diskursinum av.

Groteskleikin er ikki eitt nýtt fyribrigdi í føroyskum skaldskapi. Hvørki Heðin Brú ella Martin Joensen aftraðu seg í at lýsa drykkjuskap, grindadráp ella sjóverk⁶ út í odd og egg við øllum, sum har til hoyrir, av sálar- og lívfrøðiligum óhógvi. Aðrir høvundar, m.a. Carl Jóhan Jensen og Sólrún Michelsen, vísa sama lyndi at siga frá søgum, har kropsleiki verður lýstur út í æsir. Hesir tekstirnir eftir ávikavist Ludvík á Brekku, Sólrún Michelsen og Oddfríð Marna Rasmussen taka allir lut í einari samrøðu, sum fer fram bæði her heima og úti í heimi, bæði fyrr og nú. Samrøðan snýr seg um tey, ið víkja frá, t.e. tey, ið fara yvir um mark, tí frávik og óhógv varpa ljós á, *hvussu* gingið verður um mark, *hvør* gongur um mark og at enda, hvat *er* mark.

6 Her verður sipað til eitt dømi úr skaldsøguni *Fiskimenn* (1946) eftir Martin Joensen. Lagt verður frá landi í ódnarveðri, og summir av manningini eru so ringir av sjóverki, at frásagnarfólkið ber fram orðingina, „og innvøllurin kemur upp í hálsin.“ (Joensen 2003: 63)

Heimildaskrá

- Bakhtin, Mikhail. [1968] 2008. *Rabelais and His World*. Týtt hefur Hélène Iswolsky. Bloomington Indiana: Indiana University Press.
- Brekku, Ludvík á. 2015. „Sexologurin“. *Vencil*. Ritstj. A. Ó. Dalsgarð og O. M. Rasmussen. 8,15:21-26.
- Edwards, Justin D. og Graulund, Rune. 2013. *Grotesque*. Abingdon: Routledge.
- Fitzgerald, R. og Fitzgerald, S. [1972] 2014. *Mystery & Manners*. London: Faber and Faber Ltd.
- Freud, Sigmund. 2003. „The Uncanny“. *The Uncanny*. Ritstj. A. Phillips. Týtt hefur David McLintock. London: Penguin Books Ltd, 121-162.
- Joensen, Martin. [1946] 2003. *Fiskimenn*. Ritstj. A. Ellefsen og K. Høgenesen. Tórshavn: Føroya Skúlabókagrunnur.
- Michelsen, Sólrún. 2015. „Sunnudagur“. *Vencil*. Ritstj. A. Ó. Dalsgarð og O. M. Rasmussen. 8,15:14-20.
- O'Connor, Flannery. [1972] 2014. „Some Aspects of the Grotesque in Southern Fiction“. *Mystery & Manners*. Ritstj. R. Fitzgerald og S. Fitzgerald. London: Faber and Faber Ltd, 36-50.
- Rasmussen, Oddfríður Marni. 2015. „Fellan“. *Vencil*. Ritstj. A. Ó. Dalsgarð og O. M. Rasmussen. 8,15:92-95.

LYDIA DIDRIKSEN

Eg eri – ikki eg – eri eg

Inngangur

Í 2011 kom verkið *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur út og skapti mikla ósing bæði í almenna rúminum, í miðlunum og úti ímillum fólk, tí mong hildu, at bókin fór langt út um viðtíkin privat mörk. Í 2015 kom *Hinumegin garðin* eftir William Smith út. Eisini hetta verkið skapti ósing, tí hildið var, at tað fór út um sømilig privat mörk. Nevnast kann, at síðstu tíðina (t.e. í september og október 2016) eru fleiri verk givin út, ið krossa fakta og fiktión, eins og tað almenna og privata rúmið. Sum dømi kunnu nevast stuttsøgusavnið *Aftanáðrenn* eftir Katrína Ottarsdóttur og lykilsskaldsøgan, sum forlagið eyðmerkir útgávuna, *Stjornustundir í skugga* eftir Høgna Debes Joensen. Hesar verða tó ikki partur av ritgerðini.

Báðar útgáurnar, *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur og *Hinumegin garðin* eftir William Smith, tykjast spegla nýggja sonevnda *autofktionella* rákið, ið ger um seg í londunum uttan um okkum, og sum tey síðstu árinu hevur elvt til umfatandi kjak bæði ímillum bókmentagranskarar og ímillum lesarar, tí hesar útgávur krossa markið ímillum ikki bara tað privata og tað almenna, men eisini ímillum fakta og fiktión, og tað ørkymlar lesarar.

Grundleggjandi fatanin í hesi ritgerðini er, at bókmentirnar eru at kalla eitt afturljóð av tí, ið rørir seg uttan um okkum, og varpa ljós á hesar røringar. Subjektivar upplivingar og sannroyndir verða umskapaðar og tulkaðar í bókmentunum, har veruleikin verður endavendur og lýstur. Har sæst, hvussu veruleikin kennist og upplivist *innan* í einstaklingum, og hvussu hesin ávirkar sinnið og innanlívið.

Nýggju tøkniligu móguleikarnir hava broytt og skúgvað mörk. Sambært miðlaprofessoranum, Stig Hjarvard (f. 1960), gjøgnumsúruga miðlarnir dagsins veruleika og káma markið ímillum útheimin og tað heimliga, ímillum alment og privat og ímillum veruleika og íspunnið (Hjarvard 2009:11). Í hesum sundurbýtta

og ógreiða gerandismeldrinum roynir einstaklingurinn at fóta sær sum menniskja, samstundis sum sambond við veruleikan og onnur medmenniskju eru undir umbygging.

Í fleiri nýggjari verkum sæst ein trongd at seta orð á *eg*-ið, at spurnartekin verður sett við samleika og leitað verður eftir, hvør *eg* eri. Leitað verður eftir mörkum og leitað verður eftir samanhangi og høpi.

Henda samleikaleitanin sæst aftur í floyminum av bókum í nýggjum ráki, har høvundar, sum nakað nýtt, skriva seg inn í síni egnu verk sum protagonistar og fortelja sína egnu veruligu og persónligu søgu. Hetta nýggja bókmentaliga rákið, sum av álvara hevur tikið dik á seg tey síðstu 10-15 árin, har íspunnin skaldskapur soleiðis verður blandaður saman við sjálvsævisøguligt tilfar, sjangrueyðmerkt sum „skaldsøga“, skapar eina nýggja hybrida heild, ið av mongum bókmentagranskarum verður nevnd *autofiktión* (Behrendt og Bunch 2015:13). Týðandi dømi um nýggja rákið, ið hava elvt til vísindaliga gransking og drúgt kjak bæði ímillum leik og lærd, eru eitt nú norska bókarøðin *Min Kamp 1-6* eftir Karl Ove Knausgård frá 2009-11, svenska *Montecore – en unik tiger* eftir Jonas Hassen Khemiri, sum kom út í 2005, og danska skaldsøgan frá 2006 *Den som blinker er bange for døden* eftir Knud Romer (Fiktionalitet 2014:7-8).

Uppgávuorðing og endamál

Eg havi sett mær fyrri í hesi ritgerðini at greina verkið *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur (2011) sum dømi um nýggja autofiktionella rákið, har ið fakta og fiktión krossast.

Í greiningini av verkinum verður kannað, *hvussu* tað er bygt og sett saman, *hvat* tað innihaldsliga snýr seg um, og *hvussu* frásagnarviðurskiftini í verkinum eru háttað og *hví*. Við støði í greiningini verður kannað *hvørjum* endamáli *Sig at du lyver* sum verk roynir at røkka. Somuleiðis verður kannað, *hvussu autofiktión* sum hybrid sæst aftur og speglast í hesum verkinum.

Eg fari at enda at umrøða verkið *Hinumegin garðin* eftir William Smith (2015) í tann mun, sum tað varpar ljós á aðrar fláir innan autofiktión og víðkar perspektivið í viðgerðini av *Sig at du lyver*. Eg fari at greina *Hinumegin garðin* leysliga og bera tað saman við *Sig at du lyver* fyrri á tann hátt at vísa á ymiskleikan í verkunum.

Háttalag, ástøði og skipan av ritgerðini

Sum greiningaramboð fari eg í ávísan mun at nýta strukturalistiska háttalagið, serstakliga dikotomi-amboðið. Men serliga fari eg at kannar, hvørja sjangru *Sig at du lyver* skrivar seg inn í, *hvussu* verkið krossar markið ímillum fakta og fiktión, og *hvussu* krossingin av hesum sjangrumarkinum bjóðar gomlu fatanini av verkinum

sum autonomt av. Eg fari at viðgera og greina paratekstin (heitið verður útgreinað nærri í partinum um paratekstin) fyri at kontekstualisera verkið, eins og eg fari at seta verkið inn í ein føroyskan bókmentaligan samanhang.

Eg fari at lýsa, hvussu autofiktión verður skilmarkað, og hvat kjakast verður um í sambandi við hetta heitið. Somuleiðis fari eg at kanna og umrøða, hví høvundar velja at skriva í hesu hybridu sjangruni fram um aðrar, og hvørjir nýggir møguleikar eru í hesum tekstaslagnum.

Sig at du lyver lýsir eitt afturlatið kristið samfelag í Føroyum eitt ávíst tíðarskeið, samstundis sum bókin lýsir og viðger umstøðurnar hjá einum barni við at seta luppín á uppaling, skammkenslu og samleikaleitan. Eg fari tí at lýsa tíðarskeiðið, ið bókin fevnir um, søguliga og sosialsøguliga. Somuleiðis fari eg at kanna, hvat býr undir skammkenslu, og hvussu samleiki kann skilmarkast og fatast við støði í Erik H. Erikson. Endamálið við lýsingunum og kanningunum er at varpa ljós á, um og hvussu tíðarbundin og samfelagslig rák og røringar – uttan fyri verkið – geva afturljóð í útgávuni og ávirka sinnisligu støðuna hjá protagonistinum fyri á tann hátt at seta verkið inn í eitt størri og breiðari høpi.

Týðningarmestu ástøðingarnir og granskararnir innan bókmentir og sosialsálarfrøði, ið eg stuðli meg til í viðgerðini av verkinum, eru Gérard Genette, Alastair Fowler, Tzvetan Todorov, Mikhail M. Bakhtin, Johnny Kondrup, Dorrit Cohn, Franz K. Stanzel, Marianne Stidsen, Erik H. Erikson, Carsten René Jørgensen, Lars J. Sørensen og Marta Cullberg Weston. Í sambandi við viðgerðina av fikcionaliteti og autofiktión er tað serliga granskingina hjá Richard Walsh, Poul Behrendt, Mads Bunch, Henrik Skov Nielsen og Stefan Kjerkegaard, ið eg brúki í viðgerðini. Teirra ástøði og hugsanir koma fyri í ritgerðini, so hvørt sum evni verða viðgjörd og umrødd.

Um *Sig at du lyver* kann í stuttum sigast, at tað lýsir lívið hjá 1. persóninum *jeg*, frá tí *jeg* er smábarn, og til *jeg* er 28 ár. Útgávan er eyðmerkt sum skaldsøga, men á baksíðuni verður gjørt vart við, at talan er um sjálvupplivað tilfar, og *jeg*-persónurin er sjálvur høvundurin, Silvia Henriksdóttir. Talan er sostatt ikki sambært paratekstinum um íspunnar høvudspersón.

Gongdin í *Sig at du lyver* er tann, at Silvia, sum er fødd í 1978, og sum tvey tey fyrstu árin veksur upp í Noregi saman við mammu, pápa og beiggja, flytur til Føroya saman við mammu og beiggja sínum, tá ið pápin bráðliga doyir. Tey flyta til Kollafjarðar, sum er heimbyggin hjá mammuni. Her hittir mamman nýggjan mann, nevndur Sæbjørn Olsen, sum hon giftist við. Silvia veksur upp í Kollafirði og er í teirri trúgv, at Sæbjørn er pápi hennara. Foreldrini eru virkin í samkomuni Nardus, og henda samkoman hevur ógvisliga ávirkan á uppalingina í familjunni. Mamma Silvii er heima og ansar børnum, men tá ið Silvia fer í skúla

og kemur í samband við fleiri børn, gongur bara stutt tíð, so gera onnur børn hana varuga við, at Sæbjørn ikki er rætti pápi hennara. Hon roynir at spyrja mammuna um pápa sín, men mamman kveistrar hana burtur og ynskir ikki at tosa um fortíðina. Hetta órógvar gentuna sálarliga, ger hana ótrygga og fær hana at ivast í, hvør hon í veruleikanum er.

Upp ígjøgnum allan uppvøksturin í Føroyum er *jeg* fyrri ágangi í familjuni, bæði sálarliga og kropsliga. Ágangin fremur Sæbjørn. Hann ger seg kynsliga inn á *jeg*, tá ið hon er um 4 ára aldur, og til hon er um 7 ár. Hann roynir eisini seinni at gera seg kynsliga inn á hana, men tað eydnast henni tá at kveistra hann burtur. Sálarligi og kropsligi ágangurin fer fram dagliga.

Í 1995 verður bráðliga avdúkað, at Sæbjørn hevur gjørt seg kynsliga inn á hópin av gentum í bygðini, og at øll hava vitað um hansara gerðir. Høvuðspersónurin er tá so tilkomin, at hon ger av at flyta til Havnar, har hon gongur í studentaskúla. Og sum so ber til at siga, at punktum verður sett fyrri barnaárin, og høvuðspersónurin stutt eftir hetta stovnar egna familju og verður mamma og kona. Hon fer undir hægri lestur og flytur ímillum Danmark og Føroyar í útbúgvingarøringum og endar við at flyta til Noregs at arbeiða og liva.

Hetta at finna sín samleika saman við tí at gera seg leysan av fosturpápanum eru tvær meginásir í verkinum, sum høvuðspersónurin stríðist við og berjast fyrri at fáa bilbukt við. Snúningsdepilin, ið flættar báðar ásirnar saman, er stríðið at fáa broytt navnið *Silvia Olsen* til sjálvvalda navnið *Silvia Henriksdóttir*, hvørs upprunaliga navn var *Silvia Henrikka Hansen*. Í navnamálinum liggur kjarnin til samleikan savnaður, bæði tað at gera seg leysa lögfrøðiliga av manninum, sum ættleiddi hana og gjordi seg inn á hana, og hvørs navn hon er komin at bera, og so ynskið um at koma aftur til sín uppruna og verða knýtt aftur til lívfrøðiliga pápan og ætt hansara.

Parateksturin og *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur

Silvia Henriksdóttir var fødd í Tønsberg í Noregi 25. oktober 1978, og flutti í 1980 við mammu síni til Kollafjarðar.

Sig at du lyver var hennara fyrsta skaldsøga, skrivað á donskum og útgivin á danska forlagnum People's Press. Í 2015 kom skaldsøgan *Djevelen kan ikke lese*, skrivað á norskum og útgivin á norska forlagnum Vigmostad & Bjørke.

Í sendingini „Skønlitteratur på P1“: *Litterære opråb på Færøerne* frá apríl 2015 (<http://www.dr.dk/radio/ondemand/p1/skoenlitteratur-pa-p1-2015-04-15#!/>) tosar mentanarjournalisturin Klaus Rothstein við Silviu Henriksdóttur um bókina, og har greiðir høvundurin frá, at hon valdi at geva bókina út í Danmark á donskum, tí hon ikki væntaði at fáa bókina útgivna á føroyskum forlagi, og

at hon ták í 2011 ikki dugdi nógvæl norskt til at kunna skriva hana á norskkum. Bókin er 316 bls til longdar og er fyríbils komin út í tveimum upplögum, bæði í 2011. Seinni hevur hævundurin sjálvur týtt bókina til norskt og givið hana út í februar 2012 á norska forlagnum Vigmostad & Bjørke, ið somuleiðis hevur givið seinnu bókina út. Í hesi ritgerð verður arbeitt við 1. útgávu, 2. upplagi frá 2011.

Um paratekst sum fyribrigdi

Franski bókmentafrøðingurin, Gérard Genette (f. 1930), er tann, ið legði fyri við heitinum „paratekstur“. Um paratekst sigur hann í *Paratexts Thresholds of interpretation*: „For us, accordingly, the paratext is what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers and, more generally, to the public.“ (Genette 2001 (1987):1). Parateksturin er sostatt neyðugur fyri at skapa tekst um til bók og almenna útgávu. Tað finst eingin útgáva uttan paratekst. Parateksturin virkar sum sambindingarliður ímillum útgevura, hævund, verk, lesara og almenna rúmið. Hann kannar um eitt nú sendara/hævund og setir verkið inn í sjangruhøpi. Genette býtir paratekstin upp í peritekst og epitekst og sigur, at tey bæði økini „...completely and entirely share the spatial field of the paratext. In other words, for those who are keen on formulae, paratext = peritext + epitext.“ (Genette 2001 (1987):5). Munin ímillum peritekst og epitekst lýsir Genette soleiðis

The criterion distinguishing the epitext from the peritext – that is (according to our conventions), distinguishing the epitext from all the rest of the paratext – is in theory purely spatial. The epitext is any paratextual element not materially appended to the text within the same volume but circulating, as it were, freely, in a virtually limitless physical and social space. The location of the epitext is therefore anywhere outside the book – but of course nothing precludes its later admission to the peritext. Such admission is always possible, and we will encounter many examples of it (Genette 2001 (1987):344)

Periteksturin er sostatt alt tað, sum vísir seg í sjálvari útgávuni – alt frá kravdum ásetingum (faktaupplýsingar um útgávuna) til meiri privatar viðmerkingar (kann t.d. vera motto ella dedikatióin), til sjangruedyðmerking og sølufremjandi snildir á kápuni. Periteksturin hevur fleiri funktiónir og kann býtast sundur í undirbólkur. Munur verður gjørdur á tí *editorala* og *fiktionala* peritekstinum. *Editorali* periteksturin fevnir um tey formellu og faktuelleið viðurskiftini, ið mynda bókina sum produkt og vøru á bókamarknaðinum. T.d. faktuelleið upplýsingar um hævund, prentstavr og -stað, forlag, útgávuár, upplag, ISBN, copyright, t.e. alt tað, ið er karmur um tekstin (Søndergaard 2003:138-39). *Fiktionali*

periteksturinn harafturímóti er alt það, ið peikar *inn* í tekstin. Hann kann vera kunnandi, leiðbeinandi ella samanfatandi. Her er talan fyrst og fremst um titill, titillblað, formæli, sjangru og aðrar upplýsingar, ið hövundurinn vanliga hefur avgerandi ávirkan á. Hesin parturinn av peritekstinum er „gáttinn“ ímillum lesaran og tekstin (Søndergaard 2003:140).

Epiteksturinn er hinvegin alt það, ið er tengt at verkinum sum samrøður, umrøður, lýsingar, metingar, kritikkur o.a., men sum er uttanstaðsett verkinum. Epitekstur kann, sum Genette ger vart við í sitatinum omanfyri, broytast til peritekst í seinni upplögum og útgávum, sum t.d. tá ið brot úr ummælum ella upplýsingar um virðislønir verða partur av bókarkápuini sum lýsingarátak.

Genette vísir eisini á, at neyðugt er at vera varin, tá ið peritekstur verður greinaður og viðgjørður, tí hann kann hava onnur endamál enn at kunna og eyðmerkja sum t.d. at villeiða. Sum dømi um hetta, kann eg nevna útgávuna Skugga-Baldur (uppr. 2003, fò. 2006) eftir íslenska hövundin, Sjón. Í forsatsinum í bókini ovast á síðuni stendur fyrst navnið á hövundinum og síðani heitið *Skugga-Baldur* og undir tí „Eitt fólkaævintýr“. Á baksíðuni byrjar teksturinn við dagfesting og frásøgn um, tá ið eitt stórt farmaskip rendi á land við Önglabrjótsnef á Reykjanesi. Hesar báðar upplýsingarnar peika í hvør sína ætt. Fólkaævintýrið er eyðkent av, at hövundurinn er ókendur, og baksíðuteksturinn peikar á ein søguligan tekst. Her sæst eitt dømi um, at hövundurinn roynir at undirgrava móguleikarnar at flokka tekstin sum tekstaslag við ymiskligu upplýsingunum í peritekstinum. Sama trupulleika síggja vit við eyðmerkingini av *Sig at du lyver*, tí eisini her peika upplýsingarnar í hvør sína ætt. Samstundis sum tekstaslagið er eyðmerkt sum „roman“ á forsíðuni, verður upplýst á baksíðuni, at teksturinn er sjálvupplivaður.

Greining av paratekstinum í sambandi við útgávuna *Sig at du lyver*

Verður periteksturinn í *Sig at du lyver* (1. útgávan, 2. upplag frá 2011) kannaður, so sæst, at útgávan er bundin inn í hvíta kápu, og klaffur við teksti er brettur inn undir bæði fram- og bakpermuna. Á frampermuni er stór fotomynd av eini feroyskari bygd, ið liggur oman til sjógv, og fjøllini mitt inni í fotomyndini eru drigin út um fotomyndina og eru kámað á hvítu rondini, ið er eins og ein ramma uttan um myndina.

Fotomyndin er døpur og at kalla ein mótmynd til vanligu litríku og idyllisku fotomyndirnar av bygðalögum í sólskini og himmalbláum lofti, ið vit vanliga síggja endurgivnar í ymsum miðlum og almenna rúminum. Spurningurinn er so, um fotomyndin er partur í *editorala* ella *fiktionala* peritekstinum. Í tí høpinum er neyðugt at meta um, um myndin er leys av tekstinum ella peikar inn í tekstin. Tað er mín meting, at myndin saktans kann lesast sum peikandi inn í tekstin,

og tí kann hon síggjast sum partur av fiktionala peritekstinum. Við hesum er so eisini sagt, at tað ikki altíð er einfalt at gera av, um ein partur av peritekstinum er editoralur ella fikcionalur.

Uppi yvir myndini stendur høvundarnavnið *Silvia Henriksdóttir*, og beint undir stendur heitið *Sig at du lyver* miðsett uttan nakra teknseting. Undir myndini stendur *Roman* miðsett, og við smáum stavum niðast á permuni stendur forlagsnavnið *People 'sPress*. Her er sostatt talan um ein peritekst, ið er settur saman av bæði editoralum (høvundarnavn og forlag) og fikcionalum periteksti (bókartittul og sjangrueyðmerki). Hetta er yvirhøvir ein sera vanlig uppseting av frampermu.

Á *frampermuklaffinum* er eitt tekstbrot tikið innan úr høvuðstekstinum frá bls. 29, har ið mamman í órsku høggur sjónvarpið sundur við eini øks, meðan høvuðspersónurin *jeg* eygleiðir hana tigandi og undrandi. Verður permumyndin samlisin við heitið og frampermuklaffatekst, so er talan um spenningsløddan fiktionalan peritekst, har ið mótstríðandi máttir, ið peika inn í tekstin, hómast: døkka bygdin sum býlið og karmur um familjulívið, kirkjan mitt í permumyndini sum ljósið og vegvísarin, og mamman, ið skiftir ham í lötuni, og knúsar tað, ið hóttir trúna, og tað tigandi eygleiðandi barnið, ið er bundið at tí vaksna umsorganarpersóninum.

Røddin í tekstbrotinum á klaffinum er tvíbýtt – sær bæði ígjøgnum barnið og upplivir ígjøgnum tað („Jeg stod stille. Sagde ingenting. Det var mærkeligt at se mor sådan.“), men hevur eisini fjarstøðu til hendingina og er reflekterandi („Afgud. Jeg troede, at sådan nogle var statuer.“) og bindur tað farna og tað komandi saman („Efter et stykke tid kom far slæbende med en ny afgud.“) og vísir á mótsetningin millum mammuna, ið høggur sjónvarpið sundur, og pápan, ið seinni kom dragsandi við nýggjum tóli við fjarstýring og øllum.

Klaffateksturin er bæði sambindingarlið (ein gátt ella forrúm) ímillum permuna og tekstin, og ein brellbiti til komandi lesaran, í tí at hann gevur lesaranum ábendingar um, hvat hann kann vænta sær av tekstinum.

Bakperman er hvít við einum samanfatandi teksti (fikcionalum periteksti), ið stutt umrøður innihaldið í verkinum. Upplýst verður ikki, hvar hendingar landafrøðiliga fara fram ella nær, men skrivað verður, at Silvia býr saman við familju í einum húsum, ið standa ovast undir einum grønum fjalli, og at húsini liggja við ein fjørð. Pápin er ikki rætti pápin, men mamman er ikki nógv fyri at tosa um fortíðina, og hvørt ár er familjan á religiøsari summarlegu í Noregi, men sum tíðin líður, eydnast tað høvuðspersóninum at seta lívssøguna saman. Talan er um eina persónliga søgu, ið er sjálvupplivað og sett saman av tí, ið onnur hava sagt henni.

Bakperman hevur eisini klaffa, og har er mynd av høvundinum saman við

persónligum upplýsingum sum fœðiár og uppvakstarstað, at hœvundurin býr í Noregi, og at henda bókin er hennara fyrsta útgáva. Hesin *klaffateksturin* hefur eina kunnandi funktiún og kann eyðmerkjast undir editoralan peritekst.

Munur er á bakpermuni á fyrsta og øðrum upplagi. Í øðrum upplagi (sum er tann, sum her verður arbeitt við) eru smá brot úr epitekstinum, ið fylgdu í kjalarvørrinum á fyrsta upplagnum, sett inn ovast og niðast á permuni, ið varpa ljós á, hvat ymisk dagbløð hava skrivað um bókina. Frá Weekendavisen: „...det er stærk læsning.“, frá Ekstra Bladet: „...barsk og modig...“ og frá Jyllandsposten: „...skræmmende og vedkommende...“. Hesin nýggi periteksturin av umskapaðum epiteksti tænr sum virðishækking, ið roynir at skapa trúvirði ígjøgnum metingar hjá serfrøðingum og hefur funktiún sum sölufremjan og brellbiti fyri lesaran.

Samanumtikið er sostatt talan um eina útgávu, ið hellir seg til vanligu siðvenjuna í sambandi við bókaútgávu og marknaðin. Allar kravdar faktuellar ásetingar finnast í peritekstinum. Editorali og fiktionali paratekstirnir eru samanflættaðir og virka saman sum ein eind, ið bæði kunnar, setir verkið inn í bókmentligt høpi og roynir at vekja forvitni á bókamarknaðinum við spenningsløddum og ákærandi bókartitli í boðshátti. Perman er estetisk einföld og rein, – einki óneyðugt ella óviðkomandi sæst –, og hon er skipað í mótsetningum – í heitinum ímillum *lygn* og *sannleika*, tí *sagda* og ósagda; í fotomyndini ímillum tað *døkka* og *ljósa*, tað *mannaskapta* og *náttúruna* – og við *kirkjuni* sum miðdepli. Útgávan er væl skipað og lögð tilvitað tilrættis, soleiðis at hon ígjøgnum útsjónd og marknaðarføring kann vekja ans.

Bókin endar við orðunum: „Derfor vil jeg fortælle historien om Silvia Henrikka Hansen. Sådan, som hun selv har oplevet den og fået den fortalt.“ (Henriksdóttir 2011:316). Í hesum sæst dømi um tað, sum verður nevnt konkluderandi ella *samanfatandi paratekstur* (Søndergaard 2003:150) og er at fata sum ein viðkomandi niðurstøða og staðfesting í útgávuni, ið samtundis virkar aftur á allan tekstin (sí nærri umrøðu undir „Roman – sum fiktión“).

Roman sum partur av fiktionala peritekstinum á frampermuni

Tað, at hœvundurin (og forlagið) eyðmerkir *Sig at du lyver* í peritekstinum á frampermuni at vera eina „roman“ pliktur og bindur, tí í hesi sjangrumerkingini liggur ein útsøgn um og áseting av innihaldinum. Skotski bókmentasøgufrøðingurin, Alastair Fowler (f.1930) viðger, hvat ein sjangra er, og hvussu hon kann allýsast. Hann sigur, at sjangrur snúgva seg um eyðmerking (identificering) og samskifti.

Genrer har en funktion i den litterære kommunikation: De former aktivt oplevelsen af det enkelte værk.[...] Når man forsøger at afgøre, hvilken genre et værk tilhører, vil formålet være at afdække dets mening. (Fowler 1982:44)

Ein sjangra verður sostatt eyðmerkt fyri at kunna tulka verkið, sambært Fowler. Sjangrueyðmerkingar hava eina funktión í bókmentaliga samskiptinum, tí tær eru virknar og forma upplivingina hjá lesaranum av einstaka verkinum. Tá ið man roynir at gera av, hvørja sjangru eitt verk hoyrir til, so er endamálið at finna meiningina við verkinum, tí er tað ikki líkamikið, hvussu ein útgáva verður eyðmerkt.

Bulgarskføddi bókmentagranskarin, Tzvetan Todorov (f. 1939), ger somuleiðis vart við, at av tí at sjangrurnar eru til sum ein institutión, virka tær sum ein væntanarhorisontur ella sum eitt filtur fyri lesaran:

Forði genrerne eksisterer som en institution, fungerer de for læserne som „forventningshorisonter“, for forfatterne som „skrivemodeller“. Her har vi faktisk de to sider af genrerens historiske eksistens/.../. På den ene side skriver forfatterne som en funktion af det eksisterende generiske system/.../. På den anden side læser læserne som en funktion af det generiske system, som de kender fra kritikken, skolen, bøgernes distributionssystem eller ganske enkelt fra meninger, der er i omløb blandt folk; det er ikke nødvendigt, at de skal være bevidste om dette system. (Todorov 1978:83)

Vit eru sostatt skúlað til at lesa ymisk tekstasløg á ymsan hátt, og tí mugu vit eisini kunna líta á sjangruásetingina og taka hana fyri áljóðandi. Bindiliðið ímillum sjangruásetningina og lesaran er ein sáttmáli ímillum høvund og lesara. Tað var franski bókmentafrøðingurin, Philippe Lejeune (f.1938), sum í útgávuni frá 1975 *Le Pacte autobiographique* í viðgerð av sjálvsævisøguni setti sjangruna via paratekstin hjá Genette inn í eitt variabult og pliktandi sáttmálahøpi ímillum høvund og lesara (Behrendt 2006: 47).

At teksturin í *Sig at du lyver* verður eyðmerktur sum ein „roman“ inniber, at í fyrsta umfari skrivar teksturin seg inn í eina sjangrukonventión, og í øðrum lagi, at teksturin verður eyðmerktur sum fiktivur.

Roman – sum sjangrukonventión

Kanna vit skaldsøguna sum sjangrukonventión, so kann staðfestast, at skaldsøgan sum sjangra er ung, men hevur staðið sterk tey síðstu 200 árin.

Tá ið samfelagsligar og mentanarligar broytingar henda, broytast eisini sjangrur og viðurskiptini teirra millum. Um sjangrurnar eru rúmligar og megna at taka í

seg nýggja rákið, halda tær fram at virka undir broyttu umstøðunum, eru tær ikki tað, fána tær burtur og hvørva. Eitt nú hava skaldsøgan og stuttsøgan megnað at lagað seg til broytingarnar ígjøgnum tíðina, meðan aðrar sjangrur sum t.d. høvíska skaldsøgan ikki hava megnað tað og eru horvnar við tíðini.

Russiski mál- og bókmentagranskarin, Mikhail M. Bakhtin (1895-1975) ger vart við, at granskning av skaldsøguni sum sjangru hevur við sær serligar avbjóðingar. Orsøkin er at finna í tí sermerkta, at

...romanen er den eneste genre som fremdeles er i sin tilblivelse, som ennå ikke er avsluttet. De genreformende kreftene virker rett for øynene på oss: romangenrens fødsel og utvikling foregår i historiens fulle dagslys. Romanens genreskjelett er fremdeles langt fra stivnet, og vi er ennå ikke i stand til å forutse alle dens plastiske muligheter. (Bakhtin 1941:125)

Skaldsøgan er sostatt ikki eitt liðugt tekstslag, og hon hevur ikki ein endaligan form, men er í støðugari broyting. Hon er ikki ein „rein“ reglubundin sjangra og er tí rúmlig og liðilig og sæst í dag í alskyns frábrigdum bæði viðvíkjandi bygging, innihaldi og stilistiskum snildum. Frá at vera ein lítið umhildin heimleysur „bastardur“ í eldri tíð, er hon í dag tann sjangran, ið stendur sterkast og verður mest lisin.

Roman – sum fiktión

Sjangrueyðmerkingin *roman* hevur við sær, at teksturin í *Sig at du lyver* er fiktivur. Spurningurin er so, hvussu ber til at skilmarka fiktiónina.

Bókmentafrøðingurin Dorrit Cohn (1924-2012) viðger spurningin um fiktión í verkinum *The Distinction of Fiction* frá 1999. Hon brúkar heitið *fiktión* eintýtt „...i den eksklusive betydning af en litterær, ikke-referentiel fortælling.“ (Cohn 1999: 127). Hon skilmarkar orðini bæði. Hon skilmarkar substantivið *forteljing* sum

...en serie udsagn, der relaterer sig til en kausalt forbundet sekvens af begivenheder, som handler om menneskelige (eller menneskelignende) væsner. Opfattet på denne facon må fortællingen først og fremmest udelukke alle generelle udsagn om „sandhed“ som kendetegner teoretisk, filosofisk, forklarende, spekulativ eller kritisk diskurs. Den udelukker også rent deskriptive udsagn og følelsesudtryk. I den generiske betydning inkluderer fiktion helt klart alle de diskursformer, som denne definition ekskluderer. (Cohn 1999:128)

Fáir hövundar umganga at koma við generellum útsögnum um heimin, samfelagið og menniskjað. Fiktiv verk eru á tremur við lýsingum av støðum, lutum og persónum. Heitið *fiktión* kann tískil ikki einans tilskilast tekstum, sum eru leysir av ekstranarrativum máli yvirhøvur, men Dorrit Cohn skjýtur upp, at fiktiónsheitið einans verður brúkt um tekstir, sum eru undirskipaðir narrativa málinum, t.e. tekstir, har generaliseringar virka upplýsandi, og lýsingar seta hendingar og persónar inn í ein samtekst, ella har ið lýsingarnar sýmbolisera frásagdar hendingar og persónar (Cohn 1999: 128-29).

Adjektivíð *ikki-referentiel* í samansetingini „ikki-referentiel forteljing“ fær eina longri frágreiðing. Fyrst og fremst merkir tað, at ein fiktiónsforteljing skapar tann heimin, sum hon refererar til við at referera til hann.

Adjektivíð *ikki-referentiel* skal ikki skiljast sum, at fiktión ongantíð vísir til veruliga heimin, tí nógvar realistiskar skaldsøgur gera júst tað. Cohn brúkar eitt dømi úr *Følelsernes opdragelse* eftir Gustave Flaubert (Rosinante, 2002), sum byrjar við eini tíðarfesting eitt ávíst stað umborð á einum navngivnum dampara, sum ein navngivin persónur er staddur umborð á. Her brúkar hövundurin ein veruligan dampara, sum ávísa søguliga tíð fer frá eini veruligari kai í einum veruligum býi við kós ímóti einum veruligum ferðamáli. Men umborð á damparan setir hövundurin ein íspunnar persón, sum hann greinar støðuna og umstøðurnar hjá, fyri síðan at greiða frá hansara fatan og sansing, hugsan og kenslum.

Cohn vil vísa á, at fiktión er eyðkend av tveimum tætt samanbundnum drøgum: 1) referensan til heimin uttan fyri verkið er ikki bundin av neyvleika, og 2) hon refererar ikki bara til veruliga heimin uttan fyri verkið. Cohn vísir eisini á við støði í tí, sum týski bókmentagranskarin, Käte Hamburger (1896-1992), nevnr „fiktionaliseringsprosessin“ í verkinum frá 1957 *Die Logik der Dichtung*, hvat hendir, tá ið íspunnin støð verða sett inn í verulig umhvørvi. Slík handfaring av fakta ger, at ytri referensurin missir sannleiksvirðið, tá ið hann verður settur inn í fiktiónsheimin. Hann verður so at siga smittaður innanífrá og transformerast til fiktión ígjøgnum tað, sum Käte Hamburger kallar fyri „fiktionaliseringsprosessina“ (Cohn 1999:132).

Eyðmerkingin av adjektivinum *ikki-referentiel* merkir sostatt, at munur er á tveimum ymiskum sløgum av frásögnum í mun til, um tær snúgva seg um veruligar ella ímyndaðar hendingar og persónar. Bara frásagnir, sum fevna um veruligar hendingar, so sum søgulig verk, journalistiskar frásagnir, ævisøgur og sjálsævisøgur kunnu verða mettar sum sannar ella ósannar. Frásagnir, ið fevna um ímyndaðar hendingar, so sum skaldsøgur, stuttsøgur, vísur og yrkingar eru immunar, tá ið talan er um metingar av sannleika ella ósannleika. Hendingar í fiktión verða til í og ígjøgnum tekstin, og tær eru ikki til áðrenn tekstin. Ella

sagt á annan hátt: referentiellar frásagnir kunnu vátast ella avsannast, men tað kunnu tær ikki-referentiellu ikki (Cohn 1999:133).

Venda vit nú aftur til peritekstin og *Sig at du lyver*, so er eyðsæð, at sjangru-eyðmerkingin á frampermuni ikki sampakkar við fiktionala peritekstin á bakpermuni, har gjørt verður vart við, at talan er um eina „personlig fortælling“ og „Historien er hendes, som hun selv har oplevet den og fået den fortalt.“ Afturat hesum útsøgnum kemur eisini konkluderandi parateksturin á síðstu síðu: „Derfor vil jeg fortælle historien om Silvia Henrikka Hansen. Sådan, som hun selv har oplevet den og fået den fortalt.“ (Henriksdóttir 2011:316). Hesar útsagnirnar saman benda ikki á, at talan er um – við orðunum hjá Cohn – „eina fiktiónsforteljing, sum skapar tann heimin, sum hon refererar til við at referera til hann“. Eisini eru tær í andsøgn við, at „hendingarnar í fiktiónini verða til í og ígjøgnum tekstin, og tær eru ikki til áðrenn tekstin“.

Heldur peikar periteksturinn á, at talan allarhelst er um „referentiella frásøgn, sum kann vátast ella avsannast“ tí høvuðspersónurin er livandi persónur, ið er til í sama heimi sum høvundurin. Sannlíkt er frásøgnin um veruligar sjálvsævisøguligar hendingar, sum sostatt kunnu verða mettar sum sannar ella ósannar. Men gloppið ímillum eina skaldsøgu og eina sjálvsævisøguliga skaldsøgu er ikki stórt, tí tann traditionella skaldsøgan var í høvuðsheitum ein ævisøgulig skaldsøga við rót aftur í 19. øld (Marnersdóttir 2000:16). Munurin teirra millum skal tó ikki undirmerkast, tí meðan ævisøguliga skaldsøgan er fiktiv, so er sjálvsævisøgan ikki fiktiv (sambært Lejeune, sí niðanfyri), og høvundurin skal siga frá sannroyndum og halda seg til veruleikan og tað sanna.

Skaldsøgan og sjálvsævisøgan

Tað var sum nevnt Philippe Lejeune, sum í 1975 í útgávuni *Le Pacte autobiographique*, setti skott ímillum fiktións- og ikki-fiktiónsáttmálan ímillum lesara og høvund. Hann nevndi tvey fyrbrigdi at vera avgerandi fyri at eyðmerkja sjangrunar og sostatt sáttmálaviðurskiftini. Tað eina var parateksturin, sum Genette var upphavsmaður til, ið Lejeune avmarkaði at fevna um høvundarnavn á permuni, bókarheiti og undirtittul. Hitt var tann beinleiðis sáttmálin, ið er tengdur at tí tekstimmanenta, og sum sæst aftur í sjálvum tekstinum. Um talan er um samanfall í einum prosaverki ímillum høvund og frásøgufolk, og er navnið á frásøgufolkinum og høvuðspersóninum tað sama, so er talan um ein sjálvsævisøguligan sáttmála ímillum lesara og høvund. Í tí liggur, at tað er bara ein, sum kann fortelja „mína“ søgu, og tað eri „eg sjálv“ (Behrendt 2006:48).

Lejeune nágreinaði sjálvsævisøguligu sjangruna sum „verandi eina afturlítandi søgu í prosa, sum ein persónur, ið veruliga er til, sigur um sítt egna lív við

hövuðsidenti á sína egnu persónligu sögu“ á síðu 12 í *Le Pacte autobiographique* (Thobo-Carlsen 2008: 18). Var sögan ekki afturlítandi, so var talan um t.d. sjangruna *dagbók*. Var talan ekki um sögu, so var sjangran *sjálvsportrett*. Var sögan ekki í prosa, so var talan um eitt *sjálvsævisöguligt epos*. Var frásögufólkið identískt við hövuðspersónin, men ekki hövundin, var talan um sjangruna *sjálvsævisögulig skaldsögu* og sostatt fiktiún. Var hövuðspersónurin ekki identískur við frásögufólkið, men frásögufólkið identískt við hövundin, so var talan um eina *biografi*. Var denturin ekki lagdur á lívið hjá frásögufólkinum sjálvum, so var talan um *endurminningar* (Behrendt 2006:48-49). Í hesum liggur so eisini tvíbýtið, at antin er alt fiktiún og íspunnið, ella er alt sjálvsævisöguligt og satt. Lejeune segði á síðu 15 í *Le Pacte autobiographique*, at sjálvsævisögan er skrivað undir eiði, júst sum eitt vitnisorð í einum rættarsali: „Eg svørji at siga sannleikan, bara sannleikan og einki annað enn sannleikan.“ (Thobo-Carlsen 2008: 18). Er tað, sum sagt verður, ekki satt, so er tað lygn – tað finst einki mitt ímillum hjá Lejeune.

Hetta merkir so eisini, at eftir hesi skilmarkingini hjá Lejeune at døma, so er *Sig at du lyver* ein sjálvsævisöga, tí tekstimmanent er samanfall ímillum hövundin Silviu Henriksdóttur og frásögufólkið, og samanfall er ímillum frásögufólkið og hövuðspersónin *eg*, sum ber navnið Silvia Henrikka Hansen (s.282), Silvia Olsen (s.54), Silvia Lauritsen (s.282) og at enda Silvia Henriksdóttir (s.299). Trupulleikin er bara, at sjangran er eyðmerkt sum „roman“ á frampermuni og ekki sum sjálvsævisöga. Og „romanin“ er ekki bundin av ytra sannleikanum og neyvari endurgeving av tí veruliga, sum Cohn segði, meðan sjálvsævisögan er bundin av, at alt skal vera satt, um tað ekki skal vera lygn. Og her ber til at minna á tað, sum Käte Hamburger nevnir „fiktionaliseringsprosessin“, tá ið íspunnin stöð verða sett inn í verulig umhvørvi, nevniliga at ytri referensurin missir sannleiksvirðið, tá ið hann verður settur inn í fiktiúnshheimin. Hann verður so at siga smittaður innanífrá og transformerast til fiktiún (Cohn 1999:132). Hetta stuðlar so aftur undir, at antin er alt fiktiún, ella er alt satt ella lygn – tað er einki mitt ímillum, sum longu nevnt.

Her rena vit okkum í ein trupulleika, tí verkið er hvørki fiktiún ella lygn. Persónarnir í verkinum eru veruligir og liva í sama heimi sum hövundurin, og hendingarnar, ið verða lýstar í verkinum, eru veruligar hendingar, og tær kunnu í stóran mun eftirkannast og vátast.

Kanna vit *epitekstin* og tær útsagnirnar, ið fylgdu í kjalarvørrinum av útgávuini, so er áhugavert at siggja, hvussu ymisku ummælini sjangrumerkja bókina. Í ummælum í donskum dagbløðum verður verkið umtalað sera ymiskt. T.d. í Kristeligt Dagblad, 21.03.2011, ummælir Liselotte Wiemer, cand. phil., verkið og nevnir tað eina „selvbiografisk roman“, „roman om forfatterens eget liv“ og „livsfortælling“. Í

Netpunkt.dk, sum er sentrali grunnurin hjá bókasøvnunum bæði í Danmark og í Føroyum, nevnið bókavørðurin, Kirsten Katholm, bókina fyri „selvbiografisk roman“ og „roman med realistiske skildringer“, og hennara meting sæst aftur bæði í grunninum hjá Býarbókasavninum (www.bbs.fo) og á Landsbókasavninum (www.savn.fo) . Í Politiken, 21.06.2011, ummælir bókmentakritikkarin, May Schack, bókina sum „selvbiografisk roman“. Í Weekendavisen, 18.03.2011, nevnið ummælarin, Klaus Rothstein, bókina „dokumentarroman“ og „dokuroman“. Í Jyllands-Posten, 08.03.2011, ummælir Katrine Sommer Boysen bókina og ivast, hvussu bókina kann sjangrueyðmerkjast, men nevnið, at „erindringer kammer over i en meget direkte selvbiografi“, og „romanen, hvis man kan nævne en sådan beretning som sådan“. Í Sosialinum, 14. mars 2011, ummælir Uni Holm Johannesen bókina, men nevnið útgávuna „bók“. Í Dimmalætting, 08.03.2011, ummælir Beate L. Samuelsen bókina og nevnið hana „roman“. Í hesum ymisku ummælunum og umrøðunum sæst, at tey, ið viðgera og umrøða *Sig at du lyver*, eru ikki á einum máli um, hvussu bókina skal sjangrueyðmerkjast, og ivaleyst er tað andsøgnin í peritekstinum, sum speglast aftur í ymisku fatanunum. Sambært skilmarkingini hjá Lejeune, so kann talan ikki vera um at eyðmerkja bókina sum sjálvsævisøguliga skaldsøgu, tí tá skal frásøgufolkikið vera identiskt við høvuðspersónin, men ikki við høvundin sum í hesum førinum, og tá er talan um fiktiún, og tað er talan eyðsæð ikki um. At eyðmerkja bókina sum dokumentarskaldsøgu er at seta tvey heiti, ið mótarbeiða hvørjum øðrum, saman, tí tey krossa markið ímillum tað referentiella og tað ikki-referentiella.

Tvey dømi úr epitekstinum skulu nevast afturat, tí tey bera eitt fet longri fram til eina eyðmerking. Í sendingini „Skønlitteratur på P1“: *Litterære opråb på Færøerne* (15. apríl 2015 í DR) eyðmerkir journalisturin *Sig at du lyver* sum „... en roman, der går direkte ind i den *autobiografiske genre*, som findes så massiv i litteraturen for tiden...“, og høvundurin svarar: „Ja“. Í sjónvarpssendingini „Refleksjón“ í KVF, 16. mars 2011, nevnið verturin bókina *Sig at du lyver* fyri sjálvsævisøguliga skaldsøgu, meðan bókmentaførðingurin, Bergur Djurhuus Hansen, setir spurnartekin við sjangruna, tí talan hvørki er um skaldsøgu ella sjálvbiografi, tí „/...høvundurin skrivar um seg sjálva sum høvuðspersón í eini skaldsøgu.../“, og hann setir tessvegna predikatið *autofiktiún* á verkið (Refleksjón 2011). Við hesum í huga er áhugavert at vanda aftur til Lejeune og tað, sum hendi bara tvey ár eftir útgávuna av *Le Pacte autobiographique* í 1975.

Tað vísti seg nevnliga, at antin-ella-sjangrusáttmálin hjá Lejeune skjótt kom undir trýst, m. a. tí longu í 1977 gav Serge Doubrovsky bókina *Fils* út sum eina avbjóðing til Lejeune. Á permuni stóð skaldsøga, og samanfall var ímillum høvund, frásøgufolk og høvuðspersón. Á baksíðuni hevði hann eyðmerkt sjangruna sum

hvorki verandi *autobiografi* ella *fíktión*, men við *autofíktión*, t.e. „fíktion af strengt virkellige begivenheder og kendsgerninger“ (Behrendt 2006:52). Í 1986 vísti Lejeune heitinum *autofíktión* frá sær í einum essaysavni (*Moi aussi*) og gjörði vart við, at frávik frá sannleikanum í eini sjálvsævisöguligari bók ongantíð kunnu verða fíktión, bara lygn, hóast hann var greiður um, at Doubrovsky krossaði markið ímillum tvær samskiftisskipanir. Á hesum markinum – ímillum faktuellu og fíktivu skipanina – var Lejeune, sum hann sjálvur segði við ironikendu orðunum: „som en fransk landbetjent, der verificerede identitetspapirer og arresterede de karnevalsklædte som mulige bedragere, for at ingen uretmæssigt skulle passere grænsen“ (Behrendt 2006:53).

Men heitið *autofíktión* helt á at spøkja. Genette, sum í fyrstu atløgu hevði givið Lejeune íblástur til sjangrusáttmálan, viðkaði merkingina av autofíktión til at fevna um verk, har ið ein fagurfrøðiligur høvundur sjálvur var partur í egnum skaldaverki. Við hesum kom autofíktión undir fíktiónsáttmálan við navnasamanfallinum sum eyðkennismarkøri. Genette gjörði mun á *sonnum* (autentiskum) og *følskum* autofíktiónum, har ið tær følsku eru tær, sum krógva seg handan eina karnevalsmasku við atliti til tollvaldið (tilsipan til ironikendu orðingina hjá Lejeune), v.ø.o. eru krógvaðar sjálvsævisögur av juridiskum orsökum. Doubrovsky hinvegin helt fast við sína eyðmerking av autofíktión sum eyðkend av navnasamanfalli ímillum høvund, forteljara og høvuðspersón undir sjangruheitinum *skaldsøga* (Behrendt 2006: 55-56). Hyggja vit eftir *Sig at du lyver* ígjøgnum brillurnar hjá Genette, ber kanska til at siga, at hon í serliga stóran mun er eyðkend av faktuelum upplýsingum og sostatt møguliga kann metast sum „karnevalsklodd“ av juridiskum ávum, og tá er heitið „roman“ tað, sum sleppur henni undan juridiskum tiltøkum, soleiðis sum sakførarin, Jógvan Páll Lassen, kom fram til í sendingini „Refleksjón“, tann 16. mars 2011, tí sambært honum kann ein skaldsøguhøvundur ikki ábyrgjast fyri innihaldið, hóast onnur kenna seg ærumeidd.

Hvat er autofíktión?

Heitið *autofíktión* hevur elvt til afturvendandi kjak, síðan tað kom fram í 1977, og støðugt hevur verið kjakast um, hvussu tað kann allýsast. Tá ið fyrsta bindið av *Min kamp*-bókarøðini eftir norska Karl Ove Knausgård kom út í september í 2009 varð dúgliga kjakast um, hvussu henda útgávan kundi sjangrueyðmerkjast.

Í dag er vanligt at brúka heitið *autofíktión* um tey mongu nýggju verkini, ið hava *roman* sum sjangruheiti, og sum samstundis tekstimmanent hava samanfall millum høvund, forteljara og høvuðspersón. Hetta heitið verður brúkt um øll Norðurlond og úti í Evropa.

Heitið festi seg av álvara í danska almenna rúminum, tá ið Politiken 8. juni 2014 skrivaði út kapping undir heitinum „Autofiktion for alle“. Sum grundgeving fyri kappingina skrivaði ritstjórin, Christoffer Emil Bruun, í Politiken, 12. juni 2014, at

når den nye strømning appellerer så voldsomt til vores tid, hænger det sammen med, at vi er godt trætte af fiktion. Knausgårds „Min kamp“ fungerede som en brosten, der blev kastet gennem modernismens glasfacade, og pludselig strømmer der frisk luft ind i butikken. (Behrendt og Bunch 2015:15)

Eftir áratíggju við drúgvum kjaki um heitið *autofiktion* tykist altjóða semja at vera um trý minstakrøv, ið verk skulu lúka, um tey skulu eyðmerkjast sum *autofiktion*. 1) Talan skal vera um navnasamanfall ímillum høvund, forteljara og høvuðspersón, 2) verkið skal vera eyðmerkt sum skaldsøga (ella yrkingar), og 3) í verkinum kunnu harumframt „rein“ fiktiv brot, ið ikki eru partar í sjálvsævisøgu høvundans, koma fyri (Behrendt og Bunch 2015:15). Henda útbreiðslan av fiktivum brotum í eini sjálvsfrásøgn kann koma fyri á ymiskan hátt:

- 1) Autofiktion sum frí sjálvsævisøgulig konstruktión, har markið ímillum tað faktiska og fiktiva er flótandi, og har tað er uttan týðning fyri verkið at vita, hvat er fakta ella fiktión, og júst tað er ein partur av strategiini hjá høvundinum. Sum dømi kann nevast verkið D’après une histoire vraie (á donskum „Baseret på en sand historie“) eftir Delphine de Vigan, sum kom út í Fraklandi í 2015, og sum hevur vunnið virðislønir og altjóða viðurkenning. Bókin er týdd til mong mál. Í hesi bókini blandar høvundurin tilvitað fiktión og sjálvsævisøguligt tilfar, eins og hon brúkar heitið á bókini sum part í strategiini at skriva á hesum markamótinum, hóast tað er uttan týðning at vita, hvat er satt ella ósatt í bókini.
- 2) Autofiktion sum dupultsáttmáli. Høvundurin arbeiðir við mótsetninginum ímillum fakta og fiktión á ein týdningsberandi hátt. Tað, sum verður skrivað og lisið sum veruligar hendingar, vísir seg seinni at vera fiktivt – ella umvent. Sum dømi kann verkið De måske egnede eftir Peter Høeg, sum kom út í 1993, nevast. Í hesum verkinum blandaði høvundurin fiktión og fakta á týdningsberandi hátt, sum lesarin ikki varnaðist í fyrsta umfari, men kom at ásanna nakrar vikur eftir útgávuna.
- 3) Autofiktion sum sjálvsøga. Verkið er pliktað av sjálvsævisøguliga veruleikanum. Høvundurin fortelur um seg sjálva/-n og sítt lív, sum um hon ella hann var ein fiktiónskarakerur (Behrendt og Bunch 2015:21).

Sum dæmi kann nevnast heimskenda bókaræðin *Min kamp*, 1-6 eftir Karl Ove Knausgård, sum kom út í 2009-2011, har ið Knausgård skrivar um seg og sína søgu, sum um hann er ein fiktiónskarakerur. Eisini kann nevnast *Rien ne s'oppose à la nuit* (á donskum *Alt má vige for natten*) eftir Delphine de Vigan, sum kom út í Fraklandi í 2011, og gjørdist altjóða metseljari. Í hesi bókini leitar Delphine eftir sannleikanum um mammuna og hennara sjálmorð í eini roynd at skilja hví.

Hóast Poul Behrendt og Mads Bunch, báðir bókmentagranskarar á Københavns Universitet, hava býtt tann stóra hópín av verkum, ið verður nevndur *autofiktión*, tí tey hava sjangrueyðkenni sum „roman“ á frampermuni ella titulblaðnum og tekstimnant hava navnasamanfall millum hævund, forteljara og hævudspersón, upp í omanfyrinevndu bólkar, so heldur kjakið um autofiktiónsheitið fram ímillum bókmentafólk. Kjakið snýr seg í stóran mun um, hvussu ymisk verk háttar sær í mun til veruleika og fiktión, og um autofiktión er nýtíligt sum heiti ella er innantómt og blást upp av ymiskum áhugamálum – nakað sum „nýggju klæði keisarans“.

Hóast kjak og ósemjur velji eg at halda meg til skilmarkingina hjá Poul Behrendt og Mads Bunch av autofiktión.

Greining av *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur

Bygging

Tær 316 blaðsíðurnar, sum *Sig at du lyver* fevnir um, eru býttar upp í 47 partar. Partarnir eru hvørki talmerktir ella hava heiti, men fyrsti bókstavurin í hvørjum parti er skrivaður við feitari skrift og fevnir í stódd um tvær tær fyrstu reglurnar, eins og trý tey fyrstu orðini – stundum tvey, alt eftir longdini av orðunum – í partinum eru skrivað við majuskulum. Soleiðis eru partarnir greitt skildir hvør frá øðrum.

Partarnir eru skipaðir í tíðarrað, og í flestu førum ber til at tíðarfesta hendingarnar, ið partarnir snúgva seg um. Um árstal ikki er beinleiðis nevnt, so ber til at rokna seg fram til árstalið út frá øðrum upplýsingum, ið koma eftirfylgjandi. Sum dæmi kann nevnast, at í parti 3, frá s. 22-24, verður „bankrøveriet“ nevnt, men einki árstal. Vit vita, at bara eitt bankarín (hon skrivar tað bundið og indikerar, at talan er um kenda vitan) hevur verið í Kollafirði, og til ber at tíðarfesta dagin til tann 10. januar 1985. Í parti 2 á s. 16 sigur hon seg vera fyra ár. Tað er fyrsta tíðarfestingin í bókini. Silvia er fødd 25. oktober 1978 (upplýsir hon á s. 165).

Í parti 1, frá síðu 5-12, er eingin tíðarfesting, og tískil ber ikki til at siga nágreiniliga, nær søgutíðin byrjar. Vit fáa tó at vita, at „jeg“ er von at fiska og at

ganga einsamöll frá brúnni og heim, so eg meti, at tað er trúligt, at „jeg“ er um tey fýra árin. Sostatt er sannlíkt, at søgutíðin byrjar í Kollafirði umleið 1982/83 og endar í parti 47 við, at „jeg“ flytur til Noregs við húskinum, har arbeiði bíðar, í 2007. Tær síðstu 10 reglurnar í bókini eru samanfatandi við einum lyfti um at ansa væl eftir børnum sínum. Eisini vísa tær fram í tíðina ella á tíðargloppið ímillum flytingina, og til bókkin verður veruleiki. Eitt skifti fer fram frá 1. persóninum „jeg“ til 3. persónin í tí síðsta setninginum „hun“, ið vísir eina frástøðu og eina avlæsing. Við støði í greiningini ber til at siga, at søgutíðin fevnir um umleið 25 ár.

Søgugongdin

Søgugongdin er skipað kronologiskt, og ymisku upplivingarnar og prosjektini draga gongdina fram. Tveir teir fyrstu partarnir eru skipaðir sum minnisbrot og eru knýttir saman av hugasambondum.

Tann fyrsti parturin (s. 5-12) byrjar á sjónum. „Jeg“ liggur og flýtur í sjónum og hyggur niður í myrkið og leitar eftir fiski, men har er einki at síggja, bara myrkur. Meðan hon bíðar eftir deyðanum, tekur hon lesaran við sær á ferð við báti inn í fjørðin, lýsir landsvegin og Signabø, fer yvir um til Kollafjarðar og nevnir fjøllini báðumegin og endar uppi undir fjallinum, har heim hennara stendur. Sum eitt filmstól panorerar hon og vísir lesaranum runt. Deyðin kemur ikki, tí hon verður bjargað, fingin upp á land og koyrd heim. Hon lýsir nærumhvørvið, har hon spælir úti saman við grannabørnunum. Hon lýsir ymisku spøluni, sum børnini spæla, við sandi, holum og kovboy og indíánar. Mamman er altíð í nánd og ansar eftir, at børnini ikki fara ov vítt og talar at og rættleiðir, tá ið henni ikki dámar atburð ella málburð. At enda í partinum tekur hon lesaran inn við, vísir honum runt í kamari sínum og endar inni í køkinum, sum er hjartað í heiminum.

Lesarin veit nú, hvar hann er staddur, og pallurin er lýstur – byggin „Kollafjørður“ hevur fingið skap. Samstundis eru greiðir mótsetningar pallsettir. Á síðu 6 fegnast „jeg“ um, at ein stórur drongur kanska hevur sæð seg í báti. Og setningurin „Jeg var stor.“ krøkir seg í tað at verða sædd og at vera nakað. Hetta peikar á ein mótsetning ímillum *stór/lítill*. Mótsetningurin ímillum mammuna og „jeg“ sæst aftur í uppalandi ábreiðslunum og revsingini fyri orðini „Hold kæft,“ (s.9), sum „jeg“ sigur við ein størri drong í spøluni. Hon má inn at leggja seg á knæ við faldaðum hondum og boyggja høvdið og biðja Gud um umbering, tí hon hevur syndað. Her er mótsetningur *vaksin/barn* og *vald/maktarloysi* sjónskur, eins og tað peikar á eina serliga kristna fatan.

Parturin endar á s. 12 við, at „jeg“ situr við berum tóm við køksborðið. Tærnar hvíla friðarliga á stólinum hjá pápanum. Setningurin „Blev (undirskilt:

hennara tær, LD) ikke levende og kom ikke efter mig.“ er ófrættakendur og órógvandi, eisini tí at síðsti setningurinn í hesum innganginum er „De var mine egne og hvilede stille på stolen, til min mor var hos mig igen.“ Okkurt er ósagt og hóttandi, sum hjáveran av mammuni kann verja ímóti. Hetta gevur samstundis eina ábending um eitt ambivalent samband við mammuna – hon er bæði tann revsandi og tann verjandi mamman.

Partur 2 (s. 13-21) tekur afturíftur tann ófrættakenda endan av parti 1 á tann hátt, at hann byrjar við, at „jeg“ flýggjar út úr heiminum undan „honum“. Mamman kemur rennandi út til „jeg“ og setir seg hjá henni og spyr: „Hvad vil du have, at jeg skal gøre?“ og sigur síðani staðfestandi „Jeg kan ikke gøre noget!“ (s.13). Lesarin fær ikki at vita, hvat er hent, og fær ikki at vita, hvør „hann“ er, men sær mammuna tosa í eygnahædd við lítlu gentuna og soleiðis gera seg til hennara javnlíka, tá ið hon biður lítlu gentuna siga sær, hvat hon sum vaksin kona skal gera – her hendir ein umbýting av leiklutunum hjá tí vaksna, sum eins og ein smágenta spyr seg til ráðs, og tí lítla barninum, sum skal geva tí vaksna ráð at loysa eina ótolandi støðu, sum tað royndi at rýma undan. Henda lýsingin av mammuni sum virkislamdur umsorgarnarpersónur skal vísa seg at vera ein sentral lýsing, ið peikar á ein trupulleika ímillum mammuna og barnið. Síðani fara báðar innaftur. Í hesum partinum verður familjan hjá „jeg“ presenterað, og lesarin fær innlit í samspælið teirra millum. Pápin er tann dominerandi parturin í familjuni, ið ger av, hvat tey fara at eta, og nær børnini sleppa upp úr songini. Viðurskiftini hjá familjuni við kirkjuna verða nevnd. Kirkjan er ikki fyri tey „røttu og rættugsandi kristnu“, tí tey ganga á mæti um kvöldarnar (s.16).

Frá parti 3 og frameftir eru partarnir skipaðir í tíðarrað og lýsa gerandisdagin og lívsumstøðurnar hjá „jeg“. Vit hoyra um skúlagongd, sambandið við samkomuna, frítíðina og familjulívið. Í parti 6 fær „jeg“ at vita frá eini gentu í 1. flokki (um 1985), at pápin, Sæbjørn Olsen, ikki er hennara rætti pápi. Henda nýggja vitanin órógvar *eg*-ið, og leitanin eftir rætta pápanum verður eitt prosjekt, ið gongur aftur í allari bókini. Í parti 11 hoyrir „jeg“ umleið 12-ára gomul (helst í 1990) í Útvapi Føroya, at tað er ikki loyvt at gera seg kynsliga inn á børn, og tá rennur henni í hug, hvat henni hefur verið fyri, og hon sigur mammuni frá hesum (s.59), sum rópar: „Sig, at du lyver!“ Hon tigur síðani misgerðina hjá „pápanum“ burtur.

Árini ganga við skúlagongd og mótum og vitnisburðum, og í parti 20 kemur vend í, tá ið „jeg“ ger uppreistur og flytur heimanífrá. Hetta er eitt avgerandi hæddarpunkt í bókini og lívinum hjá „jeg“, tí tá byrjar ein nýggjur partur í lívinum. Hon flytur til Havnar, leigar kamar og fer at ganga í Hoydølum. Hon hittir Trygva, sum leigar kamar í sama húsi sum hon. Tey gerast góð, og áðrenn langt um líður verður Silvia við barn. Tey giftast í skundi. Í parti 26 verður

hon mamma. Hon fœðir eina gentu í september 1997, sum hon kallar upp eftir mammu síni, Malan.

Partarnir frameftir snúgva seg allir um vanliga gerandislívið, at gerast mamma, at vera mamma og at halda hús, lestur, skilnað, flyting, samlív við nýggjan mann, at leita eftir pápanum, at fáa skil á arvinum eftir hann og at gera seg leysa av Sæbirni, sum maðurin æt, ið misnýtti hana, og sum hon sum barn helt vera pápi sín. Um royndirnar at seta seg í samband við myndugleikarnar fyri at fáa fatur á upplýsingum um seg sjálva, um arvaviðurskiftini, um rættindi, um at fáa Sæbjørn dømdan fyri síni misbrot.

Í øllum gongur aftur, at hon vil hava navnið „Silvia Olsen“, ið stendur á øllum almennum skjølum, burtur, tí upprunaliga navn hennara var Silvia Henrikka Hansen. Hon velur sær sjálv navnið Silvia Henriksdóttir. Í parti 47 er hon komin á mál við navninum og arvinum, men tað eydnaðist henni ikki at fáa Sæbjørn revsaðan.

Frásagnarviðurskifti – barnið og tann vaksni

Sambært útgreiningunum, sum eru gjørdar omanfyri, fortelur Silvia Henriksdóttir sína egnu søgu um seg sjálva, um sín uppvøksstur so langt aftur, sum hon minnst (umleið 3-4 ára aldur í 1982), og fram til 2007, tá ið hon flytur av landinum og er 28 ára gomul. Hon er „jeg“-persónurin í tekstinum, sum er skrivaður retrospektivt í 1. persóni og í títið. Hon er høvuðspersónur í tekstinum, og hon fortelur søguna, sum hon skrivur. Samanfall er ímillum høvund, forteljara og høvuðspersón. Verkið lýkur sostatt treytirnar fyri sjálvsævisøgu, og tá ið sjangrueyðkennið „roman“ stendur bæði á frampermuni og á tittulblaðnum, so kann bókin flokkast undir hybridið „autofiktión“. Harumframt eru „rein“ fiktiv brot at finna í tekstinum. Bókin kann flokkast í triðja slagið av autofiktión sum Poul Behrendt og Mads Bunch hava skilmarkað soleiðis: 3) Autofiktión sum sjálvsøga („selvfortælling“). Verkið er pliktað av sjálvsævisøguliga veruleikanum. Høvundurin fortelur um seg sjálva/-n og sítt lív, sum um hon ella hann var ein fiktiónskarakerur. (Behrendt og Bunch 2015:21)

Verður støðan hjá frásøgufólkinum kannað, so sæst longu á 1. síðu, at tað bert er lutvíst samanfall ímillum frásøgufólkið og „jeg“-persónin. Bókin byrjar við:

JEG ÅBNEDE MINE øjne. Mon der var nogen fisk? Nej, der var bare sort. Ingen rødfisk og heller ingen tang. Bare mørke. Var der virkelig så lidt hernede? Jeg havde tit fisket og fået alt muligt. Rødfisk, ål, sej og skrubber. Og ulk. Men de var ækle og kunne stikke. Man skulle holde maddingen et godt stykke fra tangen, for der gemte de sig. (Henriksdóttir 2011:5)

„Jeg“-forteljarin er dottin á sjógv og liggur við andlitinum niðri í sjónum og kannar myrkrið og undrast og reflekterar og minnst aftureftir. Hetta merkir, at forteljarin fer úr stöðuni og flytur seg í huganum til aðrar upplivingar, reflekterar og ber saman. Til ber at brúka uppþýtið hjá Genette ímillum tað at *siggja* og tað at *tosa* (Genette 2008 (1972): 76). Spurt kann verða, hvør er tað, sum *sær*? Tað er 4 ára gamla „jeg“, sum liggur á sjónum og hyggur inn í myrkrið. Men hvør er tað, sum *tosar* í tekstinum? Tað er tað vaksna „jeg“, sum minnst hendingina, og sum setir hendingina inn í ein kontekt og lýsir sítt vanliga samband við sjógv, nevnliga tað at fiska, og hvussu tað var at fiska, m.a. hvørji fiskasløg hon plagdi at fiska, og hvussu serliga ulkan var at fáa á ongulin. Her sæst eitt tvíbýti ímillum lítla barnið, sum er í eini lívshóttari stöðu, og tann vaksna endurminnandi høvundin/forteljaran. Í hesum kemur fyrbrigdi *Nachträglichkeit*, sum Freud nevndi tað í 1895 (seinni eisini nevnt *Verspätung*), til sjóndar (Hamrit 2008). Her er talan um reaktualisering av eini uppliving í barnaárunum, ið tann nú vaksni persónurin endurskapar og tulkar og flytur inn í ein nýggjan samtekst.

Ein annar háttur sambært Franz K. Stanzel (Stanzel 2008 (1979): 69) at vísa sambandið ímillum hetju og forteljara er at transponera 1. persónsforteljaran til ein 3. persónsforteljara fyri at kvetta personalunióinina teirra millum í eini roynd at vita, um og hvussu tað ávirkar søgustrukturin. Um „hun“ verður sett inn allastaðni í omanfyrenevnda broti ístaðinfyri „jeg“, so sæst, at tað als ikki ávirkar søguskipanina. Eingin móttøða vísir seg, tað ger ongan mun. Hetta vísir, at røddin, ið talar, er leys av „jeg“-num, sum sær.

Hetta brotið á sjónum endar soleiðis á bls. 6:

Efter at vi havde lagt båden til i bådhaven, havde min bror og jeg leget. Vi havde løbet rundt, og pludselig havde jeg set kajkanten. Og nu lå jeg her. Lod tankerne flyve. Hvad mon min mor siger, når jeg er død? tænkte jeg og så en stor menneskemængde for mig. Min begravelse. Hvad mon de ville tænke? Alle dem, jeg kendte? Jeg lå stille. Svævede. Ventede på døden. Og imens håbede jeg på at få øje på en fisk. (Henriksdóttir 2011:6)

Hendan hendingin í sjónum, sum er inngangur til bókina, er karmur um staðsetingina av bygðini og lýsingina av umhvørvinum. Hvussu hendingin kensluliga ávirkar barnið, er ikki lýst, hvussu tað kendist bráðliga at missa fótafestið og detta niður í kalda sjógvin er heldur ikki lýst. Einans tankavirksemið og grundanin um reaktiónina hjá teimum nærmastu og ímyndanin av jarðarferðini verður lýst. Eisini í hesum brotinum sæst frástøðan til barnið og hendingina, og vaksna forteljararøddin hevur orðið. Til ber at skifta 1. persónsforteljaran út við 3.

persónsforteljaran og skilja hetju og forteljara sundur, uttan at tað ger nakað við struktúrin. Hesin frásagnarstíllurin, har hetja og forteljari ikki eru samfeld, skapar eitt refererandi stíllag, ið kílur seg inn ímillum lesaran og tekstin, og tekur autentisitetin úr tekstinum. Tað er eins og vaksni forteljarin greiðir frá og leggur barninum (vaksin) orð í munnin og (vaksnar) tankar í sinnið, og henda forteljaratýpan skapar ein veikan mimetiskan modalitet – sum um vit ikki sleppa í samband við barnið og sjálva upplivingina. Vaksna røddin og barnið sampakka ikki, og kenslan av referati av eini hending, men ikki av sjálvari upplivingini, køva intensitetin og innlitið, sum skal draga lesaran upp á tráð.

Hetta gloppið ímillum vaksna forteljaran og barnið er serliga týðiligt, so leingi sum tíðargloppið ímillum tann vaksna høvundin og barnið er stórt. Hetta tí, at forteljarin ikki lagar sína rødd til barnið og gerst eitt við tað (eins og t.d. Karl Ove Knausgård ger í bókarøðini *Min Kamp*), men fastheldur vaksnu røddina og frástøðuna til upplivandi barnið. Hendingar verða umtalaðar, refereraðar og eygleiddar, men ikki upplivaðar innan í høvuðspersóninum „jeg“, soleiðis at lesarin gloymir seg burtur í tekstinum. Lesarin er eins og ein áskoðari, sum ikki er partur í tekstinum – hann sleppur ikki nær ella inn í tekstin, tí forteljarin liggur ímillum hann og hendingarnar. Talan er um ein frágreiðandi frásagnarstíl (sum Stanzel nevnið tað) ella „telling“ (mótsett „showing“), sum tað eisini verður nevnt.

Ástøðið hjá Dorrit Cohn skilir ímillum personal og auktoriala frásøgufólkið (ástøðið byggir á gransking hjá enska Percy Lubbock og Stanzel). Tann personali forteljarin er tann, hvørs sjónarhorn og vitan er samanfallandi við fiktiva persónin. Tann auktoriali forteljarin er tann, hvørs sjónarhorn og vitan fer út um markið hjá persóninum (Rösing 2001:56). Cohn skilir ímillum konsonans og dissonans, tá ið talan er um frástøðu ímillum forteljara og persón. Her er spurningurin, um persónurin orðar seg, soleiðis sum slíkur persónur kann hugsast at orða seg. Ger hann tað, so er talan um konsonans ímillum forteljara og persón, men hevur hann harafturímóti eitt orðatilfeingi og eina intellektuella vitan, sum ikki er sannlíkt fyri persónin, so er talan um dissonans ímillum forteljara og persón (Rösing 2001:56). Brúka vit heitini hjá Cohn, so er skilligt, at talan er um auktorialan forteljara (og panoramiska framseting), sum panorerar og hevur størri innlit og orðatilfeingi enn barnið, og dissonansur er ímillum forteljara og persón, meðan barnið er lítið. Tó skal verða sagt, at í støðum glíður frásøgnin yvir í seniska framseting og konsonans, sum t.d. sæst á s. 9: „Jeg slog sværdet i græsset og gjorde klar til at hoppe over åen, som var et stort, farligt vandfald [...] Jeg smed sværdet og tøffede af sted med hende.“ Her síggja vit hendingina ígjøgnum „jeg“ og uppliva hana saman við henni. Sum bókin líður, og „jeg“ verður vaksin, gerst

forteljarin personalur, tó at panoramisk framseting dominerar, og konsonansur er ímillum forteljara og persón.

Røddirnar, orðavalið og talimátin hjá øðrum týðandi persónum verða lagaðar til persónarnar, soleiðis at formur og innihald gerast eitt og mynda ein autentiskan persón í eini autentiskari støðu. Sama kann sigast um „jeg“, tá ið hon er partur í eini samrøðu ella handlar í eini ávísari støðu. Kanna vit málburðin hjá mammuni, tá ið hon vil hava lítlu Silviu at gera eitt hvørt, so brúkar hon boðshátt. Sum dømi kunnu nevast s. 9: „Kom du her med dig,“ og s. 13: „Hent kartofler,“. Annars brúkar hon vanligt talumál. Sæbjørn hevur serligan happandi málburð, ið sampakkar við hansara happandi atburð. Eitt orð, sum gongur aftur og aftur, er orðið: „Skidtfis!“ (t.d. á s. 5, s. 65 og s. 133), sum hann eyknevnir Silviu við. Orðið finst ikki í nakrari orðabók, men neyvan er ivi um, at tað er eitt niðrandi orð fyri undirpartin. Annað orð hann brúkar er eitt nú: „din gris.“ (s. 5). Sjálv brúkar Silvia hópin av illbønum og orðum, sum hava lágt stílvirði. T.d. „Røvhul!“ (s.13), „skidegodt“ (s.127), „fandeme“ (s.139, kemur fleiri ferð fyrri), „kæften“ (s.147), og „Fanden tag hende“ (s. 311). Eg haldi, at tað er rætt at siga, at málið í samrøðunum sum heild er autentiskt og liggur nær vanligum talaðum máli.

Nógur dialogur er í bókini, men serliga í seinna parti í bókini er teksturin meiri frágreiðandi og stundum uppreksandi, og minni av dialogi er. Tað ger, at teksturin kennist tyngr og minni livandi. Færri persónar eru virknir í seinna partinum, tí kanning av skjølum, leitan, og samskifti við myndugleikar eru so umfatandi.

Nógvar viðmerkingar eru ígjøgnum alla bókina um føroyingar og føroyska mentan, og hvussu siðvenja og hugburður um ymiskt er í Føroyum. Sum dømi um slíkar viðmerkingar kunnu nevast:

1. Egentlig praktisk med sådanne regler (her verður sipað til at fylgja gestum til dørs, tá ið teir hava verið á vitjan, LD) i et samfund, hvor man har svært ved at sige tingene lige ud af posen. (s.121)
2. Garðsgøta, det er Malan? sagde min mor. Lidt telefonkultur havde man trods alt i den professionelle del af øerne. (s.130)
3. Præsentere os gjorde vi ikke –det gør færinger ikke. (s.140)
4. Denne magi (vísir til slatur, LD), som kunne forvandle stort til småt og småt til stort, lå som en dyne over øerne. Måske var det vejrets skyld? Jeg så frem til at forlade både vejr og øer. (s. 207-08)
5. ...den færøske ægteskabslov ikke var blevet opdateret sammen med den danske. Færingerne ville jo selv bestemme. (s.215)
6. Folk smilte, da de så ham. Syntes, han lignede en nisse i den sjove hue

og den mærkelige dragt. (vísir til, at Trygvi er í føroyskum klæðum til próvhandan í Esbjerg, LD. s. 219)

Hesar mongu viðmerkingarnar kunnu geva ábendingar um, at bókin fyrst og fremst er ætlað donskum lesarum. Samstundis kemur ein hugburður til landið og fólkið til sjóndar. Hesin hugburðurin, meti eg, vísir á generaliseringar, fordómar og metingar. Hetta sæst aftur í t.d. broti 1) tí at fylgja gestum til dørs, sum man vil hava skulu koma aftur, er gamalt orðafelli. Hetta hoyrir samstundis til eina siðvenju og fólkaligan atburð, og tað er at blanda óviðkomandi viðurskifti saman at samanbera implikatorin í orðafellinum við eina mentan, har „ting“ verða tagd burtur av ymsum orsökum. Í broti 2) har talan er um professionellan atburð og telefonmentan, bendir „trods alt“ og „lidt“ á eina generalisering og ein fordóm, tí starvsfólk hava skyldu til at siga stovnsnavn og egið navn, og í broti 3) at „vit ikki presentera okkum“ er tað sama sum, at „føroyingar í síni heild ikki presentera seg“ er ein generalisering, í broti 5) at lógarverkið ikki er uppdaterað hongur saman við, at føroyingar sjálvir vilja „bestemma“ er ein politisk viðmerking (smb. á s. 198 stendur: „Jeg var imod løsrivelse fra Danmark,“) og ein politiskur fordómur, tí Føroyar eru í ríkisfelagsskapi við Danmark, og til síðst 6. brotið, har fólk hildu, at Trygvi líktist eini nissu í føroyskum klæðum. Tað framgongur ikki av kontekstinum, at nakar hjástaddur ber hetta sjónarmiðið fram, og tískil meti eg, at tað eru eyguni á forteljaranum, ið síggja nissuna, og projisera sjónina út á „fólk“.

Annað dømi, ið gevur ábendingar um danskan lesara sum móttakara, er, at høvundurin nálsir støður, ið føroyingar ikki hava tørv á at fáa lýstar. Eitt dømi er lýsingin av seyðahaldi og slakti á s. 80. So hóast høvundurin í paratekstinum (í sendingini *Litterære opråb på Færøerne* á P1) sigur, at bókin er skrivað á donskum, tí hon ikki væntaði at fáa hana givna út á føroyskum, so haldi eg, at danski málbúin, mongu viðmerkingarnar saman við lýsingum av ymsum støðum, sum eru kendar fyri allar føroyingar, benda á, at bókin er ætlað danska lesaranum.

Samstundis hómast ein frástøða til Føroyar og tað, sum er føroyskt, eins og frásøgufólkið hyggur uttanífrá ígjøgnum eyguni á „dønum“ á tann hátt, at „tað føroyska“ er nakað, ið er ein minnimentaður útjaðari sæð ígjøgnum eyguni á tí hægri mentaða „móðurlandinum“.

Forteljarin kemur við subjektivum viðmerkingum um mong onnur viðurskifti. T.d. á s. 210 og 211, tá ið familjan er flutt til Esbjerg og velur at skifta barnagarð, har donsk børn eru, tí tað var jú til Danmarkar, tey vóru flutt, „...selv om det hverken så sådan ud eller lød sådan,...“. Tey velja seinni at flyta úr íbúðini, ið tey búgva í, tí tey eru troytt av luktinum av frityru seint á kvøldi og hvítleyki

tíðliga á morgni og skeldaríum á fremmandum máli í uppgongini. Her hómast ein normatívir hugburður um *vit* og *hini*, har ið *hini* umboða tað fremmanda og øðrvísi, ið kemur uttanífrá og skapar ólag og órógv í tí kenda umhvørvinum. Hetta er ein hugburður, ið „jeg“ er vaksin upp við í samkomuni Nardus, og sum kemur til sjóndar ígjøgnum, at tey rætthugsandi kristnu fara á mæti, men tey vantrúgvu ganga í kirkju (s.16). Hóast „jeg“ hevur gjørt upp við samkomuna, so er hesin tvíbýtti hugburðurin framvegis virkin.

Mongu viðmerkingarnar geva tekstinum ein privatan dóm, har lesarin verður eins og ein áskoðari, sum ikki er partur í tekstinum, men heldur kagar inn í ein privatan heim, tí nevtaliteturin, sum Booth umrøður, og sum skal fáa lesaran at lesa seg inn í verkið - og „tómu plássini“ – og gera sær sínar egnar metingar, ikki er til í tí frágreiðandi og refererandi frásagnarstílinum, sum høvundurin hevur valt.

Málbúin

Málbúin er gerandisligur og einfaldur. Talan er um danskt mál og danskan málbúna, men føroyski tónin hoyrist týðiliga í ymsum vendingum. Sum dømi kann nevast „...ingen regn, som blødte...“ (s. 8). Eg havi ongantíð sæð hesa samansetingina á donskum, tó at eg kann gita meg fram til hana á føroyskum. Orðingini „Kom du her med dig,“ (s. 9) er sum so einki galið við, men eg ivist í, um hon er so vanlig á donskum við „du“ á øðrum plássi, men er púra vanlig í føroyskum. Orðið „trillerund“ (s. 81) finst ikki í donskum orðabókum, men er í føroysku orðabókini (trillrundur) og er vanligt at siga í føroyskum. Sagnorðið „at smile“ kemur fleiri ferð fyr í tátíð og verður sum oftast skrivað „smilte“, tó at formurin „smilede“ kemur fyr (t.d. á síðu 113). Sambært donsku orðabókini er tað ikki skeivt at skriva „smilte“, men „smilede“ stendur á fyrsta plássi (<http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=smile>) sum vanliga bendingin. Eg hugsu her, at talan kann vera um interferens úr føroyska „smílti“. Eitt annað orð, sum verður brúkt fleiri ferð, er orðið „at fifle“. Orðið finst ikki í danskt-føroysku orðabókini, men í Den danske Ordbog stendur 1. merkingin at vera *svindle*, *fuske*, *snyde* og 2. *at sysle med*, *at pusle med* (<http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=fifle>). Í bókini verður orðið brúkt um tað at sita og fonglast við ein penn. Tá hevði danska orðið „at fumle“ hóska betur. Vendingin „Julen gik forbi,“ (s.134) tykist mær eisini lógin, men í føroyskum ber væl til at siga soleiðis (jólíni fóru framvið).

Setningsbygnaðurin er í høvuðsheitinum parataktiskur, og er eitt bland av syndetiskari (og verður ofta brúkt sum sambindari ímillum setningar í bókini) og í mongum førum asyndetiskari parataksu uttan javnsettar sambindarar. Sum eitt typiskt dømi kann nevast eitt brot:

Af og til lavede Torkild en lille solo på guitaren, mens han kneb øjnene sammen. Bagefter kom en kone til talerstolen med en guitar. Sang alene. Imens bad nogen. En anden gang skulle alle færingerne op og synge. Færøsk. Og selv om den øvrige menighed ikke forstod et ord, kunne de tydeligt mærke velsignelsen, sagde de. Og bagefter talte Torkild. Han læste fra Bibelen og fægtede med armene. Kunne jeg gå på wc nu? tænkte jeg. Jeg tillod altid mig selv én wc-tur under hvert møde. Mere end det var for meget. (s.46-47)

Typiskt fyri skrivningarlagið eru eisini tey mongu setningsevni, ið skapa ein knappan og uppreksandi stíl. Sum dømi kann hetta brotið nevast:

Jeg gik ud på altanen, kiggede ud. Tæppeland, restaurant, pølsevogn, Brugsen og Danske Bank. Skilte i stærke farver og bilerne susende forbi. Dette var ikke Kollefjord. Ingen både, intet hav og ingen bedstemor. Bare butikker og boligblokke. Folk med ølkasser, slæbende sig hen til opgangen. Ringeklokke på dørene. Mørke folk i mærkeligt tøj. (s. 209)

Parataktiskur setningsbygnaður eyðkennir talumálið og munnliga frásøgn og tekur at sær samanberingar. Nakrar samanberingar eru í tekstinum. Sum dømi kunnu nevast: „...så kunne katten godt lide den og gumlede, som var det chokolade.“ (s. 5), og „...gjorde klar til at hoppe over åen, som var et stort, farligt vandfald.“ (s. 9), og „En kvinde krummede sig sammen som en høne...“ (s. 203).

Parataktiski og knappi, uppreksandi stílurin skapar ferð í tekstinum. Frásagnarferðin er í mestan mun høg. Inni í þørtunum og ímillum partarnar eru ellipsis, og ár verða lopin um. T.d. er gentan 4 ár í parti 2, og partur 3 byrjar við, at hon er 7 ár. Í parti 2 á síðu 18 sæst dømi um uppsummering: „Jo større jeg blev...“. Á s. 63 er ein hálv síða um Karin og Kajfinn Hammer, sum koma inn í Nardus-samkomuna. Stutta brotið um tey endar við: „Efter nogle år forlod Kajfinn og Karin menigheden.“ Á s. 146 sæst somuleiðis dømi um uppsummering: „Nogle år senere...“. Tað verður sjáldan dvølt við hendingar og lýsingar við lágari frásagnarferð. Tað hevði kravt hypotaksu við undirskipaðum setningum og eitt meiri komplekst myndamál, sum ikki sæst í bókini.

Eitt annað eyðkenni í tekstinum eru teir mongu spurningarnir, ið síggjast í allari bókini, frá byrjan til enda. Teir síggjast í brotunum, sum eg havi tikið fram í byrjanini av bókini á s. 5 og 6, og á s. 46-47. Eitt dømi um samantrunkaðar spurnarsetningar, sum síggjast fleiri staðni, er í hesum brotinum:

Jeg mærkede varmen blusse frem i mine kinder, mens jeg læste det. Hvilken gave at få som forældre. Og så af en gravid kvinde. Men hvad stiller man op? Hun havde lige fortalt mig, hvordan de brugte deres aftener til at planlægge systematisk vold af deres ufødte barn. Skulle man ønske dem tillykke, når det var født? Skulle man ringe til børneværnet? Eller skulle man bare passe sig selv? (s. 220-21)

Spurningurinn er, hvørja funktión hesir retorisku spurningarnir hava, og hvør ætlanin er við teimum. Teir tykjast spegla refleksión (hjá *jeg*), samstundis sum teir verða kastaðir út til lesaran at taka støðu til og at hugsa um. Eitt slag av „hvat-heldur-tú?“-spurningum til lesaran.

Vert er at geva gætur í omanfyrinevnda broti, hvussu skift verður ímillum 1. persónin „jeg“ og og tann generaliserandi 3. persónin „man“. „Jeg“ er tann, sum fær eina persónliga gávu í einum ávísnum høpi og reagerar upp á gávuna og spyr so *ikki seg sjálva*: „Hvad stiller jeg op?“, men harafturímóti: „Men hvad stiller man op?“. Her hendir eitt skifti frá tí persónliga til eina almennagerðing, sum um hetta er ein trupulleiki, sum ikki er eitt persónligt mál, men eitt alment mál, sum rakar okkum øll, tí kann „man“ góðtaka harðskap ímóti børnum? Tað er ólógligt og ikki góðtikið í okkara samfelag, tí kann tað ikki vera ein persónlig avgerð, sum er upp til hvønn einstakan at taka ella fremja.

Samanumtikið er skrivistilurin samskiftiskendur og setir spurnartekin við hugburð og upplivingar, samstundis sum hann peikar á eitt samskifti ímillum tann skrivandi og tann forteljandi. Tað kann geva ábendingar um, at hævundurin grundar um egna støðu ígjøgnum skrivningina, at hann skrivar seg ígjøgnum eitt kaos fyri at skapa ein samhang og ein ordan, at teksturin tænar einum terapeutiskum endamáli og er ein uppgerð við fortíðina – einum ynski at „fáa ruddað upp í rótinum“, sum hon sjálf málber seg á s. 227. Samstundis er skrivistilurin merktur av persónligari stöðutakan og persónligum viðmerkingum, og hesin skrivistilurin stuðlar fatanini av verkinum sum einum persónligum dokumenti í samsvari við eyðkenningina av autofiktiva verkinum (Behrendt og Bunch 2015:17-18).

Sjónarhornið

Genette nevnir í greinini „Modus“, at tá tað kemur til sjónarhorn, er konsensus um eina typologi við trimum frøðiheimum. 1) Er tann alvitandi forteljarin, sum Todorov súmboliserar við frymlinum *forteljari > persónur (da. karakterur)*, har forteljarin veit meiri enn persónurin, ella meiri akkurat: hann sigur meiri, enn nakar av persónunum veit (Genette 2008 (1972): 79). Sjálvur sigur Genette: „Vi omdøber altså den første type, den, der generelt repræsenterer den klassiske fortælling, *ikke-fokaliseret* fortælling, eller fortælling med *nul fokalisering*“ (Genette

2008 (1972):81). 2) Í hesum frøðiheitinum (da. term) er frymilin hjá Todorov *forteljari = persónurin*, har forteljarin ikki sigur annað enn tað, sum ein ávísur persónur veit (Genette 2008 (1972): 79). Genette nevnr hesa næstu typuna fyri *innaru fokalisering*, sum antin kann vera *fikserað* (alt fer ígjøgnum ein persón, ella flytur næstan ongantíð persón) ella *variabul* (tá ið sjónarhornið skiftir ímillum t.d. tveir ymiskar persónar). Undir hesi typuni nevnr hann eisini „*flerfoldig*“ *innaru fokalisering* sum í brævskaðsøgum, har ið sama hending verður lýst úr fleiri sjónarhornum alt eftir, hvør tann skrivandi persónurin er (Genette 2008 (1972): 81). 3) Triðja typan er *forteljari < persónur*, har forteljarin sigur minni, enn persónurin veit (Genette 2008 (1972): 79-80). Hesa typuna nevnr Genette fyri *ytru fokalisering*, har hetjan agerar fyri eygunum á okkum, uttan at vit sleppa at kenna tankar ella kenslur hennara (Genette 2008 (1972): 81).

Venda vit aftur til *Sig at du lyver*, so er tað tann næsta typan, sum Todorov frymlar til *forteljari = persónurin*, og sum Genette nevnr *innaru fokalisering*, sum er áhugaverd. Talan er um samanfall ímillum forteljaran og „jeg“, soleiðis at forteljari = „jeg“, og talan er um innaru fokalisering. Men sum longu nevnt undir „Frásagnarviðurskiftunum“, so er eitt tíðarglopp ímillum (vaksna) forteljaran og „jeg“ (sum barn), meðan „jeg“ er barn. Tá er ikki talan um personaluniún. Sostatt hava vit eisini ein forteljara, sum veit meir enn „jeg“-persónurin, og sum at kalla uppførir seg sum tann 1. typan, nevniliga sum tann alvitandi forteljarin (ella auktorialan) ella ikki-fokaliserað frásøgn. Eg vil tí halda, at talan er um ein blandingsform av sjónarhornum í verkinum, har ið vit hava nakað, sum minnr um ein alvitandi forteljara í serliga fyrra partinum av bókini, og sum smeltar alt meiri saman og verður til *forteljari = persónurin* (personalan), sum søgugongdin líður, og barnið veksur til og at enda hvørur sum sjálvstøðugur persónur í bókini – skilt á tann hátt, at „jeg“ gerst eitt við forteljaran.

Vit sleppa ikki inn í aðrar persónar enn „jeg“, hóast høvuðspersónurin og forteljarin mangan gitir, hvat gongur fyri seg inni í øðrum persónum, sum hann hevur tætt samband við. Vit síggja og hoyra bara aðrar persónar ígjøgnum forteljaran, vit síggja bara tað, sum forteljarin velur at vísa okkum, vit síggja bara onnur og hendingar, soleiðis sum forteljarin velur at vísa ella vinkla fólk og støður, og vit hoyra bara tað, sum forteljarin velur at leggja í munnin á hinum persónunum. Sostatt hevur lesarin avmarkaða – og ikki beinleiðis – atgongd til persónarnar.

Staðsetingin av søgugongdini

Søgugongdin í bókini er staðsett í Føroyum, Danmark og Noregi. Frásøgnin flytur seg ímillum ymisku londini. Søgugongdin bytjar í Føroyum (í Kollafirði),

har hævundurin veksur upp, stovnar familju og fer undir útbúgving. Eitt styttri tíðarbil flytur hon saman við familju til Danmarkar at nema sær hægri útbúgving innan KT. Tá ið útbúgvingin er liðug í Danmark, flytur hon aftur til Føroya og býr í ymsum bygdam. Retrospektivt fær lesarin at vita, at hon er fødd í Noregi og búði har tvey tey fyrstu árin. Silvia vitjar Noreg fleiri ferð sum barn og ung, tá ið hon er á summarlegu við familju síni. Noreg gerst týðandi fyri hana, tá ið hon sum frálíður í søgugongdini gerst greið um, at hon upprunaliga búði har saman við mammuni og biologiska pápanum og eitt ára eldri beiggja sínum. Sambandið við Noreg styrkist av, at hon verður greið um, at hon er norskur ríkisborgari, at hon har eigur familju á pápasíðuni, og at tað er har, ið stórir partur av upplýsingunum um hennara samleika, eru at finna. Í endanum á bókini verður Noreg landið, ið hon velur sær sum heimstað.

Hugburðurin til londini er ymiskur. Føroyar er landið, har alt ikki er, sum hævundurin kundi ynskt sær – sum eisini sæst aftur í mongu viðmerkingunum Føroyum og føroyingum viðvíkjandi. Samstundis er tað eisini har, hon upplivir valdsmisnýtslu, noyðslu og svik.

Danmark er útbúgvingarlandið, sum hon ynskir, at Føroyar skulu varðveita sambandið við (s.198). Noreg er annað heimlandið, har ið hon hevur sín uppruna, og sum hon at enda velur at búseta seg í saman við familju sínari. Har kennir hon seg heima og at hava sínar røtur. Hon hevur ríkisborgararætt í øllum londunum.

Týðandi persónar, familjan og samspæl

Høvudspersónurin er sum longu nevnt „jag“, sum tvey tey fyrstu árin (frá 1978-1980) æt Silvia Henrikka Hansen, men í 1980 skifti navn til Silvia Olsen eftir adoptión, og sum í 2006, 28 ára gomul, fær juridiska rættin at brúka sjálvvalda navnið Silvia Henriksdóttir.

Silvia veksur upp í eini familju í Kollafirði, ið býr í egnum húsum ovarliga í bygðini. Húsini eru rættiliga stór. Hon og beiggin hava hvør sítt kamar, og elsti (hálv)beiggin hevur sín egna part av húsunum.

Í parti 1 hitta vit Silviu og onnur børn spæla uttan um húsini hjá Silviu og teimum. Tey spæla kríggj (s.9-10), og í spøluni biður Silvia tann eina kríggsmannin „halda kjaft“. Sum eitt fok er mamman har og krevur Silviu inn at biðja Gud um umbering fyri syndigu orðini. Hon skal leggja seg á knæ, falda hendurnar og boyggja hævdið og biðja Gud um forlátísi. Silvia roynir at verja seg við, at orðini vóru søgd í spøluni og hoyrdu til ein ávísan kontekst, men mamman stendur við sítt krav. Allur kroppur Silviu noktar at geva seg undir kravið, men hon noyðist á knæ og at falda hendurnar og teska umberingina, men hon boyggir ikki hævdið („Jeg havde sagt undskyld. Men jeg havde ikke bøjet hovedet“. s 10). Hetta er

fyrsta brotið, har ið vit uppliva samspælið ímillum lítla barnið og mammuna. Vit síggja her mammuna sum uppalandi umsorganarpersón á fyrsta sinni. Mamman krevur lýdni og eitt syndafrítt barn, annars er revsingin vís. Mamman lurtar ikki eftir dótttrini, tí her verður ikki samráðst um rætt og skeivt. Her er bara ein, sum hevur rætt og rættin til at gera av, hvat er tað rætta.

Beint eftir brotið um kríggið, kemur eitt nýtt brot um fangaspæl (s.11-12). Børnini spæla við svørðum og verða avbrotin av mammuni, sum vil vita, hvat tey hava gongd í. Hon skeldar og leikar í (“ræbte“ og „skældte ud“, s. 11). Í brotinum eftir kemur aftur eitt stutt brot um mammuna, og tá stendur sum síðsti setningur í partinum: „De (tærnar) var mine egne og hvilede stille på stolen, til min mor var hos mig igen.“ (s.12). Her er mamman ein tryggleiki hjá barninum.

Í parti 2 verður byrjað við einum broti, har barnið rýmir rennandi út úr húsunum og endar niðri á landsvegnum, meðan tankarnir streyma. Tað vil burtur og ongantíð fara heim aftur, hatar „hann“, sum er eitt „røvhul!“. Hvør hann er, verður ikki nevnt, og hvat er hent, verður ei heldur nevnt. Mamman kemur rennandi í hølunum á barninum og setur seg hjá tí og spyr: „Hvad vil du have, at jeg skal gøre? Jeg kan ikke gøre noget!“ (s.13). Ivaleyst er „hann“ Sæbjørn. Flytingin av ábyrgdini yvir á barnið saman við atgerðarloysi, sum mamman vísir her, har ið hon spyr lítla barnið, hvat tað vil, at hon skal gera, sæst aftur í allari søgugongdini.

Í hesum partinum eru tvey onnur brot, ið vísa, hvussu Sæbjørn ber seg at. Tey sita við køksborðið, og lítla gentan minnst eina serliga máltíð, ta fyrstu. Aldurin verður ikki nevndur, men helst er hon yngri enn tey fyra árin, sum verða nevnd seinni í partinum. Hon fær ost á breyðið og spýtir hann út, tí henni dámar ikki ostin. Sæbjørn skræðir buksurnar av henni, leggur hana á lærið og fleingir naknu barnarumpuna. Beint eftir kemur ein nýggj hending við matarborðið, tá ið elsti beiggin er heima, og speygupylsa og remolada eru á bordinum, sum teir eta. Hon vil eisini hava tað á breyðið hjá sær, men tað páleggið er bara til Sæbjørn og hansara son, sigur Sæbjørn.

Síðani lýsir hon støðuna, tá ið hon og beiggin skulu upp um morgunin. Tey mugu ganga ígjøgnum hjúnakamarið fyri at koma inn í køkin til mammuna. Sæbjørn liggur í songini, og hann steðgar teimum, tí tey skulu ikki upp, áðrenn hann er uppi. Tískil sleppa tey ikki upp fyrr enn langt út á seinnapartin, tá ið hann endiliga fer upp. Mamman er til staðar og bæði sær og veit, hvat fer fram í samspælinum millum Sæbjørn og smáu børnini, men tað verður ikki nevnt, at hon talar at ella roynir at verja børnini. Hon tykist ikki gera vart við seg á nakran hátt. Hon tigur.

Hesir báðir fyrstu partarnir vísa tey fyrstu minnisbrotini, sum Silvia hevur um

sín barndóm. Leiklutirnir hjá teimum einstøku persónunum í familjuni verða lýstir og ígjøgnum bókina verður bygt oman á teir við fleiri hendingum av sama slagi.

Silvia og beiggin, Jógvan, eru tætt knýtt og eru góð hvørt við annað. Tað frættist einki um nakað stríð ella klandur teirra millum í bókini. Tey hava eingi rættindi í familjuni og mugu lata sær lynda, hvussu tey vaksnu fara við teimum. Samstundis er greitt, at Silvia er vitandi um, at tað at vera „stór“ gevur rættindi og atgongd til frimunir. Í báðum teimum fyrstu pørtunum nevnið hon, deils gleðina við at kenna seg stóra (s. 6) og, at: „Det måtte være dejligt at være stor.“ (s. 15). Hetta sama sæst eisini á s. 34, tá ið „jeg“ fer í skúla og viðmerkir „Endelig var jeg stor.“

Mamman heldur hús og er heima tey fyrstu árin, tá ið børnini vaksa til, men hon arbeiðir eisini á Bacalao í Havn (s. 31). Seinni (helvt í 90-unum, s. 158) fer hon at lesa til námsfrøðing og arbeiðir í Sambýlinum í Garðsgøtu á Argjum (s.130). Ígjøgnum lýsingarnar av mammuni tykist hon brúka nógva orku at halda húsið reint, tí hon stendur altíð framman fyri vindeyganum í køkinum og skolar klútar, og hon hevur nógva stríð av vaskitoynum á snórinum, so tey ikki verða regnvát. Samstundis hevur hon eyguni eftir børnunum og teirra spæli. Á s. 158 sigur Silvia: „Det var sådan, jeg kendte hende. Fjern og med klud“.

Tíðliga fær Silvia innlit í, at mamman hevur havt skiftandi menn. Petur Elias, ein smádrongur í bygdini, argar við, at mamma hennara mundi verðið gift við pápa hansara (s.32). Í 1. flokki sigur Ida Maria, ein floksfelagi, henni, at Sæbjørn ikki er pápi hennara (s.35), og Silvia fær drigið úr mammuni, at biologiski pápi hennara er ein deyður norðmaður. Seinni sigur ein vinkona, nevnd Rutt, úr Nardus-samkomuni henni, at mamman var gift, tá ið hon hitti pápa hennara (s.85). Rutt fortelur eisini, hvussu mamman og norðmaðurin hittust. Tað gjørdur tey, meðan mamman var gift, og norðmaðurin, Henrik Hansen, sum var komin við búvogni til Føroya at prædika í Evangeliihúsinum, skuldi biðja fyri, at mamman fekk børn. Tað var byrjanin til teirra samlív. Mamman fór at halda til í búvogninum hjá Henrik, var síðani skild og flutti til Noregs í 1976 við honum, har tey bæði giftust og fingi Jógvan og Silviu saman. Henrik var munandi eldri enn konan og doyði tvey ár eftir giftuna. Mamman flytur so aftur til Føroya og hittir Sæbjørn, sum hon giftir seg við, og sum adopterar Silviu. Í 1997, eftir 18 ár saman, blakar hon Sæbjørn út. Síðani kemur hon saman við Oddmari (s.204), men tá ið hann ikki vil giftast við henni, finnur hon sær Eivind, sum Jógvan reagerar soleiðis uppá: „Hvis det er Eivind...sååå! Han er et svin!“ rábte Jógvan (s. 230).

Sambandið ímillum mammuna og Silviu er rímligt barnaárin og undir uppvøkstrinum. Silvia gevur seg undir mammuna og góðtekur, at hon ræður og tekur avgerðir og er hartandi og uppalandi. Hóast mamman ongantíð setur seg

upp ímóti Sæbirni, so veitir hon Silviu tryggileika. Silvia sær upp til mammuna og identifiserar seg við hana. Tá ið Silvia er farin í skúla, heldur mamman, at tað er nú, at børnini tørva hana allarmest (s.34). Silvia viðmerkir tá, at „...nár jeg blev stor og fik børn, så ville jeg gå hjemme. Være en ordentlig mor. Ligesom min mor, som jeg kunne komme hjem til hver dag, efter tre timer i skolen.“ Eisini tað, at Silvia velur at uppkalla mammu sína og geva fyrstföddu dótttrini navnið Malan vísir alsk og eina virðing fyri mammuni. Eitt annað dømi er, hvussu lítla gentan ger sær ómak, tá ið hon fer í kjallaran eftir eplum á s. 14. Tað hevur týdning fyri hana, at grýtan við eplunum er akkurat soleiðis, sum mamman vil hava tað. Hon speglar sær í mammuni og roynir at tekkjast henni fyri at fáa viðurkenning.

Sambandið við mammuna versnar og skeiklast, sum árin ganga, og tað eru serliga tvey viðurskifti, sum virka við til tað. Eitt er, tá ið Silvia fær børn sjálv og hevur tørv á stuðli og hjálp frá mammuni. Mamman megnar ikki at vera tað fyri Silviu, sum Silvia væntar av henni. Hon velur seg sjálva og egináhugamál fyrst, heldur Silvia, og setir einki til vikis fyri at hjálpa sær. Hetta særir Silviu, ger hana óða og virkar við til, at hon byrjar at síggja mammu sína á ein øðrvísi hátt. Serliga sjónligt er hetta, tá ið Silvia skal á flogvøllin eftir tveimum teimum elstu børnunum, ið hava verið og vitjað pápan í Danmark. Hon kemur í dýrastu neyð, men mamman er á ullarskeiði og er ikki tøk, og Silvia sigur: „Hun var ikke den, hun havde været. Ikke noget at gøre ved.“ (s. 248). Og á síðu 255-57 er mamman á vitjan hjá Silviu, og tá gerst Silvia greið um, at mamman fyrst og fremst hugsar um seg sjálva. Hon vil hava ymiskt frá Silviu (kuldaskápið) og hava hana at gera ymiskt fyri seg (tapetsera). Og Silvia viðmerkir: „Jeg kogte. Men sagde ingenting. Man har ikke krav på, at andre tænker på en.“ (s.255), og hon kennir „Magtesløshed. Bedøvelse.“ (s. 256) og víðari: „Nu måtte det være slut. Slut med at tage hensyn og slut med at tie....Og så skulle jeg tapetsere for hende? Fandenme nej!“ (s. 257). Her sæst ein uppgerð. Silvia hevur skilt seg frá mammuni, hevur kvett nalvastreingin, er vorðin ein sjálvstøðugur persónur og hevur ikki tørv á hennara viðurkenning longur.

Annað er, at Silvia vil vita, hvør hon er. Hon vil vita, hvør pápi hennara var, og hvør hennara søga er, men mamman er ikki nógv fyri at tosa um sína fortíð, tí er trupult hjá Silviu at fáa hesa vitan til vega. Tá ið Silvia roynir at spyrja, tigur mamman, ella hon ilskast inn á gentuna: „Som om jeg havde gjort noget forkert. Jeg spurgte ikke mere.“ (s.38). Hetta við at gentan lagar seg til tøgnina hjá mammuni, sæst aftur í allari bókini fram til síðu 257, tá ið hon ger upp, tí nú er nóg mikið tagt. Tað eydnast henni tó at fáa innlit í fortíðina, tí fólk í samkonuni Nardus, sum pápin eisini hevði samband við, umframt onnur, geva henni upplýsingar so

við og við. Sum bókin líður, fær hon samband við hini börnini frá fyrru giftuni hjá pápanum og við pápabeiggjar og systkinabørn.

Umframt mammuna hevur Sæbjørn, sum hon nevnir pápa, og sum mamman var saman við í 18 ár, stóra ávirkan á hennara lív. Sæbjørn er kongurinn (s. 92) innanveggja í heiminum, sum høvundurin málber seg. Hann er ættaður úr Sandoyinni, hevur verið giftur í Danmark, eigur tvey vaksin børn, og flytur til Føroya uml 1979. Mamma Silviu hittir hann, stutt eftir at hon er komin heim aftur úr Noregi, og tey verða straks par. Hann fær sær eina skósmiðju og forsollar skógvar, men tað er so skjótt, so kemur hann ikki upp úr seingini, og fólk fáa ikki skógvarnar aftur. Hann arbeiðir sum pedellur í skúlanum eitt skifti, til hann verður sagdur úr starvi, tí hann hevur orðnað eitt lás inni í umklæðingarrúminum hjá gentunum, meðan ein nakin skúlagenta var har. Mamman verjir hann, tí hann noyðist at umvæla, tað er hansara arbeiði, og heldur, at hann er forfylgdur, tí hann er kristin (s. 52). Seinni fær hann sær hønur og gongur høgt uppí at telja egg, men tað dettur eisini niður fyri, sum tíðin gongur.

Hann er rættiliga ójavnt sintur og liggur nógv í seingini. Hann er harðligur bæði í talu og í gerðum. Hann eyknevnir Silviu „skidtfis“ og „gris“ (s. 51), og hann slær hana við stavinum og fleingir hana við buksunum niðri. Í parti 11 (s. 57-59) kemur fram, at hann hevur gjørt seg kynsliga inn á Silviu, tá ið hon var lítil. Hetta kemur fram fyri hana fleiri ár seinni, tí hon ikki hevði orð fyri tí, sum fór fram, tá hon var yngri. Hetta er eitt klassiskt dømi um tað, sum Freud nevndi *Nachträglichkeit* (seinni eisini *Verspätung*). Eitt burturtrongt minni kemur fram aftur og verður kontekstualiserað (Hamrit 2008). Hon sigur hetta við mammuna (s. 59), sum skríggjar og biður hana siga, at tað er lygn. Og so verður ikki tosað meiri um hetta fyrr enn nógv ár seinni, tá ið onnur í bygdini gera vart við, at maðurin hevur gjørt seg inn á hópini av gentum, og at øll altíð hava vitað, at hann ger seg inn á børn (s. 123).

Hesar upplivingarnar við Sæbjørn gera seg inn á Silviu sálarliga sum minnir (s. 57) og marrukendir dreymar (s. 177-78). Sum árinu ganga tolir hon ikki at síggja hann. Hann vitjar inn til hennara, tá ið hon er gift, og hon sær hann á eini konsert og velur tískil at gevast at spæla.

Sæbjørn og mamman hava ofta samanstoystir, men lesarin fær ikki innlit í, hvørjum teir botna í. T.d. á s. 29 jólaaftan, tá ið börnini vóna, at alt fer at ganga væl: „Og så skete det. Hun hylede og græd og skældte ud. Åh nej, tænkte jeg, endnu en ødelagt juleaften, og nu hvor far var god!“. Annars verjir mamman hann ofta og gevur seg undir hansara vald, tí hann er harri í húsinum sambært hennara trúgv.

Tá ið tað kemur alment fram, at hann hevur gjørt seg kynsliga inn á fleiri

gentur, vil mamman fara frá honum. Men so iðrar hon seg og sigur við Silviu, at hon skal gera av, hvør lagnan hjá honum skal vera (s.129-130), tí Sæbjørn er vorðin so keddur og lovar ikki at gera nakað slíkt aftur. Tá ið tað er ímóti Silviu, at hann hevur forbrotið seg, so má tað eisini vera hon, sum skal taka støðu til, hvat skal henda við honum, sigur mamman. Tá er Silvia enn tannáringur, er 16 ár og gongur í 2. g. Hon fær boð um at hugsa seg væl um og at ringja aftur til mammuna, tá ið hon hevur tikið eina avgerð. Silvia skrivar:

Jeg lå som bedøvet. Hvad skulle jeg beslutte? Hvis jeg ikke tilgav, ville det sætte alt muligt i gang. Han ville måske stikke ild til huset. Eller dræbe os alle. Han ville blive alkoholiker. Og bo på gaden. Kunne jeg magte at se det ske? Og vide, at det var mig, som havde bestemt det? Klumpen i halsen svulmede og gav mig kvælningss fornemmelser og samtidig kvalme. Jeg orkede det ikke. Men han kunne ikke få lov til at fortsætte med tyranniseringen. (s.130)

Mamman flutti ikki frá manninum. Sæbjørn bað um umbering, og so var tað gott.

Familjan og samkoman Nardus

Um samkomuna Nardus

Familjan hjá Silviu er kjølfest í samkomuni Nardus. Samkoman hevur ikki limalistar og er ikki skipað, tí Jesus var ikki limur í nakrari samkomu og skipaði seg ikki undir nakað vald. Møtini verða hildin í privatum heimum, har harrin í húsinum leiðir møtið, og konan syrgir fyri kaffimunni eftir møtið (s.39). Nógvir av monnunum arbeiða sum bilførarar (s.64), og har síggja teir tað synduga verðsliga lívið, sum kann vera teimum ein áminning. Hinvegin hava teir í sínum yrki móguleika at royna at fáa umvent náttargonguna (s.64). Jólíni verða ikki hildin, tí Jesus var ikki føddur tá, men tað er í lagi at hugna sær um jóltíðir – tað er ikki syndafult. Syndafult er brennivín, kortspæl, ítróttur, dansur og at roykja. Og sjónvarp, tí tað tekur tíð frá tí andaliga (s.28). Lønina fyri fráhaldið fáa Nardusbrøðurnir í Himmiríki, um teir klára at standa ímóti øllum freistingunum í jarðarlívinum, tí Jesus kemur eftir øllum teimum líðandi, sum megnaðu at liva lívið í samsvari við Guds krøv (s.40). Væntandi fer hann at koma í 1996, lærir Silvia á møtunum (s.41). Konurnar í Nardus mugu ikki ganga í buksum, tí tað kann vekja girndina í monnunum, og tær skulu hava langt hár, tí hárið er tað natúrliga slørið, sum Harrin hevur givið kvinnuni (s. 72). Á summarlegunum í Oggertun lata Nardusbrøðurnir tíggjund av síni bruttoløn til stovnan Torkild, sum samlar pengarnar inn. Her verða tey doypt og tala í tungum. Silvia verður doypt á eini slíkari legu (s.73). Skilnaður millum hjún

er bannaður (s.42), og umráðandi er at velja sær maka innan samkomuna, tí ein maki úr eini falskari samkomu leiðir til Helviti (s.66). Seksuella sambandið hoyrir hjúnalagnum til, og alt annað er at dríva hor og leiðir til fortapilsí (s.87). Samanumtikið kann sigast, at Nardus-brøðurnir hava ströng krøv, sum tey mugu fylgja, um tey skulu gera sær nakrar vónir um at vera ímillum tey útvaldu tann eina dagin. Tey skulu trúgva fult og heilt – at vera lunkað er verri enn eingin trúgv (s.69), – og tey skulu liva fyri trúnni og frásiga sær allar verðsligar og kropsligar freistingar.

Familjan og samkoman

Hesum krøvum veksur Silvia upp við. Hon undrast ikki sørt, tá ið hon kemur heim til Torkild og sær tað stóra flotta húsið, sær stóra sjónvarpið og sær, hvussu hann brúkar pengarnar, sum fólk við lítlum, hava givið honum (s.74). Pápi hennara, Henrik Hansen, gav í sjeiti árunum blað út, sum Silvia fær sendandi frá Torkild. Har lesur hon um hansara útlekking av trúnni. Hann er ímóti allari seksuellari samveru uttan fyri hjúnalagið og ímóti sjónvarpi, men hann brúkti krossin sum sýmbol, og tað sampakkar ikki við, at Torkild, høvuðspresturin innan Nardus-brøðurnar, er ímóti allari sýmbolnýtslu.

Tey vaksnu rundan um Silviu, ið hoyra til Nardus-samkomuna, tykjast hava ilt við at liva eftir boðunum, ið tey umboða og hava givið seg undir, og sum skal regulera teirra atferð og málburð. Mamman áttalar og hartar málburðin hjá Silviu, men livir í synd sambært fatanini hjá samkomuni. Hon sigur fyrsta mann sín vera samkyndan, og tí slapp hon sær av við hann, men tað er ikki satt sambært øðrum (s.166). Sæbjørn hevur ósømiligan málburð, tyranniserar og kúgar familjuna, umframt at hann setir teirra lív í vága ferð eftir ferð við síni koyring. Hann hevur einki tamarhald á sínum kynslívi, sum hann noyðir inn á børn og ungdóm. Sjónvarpsforboðið virðir hann ikki, hóast mamman ger tað. Hann vitnar í samkomuni, og seinni kemur fram, at hansara søgur um, hvussu Jesus hevur ansað eftir honum og bjargað honum, eru heilaspuni og lygn (s. 163). Pápi Silviu hevur eisini seksuella samveru við giftari konu, sum hann skal biðja fyri. Torkild sjálvur kemur Silviu dekan og nær, tá ið hann liggjandi í songini gevur henni boð um at kyssa seg og dregur hana inn at sær. Sjálv verður hon skelkað og liggur skelvandi í egnu song síni aftaná. Tað kemur fram, at sera nógv gentur hava verið fyri kynsligum ágangi innan Nardus-samkomuna (s.134), og tað bendir á, at menninir, sum sambært samkomuni eru harrar í familjuni, ikki virða mørk. Eisini kemur fram, at foreldur hava rætt at fremja hardðskap mótvegis børnum í uppalingini, í tí kann Sæbjørn so verja seg.

Samkoman hevur sín egna dómstól, har ið brøður kunnu angra og fáa fyrigeving.

Hetta verður eisini gjört við Sæbjörn, ið skal angra sínar misgerðir móttvegis børnum og ungdómi. Hann angrar og biður um umbering og fær syndanna fyrigeving frá samkomuni. Tá hetta er gjört, er málið liðugt og ikki til longur. Og sagt verður: „De, som på noget tidspunkt nævner disse gamle og tilgivne synder, er skyldige over for Gud...” (s. 132). Soleiðis var málið loyst og burturbeint. Seinni tá ið mamma Silviu blakar hann út, er samkoman á gosi, tí Sæbjörn er reinur, og gerðin at blaka hann út er at meta sum ein háðan móttvegis Gudi (s. 168).

Merkisvert er, at ongastaðni í bókini kemur fram, at henda samkoma, sum byggir á Nýggja Testamenti, umtalar næstakærleika, sum er eitt aðalboð í júst Nýggja Testamenti. Samkoman hevur fokus á syndini, Helviti, øllum tí skeiva og falska og lunkaða, teimum vantrúgvandi og falnu, sum ikki hoyra til Nardus, men til aðrar samkomur. Trúgvinn er revsandi, útihýsandi og dømandi. Spurningar verða ikki toldir, tí her er ein kongur í samkomuni, Torkild Terkelsen, sum hevur rættað svarið (s. 223), og í einstøku heimunum er ein húsharri, ið valdar øllum (s. 155-56). Soleiðis ber til at tosa um tey, sum hava vald og inna tað og sum skulu berast í kongastóli og hava serlig rættindi, og so skaran av undirsáttum, ið má finna seg í og tola at vera leiddur og tuktaður og hartaður, og sum ongan rætt hevur at seta spurnartekin ella at ivast ella at verða lunkaður – tí tað er størsta syndin. Soleiðis tryggja kongur og húsharrin sítt vald og sína valdsnýtslu.

Sálarlig árin av uppalingini

Silvia lærir í sínum uppvekstri, at tað er hættisligt at seta spurningar og at seta orð á seg sjálva og eignar kenslur. Orð sum „...Men det turde jeg ikke. Jeg lod, som om...” (s. 27), „Jeg spurgte ikke mere. I stedet grublede jeg.“ (s. 36), „Og så flyttede jeg ud af min krop...” (s. 51), „Hvis bare jeg var usynlig.“ (s. 52), „Det lønnede sig at holde kæft.“ (s. 65), „Gud hadede de lunkne. Var jeg sådan en?“ (s. 69), „Samvittigheden ramte mig...” (s. 78), og „Min mave fyltes med tomhed, min sjæl med træthed.“ (s. 131). Á síðu 106 er eitt samanfatandi brot, sum vísir hennara máta at bera seg at:

Det knyttede sig i mig. Men jeg sagde ingenting. Havde allerede lært det. At hvis man fortæller, at man er ked af det, så bliver det bare endnu værre. Endnu mere irritation, endnu dårligere stemning. Det kan også ske, selv om man holder kæft. Følelserne kan skinne igennem, og så går det hele agurk, og man fortryder, at man ikke kunne holde masken. Men da er det for sent. Øjnene er allerede vrede, kulden flyttet ind. Derfor sagde jeg ingenting. Viste ingenting. Sendte bedøvelse ned i maven og smil ud i luften. (s.106)

Saman við hesum kemur ferð eftir ferð fyrri í tekstinum: „Jeg var flov.“ (s.185 og s. 251), „Hvad tænkte folk mon?“ (s. 252), „...og jeg var ved at spalte af flovhed ...“ (s. 267), og „Jeg blev flov ved tanken,“ (s.270).

Hesir tankarnir, kenslurnar og atburðurin vísa, hvussu Silvia roynir at fóta sær í sínum umhvørvi fyrri at koma so heilskapað ígjøgnum gerandisdagin sum møguligt.

Skamm sum fyrbrigdi

Í bókini *SKAM medfødt eller tillært* skrivur leiðandi sálarfrøðingurin á Amtssjúkrahúsinum á Nykøbing Sjælland, Lars J. Sørensen (f.1942), ið hevur granskað og skrivað um skammkensluna í mong ár, at skamm er ein íborin kensla hjá mannabarninum og verður skilmarkað sum ein relationell kensla. Granskarar hava víst á, at longu áðrenn smábarnið er háltv árs gamalt, ber til at eygleiða, hvussu tað hevur varnast, at tað at halda eyga við mammuna og hennara reaktión, fortelur tí, hvussu tað sjálvt hevur tað (Sørensen 2013:29). Tað var sveisiski psykiatarin og psykoanalytikarin, Leon Wurmser (f.1931), ið gjørði upp við freudsku fatanina, at munnurin er fyrsta psykoseksuella sambandið ímillum barnið og umheimin. Hann sigur harafturímóti, at sambandið verður primert grundfest ígjøgnum sjónina, tí tað er sjónin, ið ávirkar samspælið við umverðina mest (Sørensen 2013:30). Daniel Stern (1934-2012), smábarnagranskari, ið var professari í psykologi við universitetið í Geneve, orðar tað soleiðis í 2004 sambært Sørensen: „Vores nervesystemer er konstrueret til at blive forstået af andre nervesystemer, således at vi kan opleve andre, som om det sker inden for deres hud såvel som inden for vores“ (Sørensen 2013:31).

Skammkenslan speglar, hvussu bundin vit eru at øðrum persónum, ið hava týdning fyrri okkum. Hon kvaklast, tá ið vit ikki kenna okkum at verða sædd ella speglað rætt. Hon fær okkum at kenna okkum útihýst úr felagsskapinum og skapar einsemiskenslu og kenslu av hjálpar- og maktarloysi. Barnið er bundið at teimum vaksnu uttan um tað, og tað er eyðsæð, at harðskapur, valdsmisnýtsla og seksuellur ágangur eru katastrofal álop á barnsins sjálvsavgerðarrætt og sjálvsvirði (Sørensen 2013:86). Samstundis er skammkenslan eisini umráðandi fyrri okkum sum kumpass, tí hon vísir okkum á, hvussu vit skulu bera okkum at ímóti okkara medmenniskjum, so vit ikki særa tey ella ganga teimum ov nær, soleiðis at vit virða teirra blúniskenslu (Sørensen 2013:28). Tað eru soleiðis tvær síður, ið mynda skammkensluna.

Skammkenslan er ein avgerandi sosialiseringsfaktorur. Sørensen skrivur:

Det er således ikke underligt, at magthavere og kulturer ser det som en nødvendig opgave at indoktrinere, hvad der er forkert og skamfuldt, og hvad der er opbyggende og ærefuldt. En del af indoktrineringen er socialiseringens implicitte fastholdelse af, at sådan har det altid været, og sådan skal det altid forblive. (Sørensen 2013:21)

Ígjögnum skammkensluna og sosialiseringina tilognar barnið sær automatískt væntanir, hevdvunnun hugburð og atburð í mentanini og umhvörvinum. Henda sosialiseringin kemur í ígjögnum samspæl ímillum barnið og nærumhvörvið, har ið barnið lærir at reguleira seg sjálv til mun til umhvörvið (Sørensen 2013:78).

Hann nevnir somuleiðis, at skammfuktan er eitt valdsamboð t.d. niðrandi eyknefning av barninum, ið er í eini veikari stöðu enn tann vaksni valdspersónurin, ið ikki einans vekur skammkensluna í barninum, men aktiverar kensluna av at vera „forkert“, tí talan er um álop á persónmenskuna, og henda kenslan kann forfylgja barninum til alla tíð (Sørensen 2013:32). Ógvusligar hendingar kunnu gerast traumatiskar. Sørensen nevnir ágang og neyðtøku sum hendingar, ið kunnu skapa eina serliga sterka kenslu av maktar- og hjálparloysi, tí ofrið ikki kann sleppa úr upplivingini, og tað at nevna hendingina kann viðføra, at kenslan gerst enn sterkari (Sørensen 2013:34). Nógv offur verja seg við burturtreinging og tuga hendingar í hel fyrri at kveistra tær burtur. Ein klassiskur háttur at sleppa undan at kenna seg „forkert“ er at geva seg undir ideologiir og religión sambært Sørensen. Tær eru ofta fundamentalistiskar, destruktivar og harðrendar og gera limum þúra greitt, at tær ikki bara hava rætt, men at tær hava lykilin til *allan* sannleikan á síni síðu, tí annars fellur teirra tilverurættur til grundar (Sørensen 2013:100).

Skammkenslan sum fyribirgdi í bókmentum er aldargomul. Marta Cullberg Weston (f.1942), ið er svenskur sálarfrøðingur og hævundur, hevur endurlisið gamlar klassikarar við „skammluppinum“, sum hon nevnir tað, í sambandi við floymin av nýggju sjálvsævisøgunum á svenska bókamarknaðinum síðani 2007. Weston vísir aftur til tað, sum Aristoteles skrivar í *Retorikken*, at skammkenslan er ein ímyndan av eyðmýking, sum vit øll royna at umganga, og tí eru vit upptikin av, hvat onnur halda um okkum. Tey menniskju, sum vekja okkara skammkenslu, eru tey, hvørs meining hevur størstan týdning fyrri okkum. Tað eru tey, sum síggja upp til okkum, og sum vit síggja upp til, tey, sum vit ynskja skulu síggja upp til okkum, tey, sum vit kappast við, og tey, hvørs meining vit virðismeta (Weston 2010:216). Hetta sampakkar við tað, sum Sørensen skrivar. Hon nevnir samstundis, at í grikskum eru tvey orð fyrri skamm: *aischyne*, sum merkir skamm/eyðmýking og *aidos*, sum merkir smædni/ eyðmýkt/ dygdug (da. dydighed). Hetta vísir eisini aftur til tær báðar síðurnar, sum skammkenslan deils fremur og deils forðar fyrri.

Weston metir, at skammkenslan ikki er so sentral í modernistisku bókmentunum, tí tær ofta snúgva seg um sjálfrealisering, og skammkensla var mett at vera eitt avoldað hugtak. At skammkenslan fyllir so nógv í bókmentunum í dag og tey síðstu fáu árin, botnar í tøvnum á at gera upp við hana og okið av tøgningini um hesa tyngjandi kensluna. At seta orð á hesa sterku kensluna, sum hevur verið so burturtagd, er tann mest umráðandi drívmeigin handan henda sjálvsævisøguliga bókafløymis. Tað handlar um at umskapa niðran og eyðmýking til bókmentir (Weston 2010:226).

Skammkenslan og *Sig at du lyver*

Um vit kanna tær hendingarnar í *Sig at du lyver*, sum fokus verður sett á í minnisbrotunum í teimum báðum fyrstu pørtunum, so er spurningurin, hví júst hesi minnini hava sett seg fast í minnið. Trúligt er, at tey hava brent seg fast, tí barnið hevur kent seg órættað ella skeivt speglað, sum Sørensen eisini nevnr tað. Taka vit støðuna á s. 9-10, tá ið børnini spæla kovboy og indíánar, so verður spælið lýst sum ein gandaheimur, har ið børnini lata seg í hamar og umskapa seg til leiklutin, ið tey taka á seg. „De lange græsstrå var træer i en urskov i et fremmed land langt borte, og vi var krigere.“ (s.9). Tey renna runt í hesum frumskóginum við vápnum og jagstra figgindan. Knappliga er figgindin sjónligur, Geir, grannalagsdrongurin. „Jeg“ gevur ordrar og biður hann halda kjaft. Hon skal leypa um ánnu, „som var et stort, farligt vandfald“ (s.9) og hyggur aftur um seg, og veruleikin sýgur seg saman um hana. Trøini í frumskóginum verða aftur til grasstrá, og fossurin verður aftur til lítlu ánnu, tí hon sær mammuna nærkast. Hon sær hana standa hendur í hupp, og at „...hendes mund var smal.“(s.9). Mamman hevur hoyrt „ljótu“ orðini og vil hava hana inn. Hon fer inn og gevur sær far um á vegnum, at mamman „...var stadig i dårligt humør.“ (s.9). Hon fylgir eftir mammuni, sum fer inn í sítt egna kamar. Framvegis „Intet smil.“ (s.10). Vit síggja í hesum, hvussu lítla gentan heldur eyga við sinnisstøðuna hjá mammuni. Munnurin er tað sentrala fokuspunktið – hon leitar eftir einum smíli, men til fánýtis. Einkin samband er – eingin positiv spegling, bara ein læstur smalur munnur. „Jeg stod foran min mor. Midt på gulvet.“ (s.10). Vit síggja lítlu gentuna standa hjálparleysa framman fyri vaksnu fordømandi mammuni, sum krevur umbering, tí hon hevur sagt, sum mamman málber seg: „noget forfærdeligt. Du har syndet. Og så skal du sige undskyld til Gud. Ned på knæ!“ (s.10). Men gentan verjir seg við kontekstinum – talan var bara um eina replikk í einum spæli. Mamman noyðir gentuna niður í knæ, og við órættinum og eyðmýkingini ger hon seg, sambært Sørensen, inn á bæði sjálfsvirðið og sjálvsavgerðarrættin hjá barninum. Gentan ger, sum hon fær boð um fyri at sleppa úr støduni, men ger samstundis

vart við, at kroppurinn noktar at lýða boðini: „De kunne ikke bøjes. Mine knæ. De var stive. De ville ikke. Jeg ville ikke. Aldrig i livet.“ (s.10). Hon noyddist at bjarga sær, um hon ikki skuldi standa har restina av lívinum, sum hon sigur. Við hesum viðmerkingunum um egna viljan, verður gjørt vart við, at hon hevur eina sterka *eg*-kenslu. Hetta samspælið ímillum mammu og barn speglar eitt barn, sum ikki kann verja seg ímóti órætti og sálarligum ágangi. Akkurát henda hendingin er ein kjarnahending, ið vísir aftur á tøgna, ið gentan tilognar sær sum verju, og sum hon vísir til ígjøgnum alla bókina. Gentan lærir longu frá lítlum av at tiga, at peila seg eftir andlitsbránum á mammuni og at meta um lagið við at eygleiða munnin.

Mamman roynir at sosialisera barnið til normarnar hjá samkomuni, sum hon hoyrir til. Sørensen vísir á, at talan er bara um *ein* religiøsan totaliteran sannleika, og tað síggja vit aftur í, at eingin grundgeving og eingin spurnartekin verða told, tá ið tað kemur til trúna ella syndina. Silvia gevur seg undir virðini í nærumhvørvinum, sum mamman og samkoman umboða, og so seint sum í studentaskúlanum í Hoydølum traðkar hon fram og verjir sjónarmiðini, sum hon er vaksin upp við.

Tað er serliga Sæbjørn og hansara atburður, sum gevur Silviu sálarligt mein. Eg havi lýst samspælið ímillum hann og Silviu, og sannlíkt er, at hansara eyðmýkjandi atburður er tilvitaður og hevur til endamáls at demonstrera hansara makt sum vaksin maður móttvegis tí minnimenta barninum. Hetta er valdsmisnýtsla og vekur skammkensluna, og sum Sørensen sigur, so aktiverar tað kensluna av at vera „forkert“, tí talan er um ógvusligt álop á persónmanskuna. Henda kenslan fylgir Silviu til, hon sum vaksin megnar at gera upp við hana. Sørensen nevnr eisini seksuella ágang sum hendingar, ið virka lemjandi og ala burturtreinging og tøgna. Hesar ótolandi støðurnar, ið gentan aftur og aftur verður konfronterað við, skapa kensluna at vera prísgivin. Og hetta sæst alt aftur í nevndu dømunum um vandan við at vísa kenslur og at seta orð á seg sjálva. Best er at goyma seg burtur og at gera seg ósjónliga (s.106).

Eisini sambandið við samkomuna og krøvini har geva henni sálarligt órógv, tí hon ivast og veit ikki, um hon er ordiliga frelst ella bara lunkað, um helviti fer at opna seg undir henni, ella um hon hoyrir til tey úrvaldu tann eina dagin, ella um hon fer at standa eftir og ikki sleppa við. Hetta speglar óttanum fyri útihýsing úr felagsskapinum og einsemi.

Avgerandi umskiftið er innlitið á s. 278. Tá ið hon hevur verið hjá Ríkisumboðnum og fingið at vita, at til ber at seta adoptionina úr gildi, um adoptanturinn hevur forbrotið seg álvarsliga ímóti barninum, fer hon heim og setir seg at skriva

„mindmaps“, sum hon nevnir tað, og grundgeva fyri, hví hon metir, at so er. Hon skrivar:

Det, som skulle vise, at Sæbjørn ikke havde gjort sit job som far. Men jeg fandt hurtigt ud af, at det ikke kunne gøres, uden at jeg udleverede mig selv. I starten havde jeg blufærdigheden med mig, men i takt med, at jeg noterede og skrev, blegnede den. Hvad havde *jeg* at være flov over? Jeg var bare havnet i det **forkerte** (mín markering, LD) hus. Nej, det skulle være andre, som burde være flove. (s.278)

Her hendir ein kúvending, tí her vendir hon speglinum við og sigur, at tað var ikki hon, sum hevði gjørt nakað skeivt, men tað var húsið, sum var „forkert“. Og við húsið, skilji eg, heimið og familjan, sum hon vaks upp í. Tað vóru tey, sum bóru seg skeivt at, tey, sum skuldu verja hana, gjørdu seg inn á hana, og tað er ikki nakað at skammast av og vera flóv av, tí tað eru tey, sum sviku teirra ábyrgd, ið skulu skammast og vera flóv.

Í setningunum omanfyri „Men jeg fandt hurtigt ud af, at det ikke kunne gøres, uden at jeg udleverede mig selv. I starten havde jeg blufærdigheden med mig, men i takt med, at jeg noterede og skrev, blegnede den.“ (s.278) kemur eitt tvíbýti til sjóndar, nevnliga ynskið um at fjala tað privata – ikki at útlevera seg sjálva – og ynskið um at seta orð á órættin og at avdúka. Í hesum sæst eisini ein glíðing ímillum tvítáttaða leiklutin sum offur og rithøvund, sum ofta sæst í autofiktión. Fiktióinin kann transformera og klæða í, meðan tað sjálvsævisøguliga, sum er pliktað av veruleikanum, letur úr og vísir tað nakna; í sprekkuni harímillum liggur hybrida autofiktióinin við fikcionaliteti (fikcionalitetur verður útgreinaður í *Um fikcionalitet sum snild í autofiktión*) og tekur broddin av tí nakna og hylur sárseykan. Soleiðis peika hesir setningarnir á ein grundleggjandi mótsetning í verkinum, sum verður medieraður ígjøgnum hybrida sjangruvalið, sum autofiktióinin er.

Samleiki – rák og mótrák

Bókmentagranskarin og dr. phil, Marianne Stidsen (f. 1962), sum dagliga starvast á Københavns Universitet, lýsir í síni doktararitgerð *Litteratur, identitet og senmodernitet*, 1. bind: *Den ny Mimesis* (2015), hvussu krøvini til einstaklingin broytast frá modernaða samfelagnum til tað seinmodernaða samfelagið. Hon skrivar soleiðis á s. 45:

Er Ødipusmyten af Freud og psykoanalysen blevet knyttet sammen med det moderne samfund, dets patriarkalske familiestruktur og dets protestantiske arbejdsetik (sådan som Max Weber beskrev den i *Protestantismens ånd*), da er netop Narkissosmyten

ofte blevet kædet sammen med det senmoderne samfund. Mens Ødipusmyten kan siges at symbolisere det, der var kernekonflikten i den borgerlige familie, d.v.s. sønnens rivaliseren med faderen og den opdragelse til tilbageholdenhed og moralsk adfærd (...), som blev resultatet heraf, symboliserer Narkissosmyten, ...i stedet en kernekonflikt i senmoderniteten, hvor også den patriarkalske familieinstitution er blevet revet med i modernitetens tsunami til fordel for en langt mere porøs og labil konstruktion (socialpsykologen Kenneth Gergen taler i den forbindelse rammende om den senmoderne familie som en „tankstationsfamilie“, hvor alle kommer og går efter forgodtbefindende, og hvor enheden konstant er gennemtrængt af udefrakommende normer, horisonter og livsbilleder af vidt forskellig beskaffenhed).

Hetta tí, at bæði mentanin og gerandisdagurinn nú líða undir fragmentering og upplöysn sum úrslit af modernitetinum. Ógvusligi mátturinn í modernitetinum og hoga broytingarferðin økist stöðugt og breiðir seg út í allar samfelagsstættir og ávirkar allar samfelagsins stovnar. Hetta er eisinni galdandi fyri markið ímillum familju og umheim, privat og alment. Alt verður porøst, gjøgnumgatað og liðiligt. Hetta ávirkar menniskjað og er við til at skapa nýggjar eksistentiellar trupulleikar. Meðan einstaklingurinn vaks upp í stabilum viðurskiftum fram til mitt í 20. öld, har ið tað ráddi um afturhald, at kenna sær hógv, at geva seg undir siðvenju og normar og at laga seg til og liva upp til krøvini í samfelagnum og patriarkalsku familjuni (alt tað, sum ungdómurinn síðst í 60-unum, gjørdi uppreistur ímóti við kravinum um rætt til sjálvsavgerðarrætt og seksualitet), so er tað í seinmodernistiska samfelagnum talan um eina sosialisering til altjóðagerð og til eina fløkta og samansetta og umskiftiliga mentan. Frá kravinum um sjálsaga og tað at vera málsøkin í øllum lívsins viðurskiftum, krevur mentanin í dagsins netverks- og brúkarasamfelagi ekstroversión, liðiligheit (fleksibilitet), mobilitet og tillagingarførleikar av borgarunum. Hetta elur fram nýggjar sálarligar og eksistentiellar spurningar. Sambært sálarfrøðingum er ótti og ørkymlan saman við eksistentielleri órógv eitt árin, ið ger um seg sum úrslit af hesum krøvunum. Einstaklingurinn skal sjálvur royna at definera seg, skal sjálvur royna at finna út av, hvør hann er, skal sjálvur taka stöðu til, hvørji virði og normar, hann skal miða eftir, og royna at finna, hvar markið er ímillum hann og onnur og umverðina, og um nakað mark yvirhøvur er ella skal vera (Stidsen 2015:46). Hesir spurningar snúgva seg um sjálvsskapan og samleika, nú jarnbúrið (hjá Weber) er latið upp, og spennitroyggjan (ímillum super-ego og id fyri at brúka freudsk úttrykk) er tveitt á bláman. Hetta er ein flyting frá, „hvat kann eg“ til „hvør eri eg“. Vit kunnu siga, at primera sosialiseringin (heima í familjuni) fyllir alt minni, meðan sekundera sosialiseringin (uttan fyri teir fyra veggirnar) tekur meir og meir yvir.

Erik H. Erikson og samleikagerð

At greina, hvat samleiki er, kann vera trupult, tí tað er eitt orð, sum verður brúkt í øllum møguligum høpum og á sera ymsan hátt, alt eftir hvørjum endamáli orðið skal tæna. Eg fari at halda meg til týsk-amerikanska menningar- og sosialsálarfrøðingin, Erik H. Erikson (1902-1994), sum var professorari í sálarfrøði á University of California (Berkeley), á Yale og Harvard University (1960-70), tí hann serliga granskaði í samspælinum ímillum egið og mentanina í sambandi við samleikagerð. Tað, sum er serliga áhugavert við honum í mun til aðrar fatanir av samleika, er, at hann sær samleikagerðina sum eitt samspæl ímillum innara egið og ávirkanina uttanífrá á menniskjað. Eisini metir hann samleikan at vera í gerð alt lívið hjá einum menniskja.

Í bókini *Childhood and Society* (1950) greiðir Erikson frá, at samleikin er treytaleyst neyðugur fyri góða sálarliga heilsu, tí samleikin treytar okkara kenslusemi, at vit eru *til* sum subjekt, og at okkara *eg* hongur saman og skilir seg frá øðrum *eg*-um og eisini skilir seg frá tí, sum er uttan um okkum. Samleiki merkir í hansara verkum at vera í javnvág við seg sjálva og við sosiala og mentanarliga umhvørvið. Talan er um eina samansetta tvískipan, sett saman av einum vertikalum ási, ið umboðar ta innaru javnvágina í *eg*-num við seg sjálvt, við sína søgu, við egin virði, egin dómievni og egnan vilja, og av einum horisontalum ási, ið umboðar tað ytra samljóðið við umheimin og tess margfeldni, har ofta ósamsvarandi krøv um samskifti, samvirkni og tillaging verða sett. At tað soleiðis má vera samljóð bæði inneftir og úteftir, eins og javnvág má vera ímillum hesar báðar ásirnar, er tað grundleggjandi í ástøðinum um samleikan ella *ego-samleikan*, sum hann eisini verður nevndur, hjá Erikson (Stidsen 2015:85).

Sum longu nevnt metir Erikson, at ego-samleikin er í gerð alt lívið. Í sínum ástøði um menningargongdina hjá einstaklinginum býtir hann æviskeiðið upp í átta ymisk skeið, ið øll hava avgerandi ávirkan á og avbjóðingar fyri einstaklingin. Øll skeiðini rúma menning og vandum, eru eyðkend av bæði positivari og/ella negativari úrkomu, sum treyta sálarligu heilsuna hjá hvørjum einstøkum, eins og tey byggja á hvørt annað. Hesi skeiðini eru: 1) pinkubarnaaldurin, 2) smábarnaaldurin, 3) spæialdurin, 4) skúlaaldurin, 5) ungdómsárini, 6) ungi vaksnamannaaldurin, 7) vaksnamannaaldurin og 8) ellisárini. Samspælið við onnur flytur seg so við og við úr nærumhvørvinum og fevnir sum frálíður um alt fleiri menniskju, ið barnið kemur í samband við á lívsleiðini, og hesi fáa ávirkan á sosialu menningina hjá barninum.

Í tí modernaða samfelagnum var tað tann ødipala kreppan, sum skapti skuldarskenslur, burturtreinging, fjøtran og „hemningar“, og sálarligir trupulleikar sum nevrosur og tað at vera nevrotiskur kundu spyrjast burturúr, um super-ego hevði ov

stórt ræði, og ego-ið var ov veikt og hevði ov trógar umstöður at gera seg galdandi. Hetta er broytt í seinmodernaða samfelagnum. Nú eru tað samleikakreppur, ið gera um seg, sambært sálarfrøðingum og sosiologum. Nógv hevur verið frammi í almennu miðlunum (t.d. í ungdómssendingini „Røddin“ og á hennara heimasíðu hjá KVF, í dagbløðum, Barnabata, Tú&Eg Ráðgevingini) um trupulleikar sum t.d. at skera seg, at kenna tunglyndi og tómléka hjá ungfólki.

Silvia í samleikahøpi

Familjan hjá Silvii er eyðkend av eini patriakalskari skipan, har ið Sæbjørn er harri í húsinum og forsyrgjari, meðan mamman syrgir fyri at halda hús og ansa børnunum. Uppalingin er autoriter. Børnini skulu vera lýðin og gera, sum sagt verður, annars verða tey revsað. Her verður ikki tingast ella kjakast um rætt ella skeivt, ella hvat er rímligt ella ikki, tí her er ikki pláss fyri individuellum frábrigðum ella metingum. Tá ið Silvia kemur út um heimligu garðarnar og fer í skúla, kemur hon í samband við onnur børn. Hon gongur í 1. flokki, tá ið Ida Maria, ein floksfelagi, sigur henni, at Sæbjørn er ikki pápi hennara, og mamman vátar tað treyðug (s.36). Sum uml. 10 ára gomul sigur mamman henni, at hon er vorðin adopterað (s.55). Tað vísir seg seinni, at hon hevur fleiri eldri brøður í Noregi, tí biologiski pápi hennara, sum var føddur í 1921, var giftur, áðrenn hann møtti mammu hennara (sum er fødd í 50-árunum).

Henda fragmenteraða familjúsamansetingin við „mínum“, „tínum“ og „hansara“ børnum er typisk fyri familjuna í upploysta seinmodernaða samfelagnum, har ið hjúnaskilnaður er vorðin alt meiri vanligur. Sama kann ikki sigast um autoritera uppalingarháttin. Hesin var í endanum av 20. øld heldur eyðkendur av tinging og kjaki ímillum foreldur og børn, og har børnini høvdu rætt at koma til orðanna, eins og atlit vóru tikin til teirra kenslur, vilja og ynski, soleiðis at familjan virkaði sum eitt javnsett toymi, og ymiskleikin var umhildin og virdur.

Leitanin eftir samleika

Í minnisbrotinum í tveimum teimum fyrstu pørtunum (s. 5-21) verður Silvia lýst sum smágenta í spælialdri saman við øðrum børnum. Seta vit lýsingarnar inn í lívsskeiðini, sum Erikson umboðar, so fevna tær um tey trý fyrstu skeiðini – frá 1) pinkubarnaaldri, til 2) smábarnaaldur og fram til 3) spælialdurin. Í hesum lívsskeiðunum er 1) samspælið ímillum barn og mammu sera umráðandi fyri at menna medmenniskjasambandið og álitid á onnur, 2) autonomi er konflikttøki, og viljin sum drívmeqi mennist. Hetta er eisini tíðarbilið, tá ið barnið lærir mun á, hvat er rætt ella skeivt, og hvat er gott ella ringt, og 3) virkishugurin og miðvísi eru í fokus. Super-ego-ið verður internaliserað (sum umboð fyri avmarkingar

og forboð hjá foreldrum) og saman við tí samvitskan. Tað virkar regulerandi ígjøgnum sjálvrefleksión, -eygleiðing, og -revsing.

Vit síggja, hvussu børnini skapa egnar heimar og holur í nærumhvørvinum, hvussu tey brúka hugflogið og liva seg inn í ta ímyndan, sum tey skapa og spæla, og hvussu tey royna at snúgva sær undan vaksnu eygunum, ið royna at seta mörk. Vit síggja miðvísan virkishug í spælinum, og í samspælinum við dreingirnar síggja vit atlagning. Silvia ger, sum Geir og beiggin gera, sum eru eldri enn hon og tí hava hægri tign (hon hámetir teir eldru dreingirnar, s.6). Hetta gevur ábending um, at interpersonelli intelligensurin er væl mentur.

Í samspælinum við mammuna síggja vit hennara evni til autonomi og viljan til at røkka egnum máli, tá ið hon skal biðja um syndanna forláttilsi. Hon roynir at verða hoyrd, og allur hennara kroppur mótmælir og noktar at geva seg undir. Tá ið hon so skilir, at hon ikki kann røkka málinum, letur hon sum um, at hon er lýðin og gevur seg undir, men hon boyggir ikki høvdið. Her sæst ein tilvitaður vilji til sjálvræði sum móttøða til ytru krøvini.

Samstundis er tað áfallandi, hvussu barnið brúkar sjónina sum amboð í samspælinum við mammuna heldur enn beinleiðis samskifti. Barnið fylgir mammuni við eygunum, eygfer hennara andlitsbrá og hennara kropsburð og ætlar um, hvussu lagið er, og hvat tað kann vænta. Henda eygleiðingin, tykist mær, ber boð um ótryggleika og at vera eitt amboð, ið barnið brúkar í eini roynd at gera tað ótrygga og ókenda kent. Silvia tykist sum smágenta at hava eina sterka eg-kenslu og at vera tilvitað um egið virði og egin mörk. Hon kennir markið ímillum seg og hini, veit, hvat hon heldur vera rætt ella skeivt, atlagar seg hierarkiska tignarstiganum ímillum børnini, hóast ótryggleiki hómast.

Ótryggleikin í heiminum botnar í atburðinum hjá Sæbirni. Longu á s. 13 stendur: „Han var dum. Altid. Jeg hadede ham... Røvhul! var han. Intet mindre.“. Hon megnar ikki at verja seg ímóti hansara ágangi. Hon er einsamøll mótvegis honum, og eingin kann hjálpa henni. Mamman ger ikki vart við sína støðutakan – er fráverandi í lýsingunum, annað enn í tí eina spurninginum: „Hvad vil du have, at jeg skal gøre? sagde hun.“ „Jeg kan ikke gøre noget!“ (s.13). Í endanum á 2. parti er stórasystirin á vitjan, og Silvia fær fyrstu ábendingina um, at familjan ikki er ein avmarkað eind, men røkkur út um hjúnalagið, tá ið stórasystirin ger greitt, at hon hevur aðra mammu, og at tær báðar tí eru hálsystrar, men Silvia skilir ikki, hvussu tað kann bera til.

Silvia veksur upp við, at familjan ikki hoyrir til fólkakirkjuna, men gongur á møti. „For vi er de rigtige kristne. Dem, der havde ret. Og de rigtige møder var først om aftenen.“ (s.16). Her sæst eitt uppbyti í „vit“ og „hini“.

Ein hending vísir sárligu menningina hjá smágentuni Silviu. Tað er, tá ið

hon og Geir gera seg inn á eina grannagentu við at kasta egg eftir henni (s.16-18). Tá ið Silvia fer heim eftir gerðina, gongur hon í eignum tonkum og hugsar um, „/...hvad Oddvørs mor ville tænke, når hun så den æggede kjole. At hun ville se mig for sig og sige til sig selv: Det var Silvia, som er fire år.“(s.18). Her sæst atlagning, men eisini dømi um eina vaknandi samvitsku, og tað at kunna flyta seg inn í hugan á øðrum og síggja við teirra eygum, ið er grundvøllurin undir empati saman við sjálvrefleksiún.

Silvia hevur ein truplan uppvøkstur í hesi familjuni, har ið tey vaksnu fremja álvarslig álitisbrot. Sum árin ganga, gerst hon alsamt meira varug við, at veruleikin er ikki, sum hon einaferð helt, men heldur er kávalæti og ímyndað gykl. Eingin samanhangur er ímillum orð og gerð ella ímillum trúgv og gerð. Gerandisdagurin er merktur av einum støðugum ótta fyri Sæbirni og hansara markleysa ágangi. Hann slær hana, háðar hana, eyknevni hana og ger seg kropsliga inn á hana. Hon svarar aftur og roynir at verja seg og berjast ímóti, men hann vendir øllum ímóti Silviiu og lýgur fyri mammuni um samanhingin, so Silvia verður gjørd til trupulleikan, og mamman trýr honum (t.d. s 77-78).

Sum 10 ára gomul er tað, sum upptekur hana mest, hvør hon er. Er mamman hennara biologiska mamma, spyr hon, og víðari: „Mine grublerier tog ingen ende. Jeg var konstant på jagt efter tegn, som kunne afsløre mere om, hvem jeg var, og hvad var rigtigt og hvad forkert.“ (s. 55). Hon roynir ferð eftir ferð og ígjøgnum fleiri ár at fáa mammuna at siga sær sannleikan um seg sjálva, men hvørja ferð øsist mamman og kveistrar hana burtur, so hon gevst at spyrja. Síðani roynir hon sjálv at penta samleikan saman við at spyrja onnur, m. a. ommuna og eina vinkonu, Ruth, í samkomuni, ið er sera væl kunnað um pápan og viðurskiftini hjá mammuni (s. 85-87). Eisini Torkild Terkelsen hjálpir henni við at senda henni bløð, ið pápin gav út, og har ið mynd er av pápanum. Tað eydnast henni so við og við at fáa fatur í søguni um pápan, men hon er 20 ára gomul, áðrenn hon saman við norsku familjuni stendur á grøvini hjá pápanum, og tey fortelja henni um tíðina hjá foreldrum hennara í Noregi og um mongu vitjaninar á sumri.

Um 12 ára aldur byrja minnini at ganga á hana, minnini um løgnar hendingar í dupultseingini hjá mammuni, tá ið hon var ímillum 4 og 7 ár, metir hon sjálv. Men tá hevði hon ikki orð ella vitan um, hvat hendi. Minnini vitja, tá ið hon er um at verða kynsbúgvín. „Jeg ville op. Væk. Bort fra den afskyelige varme. Men jeg havde ikke en chance. Jeg måtte pænt ligge. Længe.“ (s 57). Hon hoyrir ein dag í útvarpinum, at ein 60 ára gamal maður hevur gjørt seg inn á børn, og at tað er ólógligt. Tá ið hon sigur mammuni frá hendingunum, gerst mamman frá sær sjálvari og rópar: „SIG AT DU LYVER!“ . Og Silvia svarar við gráturødd „Jeg lyver“, og síðani tigur hon (s.59). Seinni kemur fram, í 1995 (s.116), at

Sæbjörn hefur gjört seg inn á Ruth ferð eftir ferð, ið var barnagenta hjá Silviu og Jógvani, umframt at hann hefur gjört seg inn á so mong onnur börn í bygdini. Sjálvt sonurin, sum einaferð búði undir sama taki sum Silvia, letur ikki børn síni vera saman við pápanum uttan uppsýn (s.119). Øll bygdin hefur í mong ár verið vitandi um, at Sæbjörn er pedofilur og ein hóttan fyri börn. Tá ið hetta er vorðið henni greitt ígjøgnum samrøðu við Ruth, sigur hon: „Jeg følte mig forrådt!“ (s.119), tí eingin hevði byrgt fyri, at hon og Jógvan høvdu livað saman við hesum manningum.

Støðuga trýstið, sum hon livir undir heima, setir síni spor í hennara sál og atburð. Hon lærir seg at loyna sínar kenslur og ikki at vísa, hvussu hon hefur tað, ella hvat gongur fyri seg innan í henni fyri á tann hátt at verja seg sjálva. Hetta hefur við sær, at hon mangan stríðist við eina kenslu av tómeika. Sum dømi um hetta sæst á s. 121: „...prøvede at beholde en tomhed i stemmen. Tomt er godt. Tomt er ingenting. Tomt kan ikke analyseres.“. Og á s. 129: „Min mave fyldtes med tomhed, min sjæl med træthed.“ Og somuleiðis á s. 129: „Det var med indre tomhed...“

Um enn korini heima eru kaotisk, so megnar Silvia at hugsavna seg í skúlanum. Og kanska er tað soleiðis, at skúlin er hennara frístaður, har ið hon finnur frið og sleppur at brúka sítt tilfeingi og kemur til sín rætt. Tá ið hon gongur í 3. flokki í Kollafjarða skúla, sigur hon frá, at tey finga ein nýggjan, eldri lærara, ið var sera harðligur og ógvusligur í atburði og kravdi tøg og lýdni í tímunum. „Så jeg sørgede for at være flittig. Flittig med at komme til tiden og flittig til at remse salmer op.“ (s.37). Hon lesur av, hvat loysir seg best fyri at sleppa undan áganginum og lagar seg til umstøðurnar og brúkar førleikarnar, ið hon hefur ment ígjøgnum spæl og samspæl og arbeiðir virkishugað og miðvís. Hesar førleikar mennir hon ígjøgnum sína skúlagongd, og teir bera hana ígjøgnum alla skúlaskipanina, til hon í 2007 stendur við akademiskum prógvi frá hægri lærustovni við framúr góðum úrsliti. Hesar førleikarnir eru eisini lykilin til eitt annað lív, hennara *egna* samleika, har ið hon kann forsyrgja sær sjálvari og vera seg sjálf í samsvar við egin mál.

Í 1994 fer hon í Hoydalar at nema sær støddfrøðiligt studentsprógv (s.98). Hon kennir seg væl í skúlanum, og eingin viðmerkir, at hon gongur í niðurdeili. Hetta er eisini eitt tíðarbíl, tá ið kollektivi samleikin kemur á skrá. Tá ið hon skal søkja um studning (s.99), veit hon ikki, um hon er norðmaður ella føroyingur, men tað vísir seg, at hon fær studning. Men hon ger greitt, at tá ið hon sama summar hetta árið var á legu í Oggertun, so dugdi hon norska málið so væl, at nógv ikki kundu hoyra, at tað ikki var hennara móðurmál. Og hon gjørdist so skjótt brún av sólini. „Ikke rød eller stribet, som de andre færinger.“ (s.97). Og víðari sigur hon á somu síðu: „Jeg stak ud fra færingerne og var mere som de fleste, når jeg var

pá Oggertun. Det var skönt at være almindelig til en afveksling.“. Her hómast, at hon kennir seg meiri heima í norska umhvörvinum, og at hon har er eins og aðrir vanligir norðmenn, men at hon ekki er „vanlig“ ímillum færoyingar. Hon nevnir bæði húðarlit og móðurmálsfærleika og sipar sum so til sítt biologiska upphav. Í hesum liggur ein nærkan til ein norskan kollektivan samleika, sum hon seinni í lívinum velur.

Í skúlanum ger hon vart við sína trúgv, hvørja ferð móguleiki er fyri tí. Hon identifiserar seg við samkomuna og góðtekur ásetingar og forboð, ið verða sett. Hennara samleiki er tvinnadur saman við sosiala samleikan hjá relgiøsa bólknum, og hon hevur yvirtikið samleikan, sum heimið umboðar og heldur fast í honum. Hon lagar seg ekki til virði og normar í nýggja skúlaumhvörvinum, har kjakast verður um evni, ið eru uppi í tíðini, og sum treingja seg á í seinmodernaða samfelagnum. Hon letur seg hvørki ávirka av tíð ella stað ella javnaldrum ella argumentum, tí hon kennir rætta svarið og røttu virðini, sum rætta samkoman hevur ásett. Sum so ferðast hon ímillum tveir heimar – tveir parallellar heimar –, sum eru skildir at og umboða hvør sín samleika og hvør síni virði.

Hetta er áhugavert sæð út frá lívsskeiðunum hjá Erikson, har ið ungdómsárini eru eyðkend sum tey árini, tá ið unga menniskjað ger upp við heimligu ávirkanina og leitar sær eftir nýggjum fyrmyndum í javnaldrum ella fremmandum bólkum fyri at skapa sær sína egnu mynd av samanhangum og virðum, ið verða sett í staðin fyri tey, ið tað er vaksið upp við. Styrkin í trúskapi verður ment hetta tíðarskeiðið, og hetta sæst eisini aftur í loyaltitinum hjá Silviu. Her hendir sostatt ekki ein uppreistur ella loysing frá heimliga diskursinum.

Eftir avdúkingina av Sæbirni sum pedofilum flytur Silvia til Havnar at búgva til leigu. Her hittir hon Trúgva, komandi mann sín, og eitt nýtt tíðarskeið byrjar í hennara lívi. Tey verða góð, og hon gerst skjótt við barn bara 18 ára gomul og í 2. g, men tryggjar sær, at barnið ekki skal doypast í kirkju, og tey giftast í skundi. Hon heldur fram at koma í Nardus, men hon er farin at ivast. „Jeg gik en vaklende tid i møde...Skulle jeg tage til møde?“ (s.144). Hon er farin at ganga í buksnum, men tá ið tey ringja eftir henni úr samkomuni, fer hon í niðurdeil og møtir upp við køku, sum er umbiðin. Men hon er farin at eygleiða samkomuna og seta spurnartekin við teirra atburð, sum er merktur av útspilling, smásinni og fordøming (s.145). So ringja tey og vilja hava hana at innleiða møtið, og hon hevur sett sær fyri at siga, hvussu góður og kærleiksfullur Gud er, sum er í andsøgn við vanligar prædikur, men hon lesur skeivan tekst og ristist og undrast, hví so er, hon, sum er von at leggja fram í skúlanum og spæla á konsertum fyri hundradvís av fremmanda fólki, missir mælið og kennir seg illa, og tá lovar hon sær sjálvari, at hesa støduna skal hon ongantíð seta seg sjálva í aftur. Hon setir

seg niður aftur og tekur Bíbliuna, sum hon skrivar „Pas på jeres børn!“ í (s.146). Hon orkar ikki møtini, fer av og á, men eftir at ein av konunum slær hana (s.147), verður hugurin enn minni, tí hon flytur seg frá at síggja tey sum brøður og systrar til „i større grad som tosser.“ (s.147). Hon stendur á gáttuni til unga vaksna lívið, sum Erikson nevnir lívsskeiðið eftir ungdómsskeiðið. Av tí at Silvia vendir sær frá samkomuni, ger hon eisini upp við „sín“ sosiala samleika og við bæði normar og virði, sum hon er vaksin upp við.

Eitt tíðarbil í 1998 endar hon aftur í Kollafirði, klippir sær hárið stutt og er læraravikarur í skúlanum, men mistrívist. Hon missir virkishugin, og alt siglir rundan um hana heima. Hon passar barnið og etur og svevur – annað maktar hon ikki. Hon verður send til psykiatara, ið staðfestir, at hon ikki er sálarsjúk, men skal fáa sær eina útbúgving, tí hon hevur eitt óbrúkt tilfeingi, sum hon skal aktivera: „Det følte, som jeg havde vinger. Nogen troede på mig. Nogen kunne forestille sig, at jeg kunne blive til noget.“ (s.187). Hetta gevur henni eitt skump rætta vegin, og tað summarið í 1998 byrjar hon datamatikaraútbúgvingina á Handilsskúlanum.

Silvia fær eitt nýtt mál í lívinum, eina nýggja kós og eitt endamál. Samstundis fer hon at arbeiða við kroppinum fyri at sleppa av við feittið, og hon brennir allar niðurdeilar, fær vinkonur, sum hon greinar sína fortíð saman við. Og hon undrar seg yvir gongdina: „Over, at mine børn aldrig kommer til møde, over, at der var så mange, jeg ikke kendte længere. Men kendte jeg mig selv?“ (s. 253). Hon er við at sleppa tí lænta sosiala samleikanum og at grava seg sjálva fram aftur og at kasta tann falska hamin av sær. Sum so kunnu vit siga, at hon er við at lima seg inn í seinmodernaða samfelagið á sín egna hátt, og tó fylgir hon tíðarrákinum á sama hátt sum so mong onnur.

Hjúnalagið við Trygva heldur ikki, og tey fara hvør til sítt. Hon finnur saman við Jon, læraranum frá Handilsskúlanum. Bæði Trygvi og Jon eru henni hollir stuðlar og hava umsorgan fyri henni.

Samanfatandi ber til at siga, at Silvia í sínum unga vaksnamannalívi – í 20-unum – hevur nøkur mál, sum hon má royna at fáa skil á fyri at koma sær burtur úr kaos og óvitan (s.261). Hon roynir at gera upp við mammuna, sum hevur lagt lok á sína fortíð, og tøgna: „Nu måtte det være slut. Slut med at tage hensyn og tie. Jeg ville rydde op i min fortid, ville vide!“ (s.257). Høga raðfesting hevur tað at fáa egið navn. Hon vil eita Silvia Henriksdóttir, tí Hansen er so vanligt, men bara Henriksdóttur bera Henriksdóttir (s.260). Men tað er drúgt stríð at fáa hetta loyvið, tí tað ber við sær, at pápi hennara er Henrik og ikki Sæbjørn. Tað tekur henni meiri enn eitt ár at fáa juridiska loyvið (s. 299), men frøin er stór 28.11.2006, tá ið loyvið er komið, og øll almenn skjøl eins og privat kunnu

broytast. Í hesum er so eisini, at hon er endaliga leys av Sæbirni. Hon hefur ógildað adoptiónina og er tískil vorðin arvaley, men eingin juridisk bond binda tey saman longur. Hann er strikaður sum pápi, í staðin er Henrik Hansen aftur vorðin pápi hennara. Høga raðfesting hefur eisini tað at melda Sæbjørn fyri hansara gerðir, og hon vendir sær til lögregluna, men har er einki at koma eftir av tveimum orsökum. Talan er ikki um siðamisbrot, men um blúnisbrot, og tá er firningarfrestin 5 ár, og hon er farin.

Samanumtøka av innihaldinum

Bókin endar í 2007, tá ið Silvia pakkar niður og vendir aftur til „... det land, hvor Henrik var min far. Bort fra det land, som ville have mit far-felt stående tomt.“ (s.316). Á somu síðu ger hon vart við, at hon hefur fingið arbeiði sum granskari, og at hon ætlar sær at halda seg til tað, sum hon á sinni skrivaði í Bíbliuna á møtinum í Nardus, nevniliga at ansa væl eftir sínum børnum.

Silvia er komin á mál við sínum prosjektum við miðvísimum virkishugi og sterkum vilja. Hon hefur megnað at flutt seg úr máttleysa ruðuleikanum, ið hon vaks upp í, til at finna seg sjálva og stovna egna familju, har ið børnini verða væl ansað. Tað skilji eg sum, at hennara børn ikki skulu líða undir tí, ið hon sjálv leið undir. Hon vil geva teimum tryggjar karmar og lata tey hava egna rødd og egnan samleika og vil virða teirra ymiskleika.

Hon hefur realiserað sítt tilfeingi, optimerað sína útsjónd, ger sjálv av, hvussu hon livir – hon hefur ein sterkan eg-samleika (og persónsamleika), og javnvág er fingin í tey ymisku samleikaløgini – henni tørvar ikki at teingja seg at øðrum og læna ella yvirtaka teirra samleika at styrkja seg við. Allan vegin í bókini hefur hon ivast í sínum tjóðskapi, um hon er føroyingur, dani ella norsk – hon er bæði danskur og norskur statsborgari og hefur búð í øllum trimum londunum, men at enda velur hon Noreg sum heimland, og soleiðis kemur rættlag í kollektiva samleikan. Hon kennir seg bæði sum føroying og norðmann, men hon identifiserar seg við heimlandið hjá pápanum. Hon hefur funnið sína egnu kós, er leys av ótta og kúgandi skammkenslu og torir at standa við seg sjálva sum sjálvstøðugur og tilfeingissterkur einstaklingur í seinmodernaða samfelagnum. Hon hefur kastað falska hamin av sær og fer virkisfús heim aftur til tað, sum hon kom frá.

Tað ber til at síggja søgugongdina í bókini sum eina flyting frá rættlagi (tey fyrstu árin í Noregi, tá ið familjan var heilskapað og í javnvág) – til fløkju (tá ið familjan verður uppløyst og endurskapast við Sæbirni og Nardus sum høvuðsleikarum í Føroyum) – til rættlag (tá ið Silvia hefur gjørt seg leysa av fløkjuni aftur og fingið samleikan í rættlag og flytur seg aftur til landið, har hon

upprunaliga hoyrði heima). Hetta kann eisini umsetast til frymilin *heima – úti – heima* (ella *rættlag – fløkja – rættlag*).

Søgugongdin í *Sig at du lyver* kann eisini lesast sum ein parallellsøga til listævintýrið „Den grimme ælling“ eftir H. C. Andersen, har ið dunnuungin er endaður í skeivum reiðri og má ígjøgnum grúiligar upplivingar og útihýsing á leiðini heim aftur til sín sjálvs – til hann sær sína egnu sonnu mynd speglast í vatninum og kennir seg aftur í hinum vøkru fuglunum, hann, sum bara hevði møtt vanvirðing, ágangi og útihýsing á síni ferð, og sum bara hevði sæð seg ígjøgnum eyguni á hinum og tí skammaðist um seg sjálvan og hevði hildið, at hann var virðisleysur, misháttur og „forkert“. Sama menningarferð sæst hjá báðum, bæði svananum, ið endiliga ásannar sítt virði, og hjá Silviu, ið megnar at gera seg leysa av falska samleikanum, sum hon hevur tilognað sær ígjøgnum familju og samkomu, tí hon ásannar, at tað var ikki hon, sum hevði verið „forkert“ og átti at skammast, men at hon var endað í fólkskum reiðri, og tað vóru hini, ið áttu at skammast.

Bókin kann eisini síggjast í størri samfelagsligum høpi sum eitt uppróp um barnarættindi, bæði til myndugleikar og umsorganarpersónar, tí hon vísir á og áttalar implisitt í bókini, at hon misti rættin til sannleikan, at verða hoyrd, at verða tikin í álvara, at verða vard ímóti harðskapi bæði sálarliga og kropsliga.

Samstundis varpar hon ljós á, hvussu trupult tað er hjá einstaklinginum at koma á tal við og verða tikin í álvara av myndugleikum og skrivstovuveldinum, sum er eins og ein villiniborg at flyta seg runt í.

Ein diskursur hómast í bókini, ið vísir á, at føroyska bygdarsamfelagið tigur burtur álvarlig brot, tá ið hon ger vart við, at øll vistu, hvussu Sæbjørn var, men eingin segði frá ella ávaraði tey um mannin. Bygdarfólkini lótu bara standa til, og tá ið ov seint var, og skaðin var hendur, komu tey fram úr skýmaskotum og søgdu í ein munn, at hatta høvdu tey altíð vitað. Samstundis hómast ein hugburður, sum eg eisini vísti á í úrvaldum brotum, um at Føroyar sum samfelag er tilafturskomið, tá ið um siðvenju, rætt og trygd ræður.

Tí kann sigast, at privata og familjukenda samleikauppgerðin, ið bókin í fyrsta umfari tykist at snúgva seg um, ikki bara er privat og persónlig, men eisini peikar á álvarslig brek í samfelagnum, tá ið tað kemur til sjálvræði og verju av børnum. Fólki teska og tutla í krókum og aftan fyri ryggin hvør á øðrum, men tora ikki at standa fram og tala at, tá ið tørvur er á at tala at ella har, sum tørvur er á at vera á varðhaldi. Fólki krækja seg í sosialar bólkar (sera nógvir føroyingar hoyra til ymsar sektir/samkomur) fyri at vera partur av einum tryggum felagsskapi og tryggja seg ímóti einsemi og útihýsing, sum tey kunnu styrkja seg ígjøgnum og krógva seg burtur í, felagsskapum, sum skýggja tað menniskjaliga og verðsliga, men sum

samstundis fremja yvirgang, bæði sálarliga og kropsliga ímóti teimum, ið hava givið seg undir felagsskapin. Hon vísir á skeiklaða sambandið við seksualitet, ið førir við sær, at vaksnar konur gera seg til og nærum bjóða seg fram fyri høvuðsmonnum (sí greiningina av sambandinum ímillum høvuðsmannin og samkomufólkið í 35. parti, s. 223-26), og at vaksnir menn gera seg inn á børn í hópatali. Hetta eru alt vandar, ið hótta samleikan og integritetin hjá tí einstaka. Tey liva í einum vakuumi og einum pseudoveruleika ella einum parallellsamfelagi, har tíðin er steðgað, og ytra verðin við globalisering og syndran er útihýst og ikki til. Hon ynskir at siga sína søgu fyri teimum, ið hava ábyrgd og áhuga, tí hon vil, at tey skulu kenna heildina í hennara lívssøgu, og bókin er søgan um hana, soleiðis sum hon hevur upplivað hana og fingið hana sagda (s.316), søgan um Silviu Henrikku Hansen, sum broyttist ígjøgnum adoptión til Silviu Olsen, og við neyð og deyð fekk loyvi at kalla seg Silviu Henriksdóttir.

Sig at du lyver sum tekstslag

Bókin kemur út sum skaldsøga við baksíðuteksti, ið vísir aftur, at talan er um fiktiún, tí søgan er sjálvupplivað, og sum eg vísti á, so verður slík útgáva markað sum autofiktiún. Greiningin av verkinum bendir á verkið sum sjálvsævisøgu heldur enn sum skaldsøgu. Hetta kemst av, at bókin er so veruleikakend og beinleiðis í skrivistíli. Her er einki myndamál, ongar lýsingar, ið skapa myndir í huganum, og eingin flyting inn í aðrar persónar í tekstinum, ið benda á fiktiún. Heldur er málbúin talumálskendur (við sínum parataktisku setningum, setningsevnum og retorisku spurningum) og endursigandi, soleiðis at lesarin fær eina kenslu av, at Silvia situr saman við honum og fortelur og endavendir sínari samleikaørkymlan og smákjakast við seg sjálva, hinar persónarnar í tekstinum og lesaran um sínar upplivingar.

Í hesum sambandi er áhugavert at lesa samrøðuna „Sandheden består ikke af faktualiteter“, ið Johanne Mygind gjørdi við franska høvundin, Delphine de Vigan, í Weekendavisen, 21.apríl 2016, ið júst snýr seg um sambandið ímillum verkið og sannleikan. Tað, sum serliga undraði Delphine de Vigan, tá ið hon hitti mongu lesararnar, var afturvendandi spurningurin „Er det en sand historie?“. Hon dugir ikki at skilja, hví tað er so óluksálíga umráðandi at vita, hvat er satt ella íspunnið, sum hon málder seg. Ein dokumentarfilmur er gjørdur um hennara foreldur fyri mongum árum síðani, og blaðfólkið spyr hana, um hennara bók er sannari enn filmurin. Til tað svarar Delphine de Vigan: „Jeg er ikke sikker på, at jeg fortæller sandheden om min familie. Måske er min historie en lige så stor løgn (sum filmurin, LD)/.../Jeg skriver om min mor og mit billede af hende/.../Måske er der ingen sandhed. Måske er der bare flere versioner af samme historie/.../

sandheden var jo ikke tilgængelig. Det var også derfor, at jeg udgav bogen som roman. Den er jo bygget på mine minder og andres erindringer om min mor. Minder er jo en slags fiktion?“

Ber til at skilmarka minni sum sonn? Tú kanst royna at skriva í samsvari við eignar veruligar upplivingar og egin minni í eini sjálvsævisögu, men hvussu kanst tú garantera, at tað veruliga var soleiðis, sum tú minnist tað?

Í hesum høpinum er áhugavert, at Silvia Henriksdóttir gav nýggja skaldsögu út í 2014, har ið hon eins og undannevndi franski høvundurin tekur støði í veruligum støðum, sínum kristna bakstøði, og hon er flutt úr Føroyum til Noregs í sambandi við, at hon hevur fingið arbeiði hjá stórar KT-fyrirøku. Hetta er kent tilfar úr *Sig at du lyver*. Saman við tí veruliga tvinnar hon fiktión og skapar eina søgugongd, ið koyrir í tveimum fláum, og sum rennur saman í endanum á skaldsöguni. Bókin er skrivað á norskurum og ber heitið *Djevelen kan ikke lese* og givin út á sama forlagi, Vigmostad & Bjørke, sum norska útgávan av *Sig at du lyver*. Skaldsøgan er skrivað í 3. persóni *hun* og í nútíð. Í hesi skaldsöguni er skrivningarlagið øðrvísi myndaríkt og skaldsligt. Her er talan um transformatiÓN frá primeru talusjangruni til sekundera talusjangru, sum Bakhtin nevndi (sí seinni í hesum partinum).

Spurningurin er so, at tá ið so nógvar skaldsögur byggja á veruligar sjálvupplivaðar hendingar á veruligum staði og í veruligari tíð, ber tá til at siga, at tær eru ikki-referentiellar, soleiðis sum Dorrit Cohn skilmarkar fiktiÓN? Føroyskir høvundar – eins og aðrir høvundar – hava altíð í meiri ella minni mun brúkt sannsøguligt og sjálvsævisøguligt tilfar í skaldsögum sínum, og mangan eru teir beinleiðis ákærdir fyri at lúgva og nærur vorðnir álopnr av fólki, ið hava sagt seg kenna familju og kenningar aftur sum figurar í skaldsögum teirra. Einki nýtt er í hesum, tí samfelagið er lítið og afturlatið, men høvundarnir hava kent seg illa av ákærunum og hava staðiliga noktað at logið, og at ítökiligir og veruligir persónar eru til staðar í skaldsøgunum ella stuttsøgunum. Eitt dømi um hetta sæst, tá ið William Heinesen gav út *Den sorte gryde* í 1949 og fyri at byrgja fyri slíkum ákærum legði ein seðil inn í útgávuna, har ið hann gjørdi vart við, at persónarnir í verkinum vóru íspunnir (Tingakrossur 1949, nr. 49). Eins og William Heinesen hevur eisini Heðin Brú kent hesar ákæru, m.a. í sambandi við útgávuna av *Leikum fagurt*, ið var at lesa í *Vardanum* fyrst í fyrati árunum og seinni kom út sum bók í 1963. Hesir høvundar skriva í eini tíð, tá ið markið ímillum fiktiÓN og ikki-fiktiÓN var kravt og ikki mátti krossast.

Fleiri verk úr nýggjari tíð eru í føroyska bókahópinum, ið ferðast á markinum ímillum fiktiÓN og ikki-fiktiÓN, og sum bera heitið skaldsøga. Sum dømi kunnu nevast bøkurnar eftir Gunnar Hoydal *Dalurin fagri* (1999) og *Í havsins hjarta*

(2007). Verður til dómis skaldsøgan *Í hawsins hjarta* lisin sambært sjangrueyðmerkingini, so er hon ikki fiktión í samsvari við skilmarkingina hjá Cohn, tí lesarin kann lættliga eftirkanna hópín av upplýsingum og finna fram til, at hævundurin vísir til og skrivar um sína egnu familju og kendar almennar persónar úr politiska umhvørvinum í Føroyum. Hendingar og upplivingar kunnu skjálprógvast. Summi hava nevnt hesa skaldsøguna fyrí eina ættarsøgu, onnur halda hana vera eina nærúm sanna politiska søgu, hetta tí, at útgávan í so stóran mun refererar til kendan og skjalfestan veruleikan. Sum so kann skaldsøgan eisini lesast sum lyklasøga, tí neyðugt er at kenna samtekstin fyrí at lata skaldsøguna upp. Annað viðkomandi dømi er *Úti á leysum oyggjum* eftir Marionnu Debes Dahl, ið kom út í 1997, eyðmerkt sum endurminningar, tó at hon í stóran mun hellir seg til skaldsøguna. Eisini kann útgávan *Dilemma* frá 2011 eftir Daniellu L. Andreasen nevast. Útgávan er ikki sjangrueyðmerkt, men er sett saman av ymiskum tekstabrotum, ið ferðast ímillum íspunnið og veruleika.

Eg fari ikki at viðgera hesi verk, men tað kann vera viðkomandi at spyrja, um tey eru partur í eini tilgongd og kunnu lesast sum ein fyríboðan um nýtt rák, tí hesi verk krossa vanligu markið ímillum tað burturtagda privata og almenna rúmið, samstundis sum tey leggja persónar, ið eru kendir í almenna rúminum, undir persónliga luppín og sostatt geva almennu persónunum eitt privat andlit, ið hevur verið fjalt fyrí almenninginum. Sum dømi um hetta kann lýsingin *Í hawsins hjarta* eftir Gunnar Hoydal nevast, og lýsingin av landslæknanum, sum Hans Debes Joensen, var nevndur mannamillum, í *Úti á leysum oyggjum* eftir Marionnu Debes Dahl.

Sig at du lyver er ikki latin í ein skaldsligan málbúna við ríkum myndamáli, og hon ber í sær øll eyðkenni fyrí klassisku sjálvsævisøguna, soleiðis sum Johnny Kondrup skilmarkar tey í *Levned og tolkningar – studier i nordisk selvbiografi* frá 1982. Vit hava áður umtalað samanfallið ímillum hævund, forteljara og protagonist, skrivað retrospektívt og í 1. persóni tátíð. Øll tey krøvini lýkur verkið. „Emnet vil være den del af forfatterens eget livsløb, der ligger før skrivetidspunktet, og vægten vil være placeret på dets eksistentielle betydning.“ (Kondrup 1982:19). Sjálvsævisøgan hevur sum setning at lýsa alt lívið frá føðing til nútíð, t.e. til tíðspunktið, tá ið verkið verður skrivað. Hesar ásetingar sampakka eisini við verkið.

Eisini er setningurin hjá klassisku sjálvsævisøguni at gera greitt, hvørja áskoðan hævundurin hevur á sína fortíð, og ikki at lata fortíðina koma til orðanna, sum tá ið hon var nútíð. Í hesum liggur eyðsæð, at fortíðin er vordin til minni, ið verða endurmett og sett inn í ein størri samhang og ein nýggjan karm, ið varpa nýtt ljós á heildina í lívinum. Á síðu 19 stendur eisini, at formurin skal vera „en episk fremadskridende beretning“, og hetta sæst somuleiðis í bókini. Víðari

sigur Kondrup, at hövundurinn kann greiða nærri frá, hvussu hann ynskir, at onnur skilja verkið (Kondrup 1982:10). Hetta sæst í endabrotinum á s. 316 í *Sig at du lyver*, har hon skrivar „Derfor vil jeg fortælle historien...“, sum endi á bókini og grundgeving fyri, hvat hon vil við henni, og hví hon hevur skrivað hana. Soleiðis ber til at siga, at *Sig at du lyver* lýkur øll tey klassisku krøvini til eina ideella sjálvsævisøgu.

Í hesum høpinum, haldi eg, at sundurbýtið hjá Genette, sum eg áður havi nevnt í brotinum „Skaldsøgan og sjálvsævisøgan“ er áhugvert. Hann gjørdi mun á autentiskum (littererum autofiktiónum í skaldahami) og følskum autofiktiónum, har ið tær følsku eru tær, sum krógva seg handan eina karnevalsmasku við atliti til tollvaldið. Seinni nágreinaði Genette følsku autofiktiónina sum „... autofiktióner, som kun er „fiktioener“ af juridiske grunde: med andre ord, slørede selvbiografier.“ (Behrendt 2006:55). Spurningur er, um eyðmerkingin sum *roman* tænar endamálinum at sleppa snikkaleys tvørtum um privat mørkuttan at kunna ábyrgjast fyri útspilling og æðumeiðing í juridiskum høpi?

Russiski mál- og bókmentagranskarin, Mikhail M. Bakhtin (1895-1975) sigur, at alt menniskjansligt virksemi er tongt at málbrúki. Ígjøgnum málbrúk verða útsagnir (bæði munnligar og skrivligar) settar fram av einstaklingum. Tær endurspeгла ávís viðurskifti og ávís endamál, ikki bara innihaldsliga og stílistiskt, men eisini í samanseting og bygging og skapa til samans eina heild, sum er stýrd av tí serliga í sambandi við samveruna. Hvør einstøk útsøgn er persónlig, men eitt hvørt øki innan málbrúk mennir sínar lutfalsligu støðugu týpur av útsøgnum, sum hann kallar talusjangrur (Bakhtin 1979:179).

Bakhtin ger vart við tvey ymisk sløg av talusjangrum, nevnliga tær primeru (og simplu) og gerandisligu talusjangrurnar, og so tær sekunderu (og samansettu) talusjangrurnar, sum síggjast í skaldsøgum, leikum, vísindaligum verkum, í journalistiskum sjangrum o.t. og sum skapast í samansettum og skipaðum mentanarligum (serliga skrivligum) samskiftum innan list, vísindi, politikk o.tl. Tær sekunderu sjangrurnar taka í seg og viðgera tær ymisku og fjøltáttaðu primeru talusjangrurnar, sum verða transformeraðar og umskapaðar, tá ið tær verða partur í tekstunum í samansettu sekunderu sjangrunum. Tær missa reella sambandið við veruleikan og verða partur í innihaldinum í t.d. skaldsøguheildini, t.e. at tær verða partur av bókmentaligu listini, men ikki í tí gerandisliga lívinum (apropos Käte Hamburger longri frammi). Skaldsøgan sum heild er ein útsøgn, men hon er ein sekunder útsøgn (Bakhtin 1979:181-82).

Framhaldandi sigur Bakhtin, at útsagnir eru ávirkaðar av ymiskum økjum, har menniskju virka og koma saman, og tað sæst aftur í ymiskum tekstsløgum, ið eru tongd at økjum t.d. sáttmálum, lógartekstum, bókmentaligum -,

vísindaligum – og journalistiskum sjangrum, almennum og privatum brøvum, replikkum í gerandisligum samrøðum. Tí er avgerandi neyðugt hjá granskarum at kenna útsagnarnáttúruna yvirhøvur og tað serliga við ymiskum útsagnartypum. Ein og hvør útsøgn er individuell og kann tí endurspeгла talandi (ella skrivandi) einstaklingin, men ikki allar sjangrur eru eins góðar at endurspeгла tann individuella stílin.

Fagurfrøðiligu sjangrurnar eru serliga endurspeglandi, meðan talusjangerur, ið krevja ein standardform ikki hóska til individuella endurspegling (Bakhtin 1979:184). Har, sum stíllur er, er eisini ein sjangra, og stíllurin kann bæði bróta niður og endurnýggja eina sjangru. Talusubjektið (t.d. høvundurin) við sínum individuella stíli og síni heimsfatan merkir verkið og skilir tað sundur frá øðrum verkum, sum aðrir høvundar hava skrivað. Eitt verk er eins og ein replikk í eini samrøðu stílað til ein móttakara og hansara aftursvar. Tað er liður í einum samskifti og kann ávirka móttakaran á ymsan hátt, eins og tað samskiftir við onnur verk (Bakhtin 1979:189).

Hugsa vit talusjangerurnar hjá Bakhtin saman við skrivistílinum í *Sig at du lyver*, so meti eg, at hann liggur nærri primeru og gerandisligu talusjangerunum, tí málbúnin er so talumálskendur og berligur – hann hevur lítlan ella ongan skaldsligan dóm. Sum so ber ikki til at tosa um, at hann transformerast og umskapast til sekundera sjangru, ið missir sambandið við veruleikan og verður partur í bókmentalistari list, men ikki í tí gerandisliga lívinum. Heldur haldi eg, at teksturin liggur nærri gerandislívinum og ikki verður transformeraður og tí ikki missir sambandið við referentiella veruleikan. Hetta stuðlar eisini undir mína fatan av verkinum sum eitt referentielt og sjálvsævisøguligt verk.

Hinvegin so er ein millumliður settur inn í *Sig at du lyver* ímillum „fakta“ og fiktiún, soleiðis at frásøgnin kemur tættari fiktiúnini, og hetta verður gjørt við at brúka fikcionalitet sum snild.

Um fikcionalitet sum snild í autofiktiún

Eg havi áður víst á, at verk skulu lúka trý minstakrøv, um tey skulu eyðmerkjast sum *autofiktiún*. 1) Talan skal vera um navnasamanfall ímillum høvund, forteljara og høvuðspersón, 2) verkið skal vera eyðmerkt sum skaldsøga (ella yrkingar), og 3) í verkinum kunnu harumframt „rein“ fiktiv brot, ið ikki eru partar í sjálvsævisøgu høvundsins, koma fyri (Behrendt og Bunch 2015:15). Og tað eru hesi reinu fiktivu brotini, ið umboða tað, ið verður nevnt *fikcionalitetur*.

Ein týðandi granskari, ið hevur havt stóra ávirkan á kjakið um fiktiún, er enski Richard Walsh og hansara fikcionalietsástøði í útgávuni frá 2007 *The Rhetoric of Fictionality* (týdd til danskt í 2013). Í hesi útgávuni framsetir hann

heitið „fiktionalitetur“ sum retoriska strategi innan samskipti, tí hetta heitið kann brúkast tvørtur um sjangrur og miðlar (Nielsen 2011: 17). Hann tekur m.a. støði í teirri sonevndu óbeinleiðis taluhandlingini („Indirect Speech Acts“ 1975) hjá Searle, sum Searle lýsir sum eina taluhandling, har ið sendarin ikki bókstavliga meinar tað, ið hann sigur, ella hann meinar meiri enn tað, sum hann bókstavliga sigur. Hetta svarar sum so til implikaturin, sum H. P. Crice kom við í 1967. Skal taluhandlingin eydnast, er neyðugt, at móttakarin skilir implikaturin – ella tað ið býr undir, ella tað, sum verður sagt ímillum reglurnar í óbeinleiðis taluhandlingini.

Walsh víðarimennir maksimuástøðið hjá Crice (informativt, rætt, relevant og neyvt) sum grundvöll fyri væl eydnað samskipti. Hann metir, at relevansurin í tí sagda er týðningamiklari enn rættleikin. Searle sjálvur helt somuleiðis relevansin vera tað mest umráðandi, um móttakarin skuldi skilja ta óbeinleiðis taluhandlingina, tí hon er eyðkend av ikki at hava eyðsæddan relevans fyri samtekstin, sum hon er partur í, og tí krevur hon, at móttakarin leitar eftir einum relevantum konteksti (Gjerlevsen 2013:63). Hetta krevur samstarv ímillum sendara og móttakara, eina felags relevanta undanvitan og evnini at hugsa skilvíst og at koma til eina skilvísa niðurstøðu. Vit kunnu sum ítøkilig dæmi nevna, at A spyr B, um hann vil við í biograf, og B svarar, at hann skal til próvtøku í morgin. Svarið er ikki skilvíst sambært samskiptisfortreytunum (teimum fyra maksimumum), tí tá átti svarið at verið antin ja ella nei, men tulka vit tað sum eina grundgeving, so er tað meiningsfult og relevant (Widell 2012:495).

Fiktionaliteturin í fleiri verkum kann berast saman við óbeinleiðis taluhandlingina, tí bæði eru tvítýdd og eru bundin av móttøkuni fyri at verða skild, samstundis liggur eitt meirvirði í báðum, ið gevur eykamerking og dýpd í einum. Sambært Searle eru fimm ymiskar taluhandlingar, sum vit kunnu skapa ígjøgnum málið, nevnliga at fortelja, at royna at fáa onnur at handla, at áleggja, at útttrykkja kenslur og at skapa broytingar. Ígjøgnum óbeinleiðis taluhandlingar kunnu vit inna fleiri taluhandlingar í einum. Hesin sami eginleikin liggur í fiktionalitetinum (Gjerlevsen 2013:66).

Fiktionalitetur kann skilmarkast sum

Fiktionalitet er en egenskab ved (fortrinsvis narrativ) kommunikation (visuel, skriftlig, mundtlig m.m.), som en afsender kan signalere, at kommunikationen besidder, og som en modtager kan antage, at kommunikationen besidder. Disse to handlinger kan kaldes „fiktionalisering“. Fiktionalisering fungerer som et signal om, at det fortalte ikke i nogen umiddelbar forstand beskriver det værende og virkeligheden, som den foreligger, derimod beskriver det mulige, det ikke-værende, det potentielle, det fremtidige, det overdrevne osv. Fiktionalisering adskiller sig i denne opfattelse fra andre kommunikative handlinger. Fx fra den sande talehandling ved ikke at omtale

virkeligheden, som den er, og fra løgnen ved ikke at skjule, men tværtimod signalere, at virkeligheden ikke omtales, som den er. (Fiktionalitet 2014:29)

Tað vil við øðrum orðum siga, at fiktionalisering er nakað, sum ein ger við veruleikan við vilja og við einum endamáli. Fiktionalitetur er ikki ein sjangra, men harafturímóti ein eginleiki við teksti, ið kann vera skrivligur, munnligur, visuellur ella talgildur. Fiktionalitetur er eitt tekin um, at allur teksturin ella partar av honum ikki vísa beinleiðis ella referentielt til veruleikan, men heldur bjóða lesaranum at fata tað fortalda sum íspunnið, tó at tað ikki er lygn. Fiktionalitetur, fiktión og fiktionalisering fevna ikki bara um bókmentir, men eisini um stórar partar innan mentanar- og samfelagslívið, sum t.d. í politiskum røðum („Ich bin ein Berliner“, „I have a dream“, „Yes, we can“), í dokumentarsendingum, á Facebook, í gerandismáli, í valskráum og sjálvandi í filmum og skaldsögum (Fiktionalitet 2014:30). Fiktionalitetur verður brúktur við eini ætlan og einum endamáli fyri at siga eithvørt um verulig viðurskifti. Tað er ein strategi, sum ein sendari (høvundur) kann brúka sum eina snild fyri at rækka einum ávísu máli. Fyri lesaran ella móttakaran hevur fiktionaliseringin týðning fyri at skilja útsøgnina og gera hana relevanta fyri samanhingin. Sum so er fiktionalitetur ein retorisk strategi, sum eg eisini nevndi omanfyri.

Walsh ger vart við „...en voksende fornemmelse af, at der er et paradigmeskift i luften.“ (Walsh 2013:12), tí sundurskiljingin ímillum fiktión og ikki-fiktión ikki er eyðsýnd, og hetta skapar ein ástøðiligan trupulleika, har ið ástøðiliga fokusíð og uppmærkssemið verður forskotið „...fra den fiktionale fortællings substans til den fiktive fortælleakt, fra fiktionsproduktet til produktionen af fiktion.“ (Walsh 2013:25), og tað er í hesum høpi, at hann mælir til eina pragmatiska tilgongd til fiktionalitet og serstakliga at brúka relevans sum karm (Walsh 2013:25).

Kjakið um nýggju autofiktivu verkini, sum *Sig at du lyver* umboðar, hevur í stóran mun verið um, hvørt talan er um fiktión ella ikki, og hvørja sjangru hesi tvítýddu verkini hoyra heima í. Hetta er umráðandi fyri viðgerðina av verkunum og lesaran. Vit eru skúlað til hesa sundurskiljingina, og hon er fundamental fyri okkara fatan eisini í okkara gerandisdegi. Her er fiktionalitetur og fiktionalisering eitt amboð, ið setir seg út um fiktión/ikki-fiktión og um sjangrukjakið, ið ofta endar í tí óavgjörda, tí ikki ber til at gera av, hvat er veruleiki ella ikki veruleiki í verkunum, og bjóðar til heldur at hugsavna seg um og at kanna fiktionalitetin í verkunum.

Sig at du lyver er sjangrueyðmerkt sum skaldsøga, men samstundis á bakpermuni eyðmerkt sum sjálvupplivað søga, eins og paratekstur, tekstur og kontekstur leggja upp til at síggja verkið sum sjálvsævisøguligt, tó at tað er greitt, at høvundurin ikki

kann – innan rímlig mörk – minnst farnar hendingar í barnaárunum (t.d. tær í teimum báðum fyrstu þórtunum) og samrøður niður í smálutir ella orðarætt. Hinvegin ber ikki til at síggja verkið sum íspunnið og ikki vísandi til livað lív. Í staðin ber til at lesa farnar hendingar og samrøðurnar í *Sig at du lyver* sum dømi um fikcionalisering, og tað vil siga, at høvundurin lýsir hesar soleiðis, sum hon heldur, at tær kunnu hava verið sambært relevansi og sannlíkindi. Sum dømi kann nevast fyrsta hendingin í bókini, tá ið barnið er dottið á sjógv og liggur niðri í sjónum (s. 5-7). Kjarnin í hendingini er sannur og soleiðis, sum hon minnst hendingina. Hon minnst, at hon sum smágenta datt á sjógv, og rundan um hendingina fikcionaliserar hon tankar og samanhangin. Sannlíkindini fyri, at hon minnst hendingina so nágreiniliga, sum hon lýsir hana, eini 25 ár seinni er „mnemonic overkill“. Sama kann sigast um samrøður t.d. ímillum mammuna og hana á barnaárum, tær eru eisini fikcionaliseradar út frá tí sannlíka, møguliga og relevanta, so tær verða trúligar og skriva seg inn í samanhangin.

Fikcionaliseringin í *Sig at du lyver* er ikki so umfangandi, sum í mongum øðrum *tvítýddum* verkum, ið verða skilmarkað sum, at eitt verk vísir til, at sendarin brúkar ein skrivihátt, sum tilvitað tekur í seg fikcionalisering sum eina retoriska snild, men sum hvørki kann skrasetast sum verandi antin fiktión ella ikki-fiktión (Fiktionalitet 2014:48).

Hinumegin garðin og perspektiv

Í 2015 kom tað næsta tvítýdda autofiktiva verkið út á føroyskum, nevniliga *Hinumegin garðin* eftir William Smith, sum forlagið Sprotin gav út. Verkið er nevnt skaldsøga á permuni, og á bakpermuni verður gjørt vart við, at talan er um eina sjálvsævisøguliga skaldsøgu, sum bókin ikki er sambært skilmarkingini hjá Lejeune, tí tá er bert samanfall ímillum frásøgufólkið og høvuðspersónin, men ikki høvundin.

Í stuttum kann sigast um *Hinumegin garðin*, at verkið er 149 blaðsíður til longdar og er býtt upp í 32 kapittular. 1. kapittul er inngangur, har ið eitt vaksið *eg* vitjar aftur til heimbygdina, Vágur, og barndómsheimið og sær forfallið av barndómsheiminum. Hann flytur seg síðan aftur til 1950 og sigur søguna frá 1950 til 53, frá tí hann er 5-ára gamal, og til hann sum 8-ára gamal flytur úr bygdini. Sagt verður frá retrospektivt í tátíð. Kap. 2 til 27 fevna um árið 1950 og fram til várið í 1951. Hesir partarnir eru einamest knýttir saman av hugasambondum (assosiatiónum) heldur enn kronologi, og eru merktir av lágari frásagnarferð. Í kap. 2 tekur 5-ára gamla *eg*-ið við sum sjónarhornsberi og frásøgufólk. Vit fara saman við *eg*-num aftur til 1950 og lesa um familju, ommu, mammu, pápa og beiggjar, tvídráttin innan í *eg*-num ímillum ynskið um frelsu og sálarfrið, ið

verður boðað í Salinum hjá baptistunum í Vági, og ræðsluna fyri og hóttanina um æviga glatan, ið freistingin eftir átuligu køkunum á Kondittarínnum umboðar, bygdarfólkið og samspælið teirra millum, samspælið ímillum børnini og *eg*, mótsetningin ímillum Salin og heimamissionska Meinigheitshúsið, keypmannin, skúlan og skúlalæraran Møller, og sosiala hierarkiið í bygdini. Vit fáa innlit í fatanina av børnum í tátíðarsamfelagnum og atburðin mótvegis teimum – alt sætt ígjøgnum eyguni á *eg*-num.

Allan vegin í bókini verður serliga fokuserað á tvídráttin (freistingar, synd og glatan/ frelsu, frið og náði) innan í *eg*-num. Frá kap. 28 er *eg*-ið skúlábúgvíð (dagfestingin, 02. mai 1951, er nevnd) og á veg inn um skúlans gátt, og í kap. 29 er skúlin og lærarin Møller lýstur. Kap. 30 er hæddarpunktið við fiskabollunum, har ið revsandi gudsmáðurin, sum bæði er sunnudagsskúlalærari og keypmaður, vísir seg sum órættvísan og gramman peningagamm. *Eg*-ið fær innlit í, hvat eisini býr í gudsmanninum. Vónsvikin vendir hann sær frá sunnudagsskúlanum og tvískinninginum og gevst at ganga í sunnudagsskúlanum. Í kap. 31 fer omman, sum hevði so stóran týðning fyri hann, sjúk í „sjelini“ av landinum. Í kap. 32 fer mamman sjúk til Tvøroyrar. Pápin leikar í. Seinni fara øll børnini av stað við Smirli at vera saman við mammuni. Kap. 28 til 32 fevna um tvey ár og eru merktir av høgari frásagnarferð, kronologi og uppsummering og einum vaksnum frásøguólki.

Árini, sum bókin fevnir um, er eitt tíðarbil, ið er merkt av kreppu og niðurgongd. Fiskaprísirnir vóru lækkaðir, skipini gomul, pengarnir frá krígunum brúktir skeivt, bankaskrædl, verkföll og flyting úr bygd í bý og av landinum til londini uttan um okkum. Fólkatálið minkar. Samstundis fer uppbygging av landinum fram við hjálp frá m.a. Marshall-ætlanini. Nógv venda sær til nýggjar sektir, serliga brøðrasamkomuna, sum er í stórum vøkstri hesi árini. Stríð er við heimamissionina, serliga um dóp. Fólkatálið í Vági í 1950 var 1800. Í 1953 toppar fólkatálið í Vági við 1837 íbúgvum. Tá kemur vend í, og fólkatálið minkar ógvusliga (Jespersen og Nolsøe 2005). Vágur var týðandi keypstaður við reiðaravirksemi, beding, lýsivirki og fleiri handlum. Stríðið ímillum samkomurnar var harðligt, eins og sæst í bókini. Lærarin og keypmaðurin síggja *eg*-ið sum hoyrandi til „pakkið“. Lærarin býtir sundur í „adelige“ og „udskud“ s.132. Týðiligt stættarbyti er í bygdarsamfelagnum.

Málbúin í bókini er gerandisligur við týðiligum málføriseyðkennum og av einum serligum blandmáli ímillum føroyskt og danskt, sum suðuroyingar ofta hoyrast tosa. Gerandismálið í samrøðum vísir málburðin, tá ið tikið var dýran til við eiðum og forbannilsum. Setningsbygnaðurin er stundum merktur av parataksu, men eisini hypotaksa er eyðsýnd, t.d. har *eg*-ið grundar um eksistentiellar spurningar. Talan er í mestan mun um personalan forteljara, eins og konsonansur

í hövuðsheitinum er ímillum forteljara og 1. persónin. Spælt verður við málið, tá ið *eg*-ið vendir vaksna málburðin við fóstum vendingum við til ítökiligt mál (dadlur, nálaureyga, mein etc). Hetta virkar sum snild at royna at skapa trúvirði ígjøgnum barnaligu fatanina av tí sagda, tá ið hann ikki skilir vaksnu orðini. Nógv myndamál er í bókini, hóast samanberingar eru tær flestu.

Vit kunnu samanfatandi siga, at *Hinumegin garðin* er ein tíðarmynd úr Vági frá 1950 til 1953 lýst ígjøgnum eitt 5-ára gamalt dreingjabarn, ið roynir at fóta sær í fremmandu vaksnu verðini, sum tað er partur í. Stríðandi kreftirnar í bygdarsamfelagnum ávirka barnið og skapa ótta og ótryggleika. Tey vaksnu gáa ikki um kenslusemið í barninum, men omman er hansara vernd og bjarging í gerandisdegnum.

Venda vit nú aftur til fiktionisering í tvítýddum verkum, so frættist beinleiðis í paratekstinum til *Hinumegin garðin*, hvussu hövundurin hevur skapað verkið. Serliga sjónskt og týðiligt er hetta í samrøðuni við Armgarð Arge í útvarpssendingini *Credo* við heitinum „Millum heims og heljar“, 22.11.2015. Her greiðir hann frá, at bókini er ein sjálvsævisøga, men er eisini fiktiv í støðum, og tí hevur hann nevnt hana skaldsøgu. Bæði støð og persónar eru verulig, tó hevur hann valt at givið summum persónum annað navn, enn teir høvdu í veruleikanum.

Eitt gott dømi um fiktioniseringina í bókini eru vitjanirnar á Kondittarínum. Har eru alskyns kakur við og uttan róma at síggja, og freistingin, longsulín og girndin eftir hesum kakum, fær smádrongin at pipra og nøtra. Hann sigur í samrøðuni í sendingini *Credo*, at hetta eru ikki veruligar hendingar, tó at tær byggja á ein veruligan kjarna, nevnliga kenslurnar í sambandi við tað syndafulla, men íspunnar við tí endamáli at lýsa freistingina í andsøgn til frelsuna. Alt verðsligt, so sum dansur, at fáa sær ein lítlan, at spæla kort, og alt, sum kendist gott og var gott, var synd og leiddi til fortapils sambært sunnudagsskúlalæranum, sigur William Smith. Hetta, ið hoyrir vaksna heiminum til, kann hövundurin ikki brúka í lýsingini av smádronginum, tí velur hann sukrið og kakurnar sum dømi, tí tað søta var so óvanligt og fantastiskt at fáa, at tað mátti vera synd, sambært hövundinum. Hann velur sostatt fiktionisering sum eitt amboð at gera innara stríðið ímillum frelsu og girnd týðiligt og sjónligt við at skapa túrarnar á Kondittariíð. Teir eru sannlíkir, møguligir, ofta næstan láturligir, men teir eru eisini relevantir fyri søgugongdina og trúligir í samhanginum. Fiktioniseringin sæst t.d. eisini aftur í lýsingunum av krigsspælinum, tá ið *eg*-ið verður drigið inn í grannauppperðina ímillum størru dreingirnar.

Fiktioniseringin er nógv meiri umfatandi og víðfevnd í *Hinumegin garðin* enn í *Sig at du lyver*, og hon er eisini meiri skaldsøgukend í mun til *Sig at du lyver*, sum er nærri klassisku sjálvsævisøguni, og tískil ber kanska til at siga, at hon

umboðar hina ásina, sum Genette kallar „autentiska autofiktións verkið“ ella tað litterera autofiktionella verkið í skaldahami (sí eisini, „Skaldsøgan og sjálvsævisøgan“.

Siðvenjan tey síðstu mongu árinu hevur verið at lisið verk leys av konteksti og høvundi, men hetta letur seg ikki gera í samband við tvítýddu verkini, ið eru vorðin so mong síðstu árinu. Tey verða givin út saman við strategiskum paratekstum, hvørs endamál er at ákalla sær uppmerksemi og at gera verkini sjónlig í tíðinda- og kunningarfloyminum í dagsins miðlasamfelagi.

Paratekstirnir tæna sum kontekstualisering, ið lagar seg til medialiseringina og miðlalogikkinn í seinmodernaða samfelagnum, sum eg nevndi í innganginum til ritgerðina. Endamálið er pallseting í miðlunum og at skapa sirkulatiósvirði fyri at fáa verkið fram í ljósið á fleiri miðlapallum. Soleiðis kann kunning um verkið ferðast í fleiri miðlum bæði undan og eftir útgávu, og tað økir umrøðuna og ikki minst søluna.

Sama dag (8. mars 2011) sum *Sig at du lyver* kom út, hevði Dimmalætting stóra lýsing á fremstu síðuni við mynd av sorgarbundnari smágentu, ið sat einasmøll í eini gráari trappuuppgongd við yvirskriftini „Føroysk sexsekt avdúkað“. Blaðið hevði fingið bókina sendandi frá forlagnum saman við tíðindaskrivi, soleiðis at blaðið kundi raka dagin. Samstundis var saksfari í KVF og tosaði um verju av ósekum og um ærumeiðing (Refleksjón 2011), og tað loypti eisini øði í, tí tað boðaði frá, at har var okkurt, ið ikki toldi dagsins ljós og fór út um privat mørk. Vert er at hava í huga, at allir persónarnir í verkinum bera teirra veruligu nøvn og ganga ímillum lesararnar.

Sig at du lyver megnaði at koma á dagsskránna hjá miðlunum og úti ímillum fólk, serliga í Føroyum, men eisini í Noregi og í Danmark, og bókin megnaði at varpa ljós á lýti í føroyska samfelagnum. Høvundurin var fráverandi í Føroyum, men í Noregi hevur hon fingið nógv uppmerksemi og hevur ferðast runt um landið og greitt frá ikki bara bókini og síni privatu søgu, men eisini um kristnar samkomur og teirra kúgandi lívsáskoðan, eins og á samfelagsligu tøgnina sum eitt rúm, sum siðamisbrótarin kann gera sær dælt av.

At bókin kom út júst altjóða kvinnudagin var ikki tilvild, men ein strategi at varpa ljós á veiku støðuna, sum kvinnan og barnið hava í lóggávuni um siðamisbrot í mun til mannin, ið ger seg inn á tey. Við hesum sæst pallsetingin av verkinum sum havandi eitt størri virði og hægri endamál enn bara privatu lívssøguna hjá einum einstaklingi, ið líður órætt, tí verkið lyftir seg úr tí privata og vísir á kúgandi diskursir í samfelagnum. Uttan paratekstin hevði hetta ikki borið til. Tað vil við øðrum orðum siga, at parateksturin eisini er eitt høvi hjá høvundinum at bera fram síni sjónarmið í almenna rúminum og at seta verkið inn í ein kontekst, sum hann sjálvur hevur ávirkan á.

Í samrøðuni við danska útvarpið í programminum *Skønlitteratur på P1* „Litterære opråb på Færøerne“ (DR 2015) sigur Silvia, at hon vildi gera nakað fyri føroyska samfelagið, og tað var at royna at broyta tøgna við at seta kjak í gongd og soleiðis skapa størri opinleika í almenna rúminum. Fólk tosa um áðrenn og aftan á *Sig at du lyver*, sigur hon, tí nú hava tey eitt „referensupunkt“, sum hon mállber seg, ið tey kunnu tosa út frá, og tá er lættari at gera tað privata til alment, tí tey kunnu krógva seg handan referensupunktið.

William Smith ger somuleiðis vart við í paratekstinum, at hann við sínum tvítýdda verki vildi varpa ljós á fordømandi og kúgandi religiønsfatanina í samfelagnum (úr fimti-árunum), ið hann kendi aftur úr sínum barnaárum, og sum hann møtti, tá ið hann í 2006 flutti heim aftur til Føroya. Hann nevnr tá serliga fordøming av samkyndum og abort í dagsins samfelagi.

Parateksturin og konteksturin eru soleiðis við til at skapa verkið og at flyta tað úr tí privata og yvir í tað samfelagsliga og almenna, har ið tað er ætlað at skapa kjak og ávirka ein samfelagsligan diskurs. Og tað er í hesum høpinum, at lesarin skal lesa og tulka verkið, sambært fikcionalitetsástøðinum.

Bókmementagranskararnir (teir, ið hava skrivað bókina *Fiktionalitet*, og sum eru frammi í kjakinum um tvítýdd verk, serliga Stefan Kjerkegaard og Henrik Skov Nielsen) mæla lesarum til við støði í Richard Walsh og fikcionalitetsástøðinum at lesa tvítýdd verk sambært frymlinum um samskifti, t.e., at sendarin er ein veruligur høvundur, ið miðlar eitt evni til ein veruligan lesara svarandi til:

Veruligur sendari – forteljing (har ið persónar (da. karakterer) kanska fortelja fyri øðrum persónum) – veruligur móttakari (Fiktionalitet 2014:148).

Hesin retoriski samskiftisfrymilin vísir aftur til paradigmskiftið, sum Walsh sigur seg hóma, og er sum so ein uppgerð við vanliga frymilin „Narrative communication Situation“ hjá eitt nú amerikanska Seymour Chatman (1928-2015) við „Real author – Implied author – (Narrator) – (Narratee) – Implied reader – Real reader“ (Fiktionalitet 2014:147).

Sig at du lyver er eitt upplagt dømi um, at retoriski frymilin er egnaður sum greiningaramboð, tí veruligi sendarin, sum er høvundurin, er eisini frásagnarfólk og høvuðspersónur. Aðrir persónar og teirra útsagnir eru undirskipaðir veruliga sendaranum/høvundinum, og teirra útsagnir, sum eru fikcionaliseradar, hava til endamáls at geva høvundinum mótspæl og undirbyggja hansara sjónarmið og at seta tey inn í ein samanhag. Teirra útsagnir geva samspælinum ímillum persónarnar lív og optimera relevansin, soleiðis at høvundurin fær lýst tað, sum hann hevur ætlan um, men høvundurin leggur teimum bara tey orðini í munnin, sum kunnu fremja hansara ætlan.

Samanumtøka og niðurstøða

Samstundis við at seinmodernaða samfelagið mennist tøkniliga og til ber at koma í samband við onnur menniskju tvørtur um tíð og stað, fellur múrurin ímillum almenna og privata rúmið. Eitt nýtt rák sæst í bókmentunum, har ið høvundar skriva seg inn í skaldsøgur sum persónar í søgugongdini, eins og teir skriva seg inn í ein kontekst ígjøgnum paratekstin, og við tí verður støðið máað undan fatanini um autonoma verkið sum verandi óheft av høvundi og konteksti, sum nýkritikkurin og strukturalisman byggja á.

Hetta blandið ímillum veruleika og fiktión setir gongd á kjakið, hvussu hesi verk skulu lesast. Til ber ikki at gera av, hvat er veruleiki og fiktión, soleiðis sum siðvenja hevur verið at eyðmerkt verk ígjøgnum tíðina, og sum Lejeune greinaði ástøðiliga, tá ið hann skilmarkaði sjálvsævisøguna, sum antin at vera sanna ella lygn, og sum Cohn skilmarkaði fiktión, sum ikki refererandi til veruleikan uttan fyri verkið, og sum Hamburger gjørdi vart við, at var bland ímillum veruleika og fiktión, so var veruleikin smittaður av fiktiónini í fiktionaliseringsprosessini og misti sítt veruleikavirði.

Alt hetta kjakið er reaktualiserað við verkunum, ið verða nevnd *autofiktión* av summum granskarum, men sum aðrir ikki vilja eyðmerkja sum autofiktión, tí teir ikki meta hesi verkini at vera øðrvísi enn bókmentir flestar og fata orðið sum eitt negativt predikat. Hvussu er og ikki, so er tað ein sannroynd, at ein floymur av verkum eru komin út síðstu 15-10 árinum um alt Evropa, ið verða nevnd *autofiktión* sum eyðmerking fyri hybrida formin, ið verður signaleraður ígjøgnum tvíbyttu sjangrueyðmerkingina: skaldsøga og sjálvsævisøga.

Eyðkenni fyri fleiri autofiktiónell verk eru avdúkingar av privatum slagi og saman við avdúkandi innihaldinum einum ynski um at elva til kjak. Hetta rekur tankarnar aftur á Georg Brandes og nýbrotið, ið tók seg upp í Norðurlondum síðst í 19. öld. Í eini fyrilestrarøð á universitetinum í Keypmannahavn í 1871, fanst hann at táverandi dansku bókmentunum fyri at vera afturúrsgldar í mun til aðrar evropeiskar bókmentir, serliga tær fronsku, týsku og ensku. Tá segði hann tey orðini, sum í eftirtíðini eru komin at standa sum sjálf stevnuskráin fyri realistisku bókmentirnar í Norðurlondum: „Det at en Litteratur i vore Dage lever, viser sig i, at den sætter Problemer under Debat.“ (Andersen 2010: 206). Brandes nevndi beinleiðis samfelagsviðurskiftini, hjúnalagið, religiúnina og viðurskiftini ímillum kynini sum kjakøki. (Andersen 2010: 339). Hesi somu evni síggjast í stóran mun aftur í autofiktiónellu verkunum í dag, m.ø. bæði í *Sig at du lyver* eftir Silviu Henriksdóttur og *Hinumegin garðin* eftir William Smith.

Silvia Henriksdóttir ger beinleiðis vart við í paratekstinum, at hon ynskir at skapa kjak og broytingar við síni útgávu. Hon ynskir at seta orð á tøgna og at

varpa ljós á viðurskiptini hjá börnum, eins og hon ynskir at siga sína egnu lívssögu. Sama ger William Smith vart við. Hann ynskir at lýsa og skapa kjak um kúgandi fordømingina, sum verður boðað í religiøsum samkomum og sum livir í føroyska samfelagnum og ímillum føroyingar. Tí ber til at knýta báðar útgáurnar í eina reaktualisering av stevnuskránni hjá Brandes, ið hevði stóra ávirkan á bókmentirnar í fyrri øld. Soleiðis skriva bæði verkini seg inn í autofiktiónella rákið í okkara samtíð og eru eyðkend dømi um nýggja rákið.

Í greiningini av verkinum *Sig at du lyver* dagar ein søga fram um unga kvinnu í seinmodernaða samfelagnum, sum leitar eftir egnum samleika og ger upp við sína fortíð í føroyska samfelagnum. Ígjøgnum sína lívssögu, og við sær sjálvari sum snúningsdepli, varpar hon ljós á trý ættarlið í móðurætt (seg sjálva, mammu og ommu) og teirra siðvenju, normar og lívsfatan, bæði andaliga og tímiliga. Hon lýsir samstundis samspælið ímillum ættarliðini, eins og samspælið inni í sjálvum familjueindunum. Verkið gevur sostatt innlit í ein sosialsøguligan samanhang og tær broytingarnar, ið broyttar samfelagsligar umstøður í tí siðbundna, modernaða og í tí seinmodernaða samfelagnum virka við til, frá tí elsta ættarliðnum, fødd í 20-unum, til mammuna, fødd í 50-unum, og seg sjálva, fødd í endanum av 70-unum.

Greiningin gevur somuleiðis innlit í, hvussu høvuðspersónurin ígjøgnum verkið skapar ella endurskapar seg sjálvan við egnum samleika við at logga seg av yvirtikna og arvaða samleikanum, fyri síðan at logga seg á samtíðardiskursin í dagsins seinmodernaða samfelagi, har ið hon sum einstaklingur hevur ábyrgd og ávirkan á egðið lív og eignar móguleikar við optimering av egnum tilfeingi á arbeiðs- og samleikamarknaðinum.

Sambært paratekstinum velur høvundurin tilvitað at skriva seg inn í nýggja autofiktiva bókmentliga rákið, sum er uppi í tíðini, tí autofiktióin gevur móguleika at krossa fakta og fiktióin og til ber at blanda tað veruliga saman við tí sannlíka. Sum áður nevnt kemur tvílynta ynskið hjá høvundinum um ikki at útlevera seg sjálva saman við ynskinum hjá høvuðspersóninum sum offur um at avdúka órættin, honum hevur verið fyri, til sjóndar á s. 278. Grundleggjandi mótsetningurin at vilja dylja samstundis sum at vilja avdúka verður medieraður ígjøgnum hybrida sjangruvalið, sum autofiktióin er, tí fiktióin kann transformera og klæða í, meðan tað sjálvsævisøguliga, sum er pliktað av sannleikanum, letur úr og vísir tað nakna; í sprekuni harímillum liggur hybrida autofiktióin sum ein eyka móguleiki við fikcionaliteti og tekur broddin av tí nakna.

Hinumegin garðin er annað dømi um autofiktivt verk á føroyska bókmentapallinum og vísir sum verk á, hvussu ymisk og fjølbroytt autofiktiv verk kunnu vera bæði viðvíkjandi skrivingslagi og innihaldi. Júst fjølbroytni innan autofiktivu

verkini er eitt stríðsøki í kjakinum um heitið, tí fleiri granskarar meta, at tey eru so mikið ymisk og ólík, at tað einasta tey hava í felag er tvíbýtta sjangruásetingin, og tí kunnu tey ikki flokkast í eitt eindarheiti sum autofiktión.

Tað nýggja og slóðbrótandi í hesum báðum tvítýddu verkunum, er, at tey neyv-lýsa samspælið ímillum sálarligan ágang, og hvussu hesin virkar í barnasinninum og setir síni spor í innanlívið. Hetta verður gjørt við støði í veruligum hendingum, veruligum upplivingum og veruligum, navngivnum persónum, soleiðis sum persónarnir minnst tað og hava kent tað inni í sær sjálvum, og hvørjar avleiðingar tað upplivaða hevur havt fyri livaða lívið hjá hesum persónum.

Nýtt er eisini – sum greiningin vísir –, at paratekstur hevur so stóran týðning fyri verkið, og hvussu hetta skal fatast og lesast, soleiðis at høvundurin kemur á ymsu miðlapallarnar at greiða frá, hví verkið var skrivað, hvussu tað var skrivað, og við hvørji ætlan tað var skrivað, og at hann á tann hátt setir seg beinleiðis í samband við lesaran og fær móguleika fyri at ávirka sjálva lesingina.

Karmur um hesa broytingina innan bókmentirnar við autofiktivum verkum og parateksti sum kontekstualisering er tøkniliga menningin og fjølbroytta miðlalandslagið.

Heimildaskrá

Andersen, Per Thomas. 2010. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo.

Universitetsforlaget.

Bakhtin, Mikhail M. 1941. „Epos og roman“. *Moderne litteraturteori. En antologi*. 1991. Ritstj. Atle Kittang, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei. Oslo. Universitetsforlaget.

Bakhtin, Mikhail M. 1979. „Talegenrer“. *Genre*. 2009. Ritstj. Jørgen Dines Johansen og Marie Lund Klujeff. Århus. Århus Universitetsforlag.

Behrendt, Poul. 2006. *Dobbeltkontrakten. En æstetisk nydannelse*. København. Gyldendal.

Behrendt, Poul og Mads Bunch. 2015. *Selvfortalt – autofiktioner på tværs: prosa, lyrik teater, film*. Dansk lærerforeningens forlag.

Cohn, Dorrit. 1999. „Fiktion“ som ikke-referentiel fortælling.“ *Narratologi*. 2008. Ritstj. Stefan Iversen og Henrik Skov Nielsen. Århus. Århus Universitetsforlag.

Erikson, Erik H. 1990 (1950). *Barnet og samfundet*. København. Hans Reitzels Forlag. Týðari: Charlotte Nissen.

Fiktionalitet. 2014, 1. útgava, 2. upplag. Høvundar: Louise Brix Jacobsen, Stefan Kjerkegaard, Rikke Andersen Kraglund, Henrik Skov Nielsen,

- Camilla Møhring Reestorf og Carsten Stage. Frederiksberg. Forlagið Samfundslitteratur.
- Fowler, Alastair. 1982. „Genrebegreber“. *Genre*. 2009. Ritstj. Jørgen Dines Johansen og Marie Lund Klujeff. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Genette, Gérard. 1972. „Modus“, s. 75-88. *Narratologi*. 2008. Ritstj. Stefan Iversen og Henrik Skov Nielsen. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Genette, Gérard. 1979. „Introduktion til arketypen“. *Genre*. 2009. Ritstj. Jørgen Dines Johansen og Marie Lund Klujeff. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Genette, Gerard, 2001(1987) . *Paratexts Thresholds of interpretation*. (Originally published in French as *Seuils* by Editions du Seuil 1987). First published in English by Cambridge University Press 1997. Transferred to digital printing 2001. Translated by Jane E. Lewin.
- Genrer på kryds og tværs*. 2004. Ritstj. Katja Teilmann. Odense. Syddansk Universitetsforlag.
- Gjerlevsen, Simona Zetterberg. 2013.: „En seriøs sprogteoretisk fikcionalitetsdefinition“, bls. 57-68. *Fiktion og fortælling*. Kultur og Klasse, nr. 115. Årgang 2013. Ritstj. Per Krogh Hansen, Henrik Skov Nielsen og Stefan Kjerkegaard. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Hamrit, Jacqueline. 2008. *Nachträglichkeit*. Dagfest 16. juli 2008. (Tikið niður 20.10.2016)<http://psyartjournal.com/article/show/hamrit-nachtrglichkeit>
- Henriksdóttir, Silvia. 2011, 1. udg, 2. oplag. *Sig at du lyver*. København. People's Press
- Henriksdóttir, Silvia. 2014. *Djevelen kan ikke lese*. Bergen. Vigmostad & Bjørke.
- Hjarvard, Stig. 2009. *Samfundets medialisering. En teori om mediernes forandring af samfund og kultur*. Nordicom-Information 31 (2009) 1-2, pp. 5-35. (Tikið niður 25.09.16) http://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/275_hjarvard.pdf
- Høeg, Mette Pedersen. 2013. „Fusionen af fiktion og ikke-fiktion. Udfordring af Dorrit Cohns fiktionsteori.“ *Fiktion og fortælling*. 2013. Kultur og Klasse, nr. 115. Årgang 2013. Red. Per Krogh Hansen, Henrik Skov Nielsen og Stefan Kjerkegaard. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Johansen, Jørgen Dines og Marie Lund Klujeff. 2009. „Introduktion“, s. 7-38. *Genre*. 2009. Ritstj. Jørgen Dines Johansen og Marie Lund Klujeff. Århus. Århus Universitetsforlag.

- Jørgensen, Carsten René. 2014. „Hvem er jeg i virkeligheden? – det moderne menneskes selv og identitet.“, s. 337-385. *Mærkelige mennesker – moderne personlighedspsykologi*. 2014. Ritstj. Henrik Høgh-Olesen og Thomas Dalsgaard. Risskov. plurafutura publishing.
- Kafka, Franz. 1996 (1926). *Das Schloß*. Frankfurt am Main. Suhrkamp Verlag.
- Kondrup, Johnny. 1982. *Levned og tolkninger – studier i nordisk selvbiografi*. Odense. Odense Universitetsforlag.
- Marnersdóttir, Malan. 2000. *Hvør av øðrum*. Tórshavn. Føroya Fróðskaparfelag.
- Nielsen, Henrik Skov. 2011: „Fiktion, fikcionalitet og unaturlige fortællinger“, bls. 7-21. *Fiktionens forandringer*. Spring, tidsskrift for moderne dansk litteratur, nr. 31-32. 2011. Ritstj. Rolf Reitan, Poul Berendt og Marianne Barlyng. Hellerup. Forlaget Spring.
- Rösing, Lilian Munk. 2001. *At læse barnet*. København. Samlerens Forlag.
- Selvskeven – om litterær selvfremsstilling*. 2006. Ritstj. Stefan Kjerkegaard, Henrik Skov Nielsen og Kristin Ørjasæter. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Sjón. 2006. *Skugga-Baldur*. Svendborg. Nýlendi. Týðari Jákup í Skemmuni.
- Smith, William. 2015. *Hinumegin garðin*. Vestmanna. Sprotin.
- Stanzel, Franz K. 1979. „Nykonstitueringen af de typiske fortællesituationer.“, bls. 51-74. *Narratologi*. 2008. Ritstj. Stefan Iversen og Henrik Skov Nielsen. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Stidsen, Marianne. 2015. *Litteratur, identitet og senmordernitet, bind I: Den ny mimesis*. København. U Press.
- Søndergaard, Leif. 2003. „Paratekst“. *Om litteratur – metoder og perspektiver*. 2003. Ritstj. Leif Søndergaard. Århus C. Systime.
- Søndergaard, Leif. 2004. „Litterære genrer – levende eller døde?“. *Genrer på kryds og tværs*. 2004. Ritstj. Katja Teilmann. Odense. Syddansk Universitetsforlag.
- Sørensen, Lars J. 2013. *SKAM medfødt eller tillært. Når skam fører til sjælemord*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Thobo-Carlsen, Mette. 2008. *MELLEM TEKST OG BEGIVENHED*. *Selvbiografi en som performativ strategi i nutidig litteratur, visuel kunst og performance*. Ph.d.-afhandling. Syddansk Universitet. Institut for Litteratur, Kultur og Medier 2008.
- Todorov, Tzvetan. 1978. „Genrenes oprindelse“. *Genre*. 2009. Ritstj.

- Jørgen Dines Johansen og Marie Lund Klujeff. Århus. Århus Universitetsforlag.
- Walsh, Richard. 2013 (2007, enska upprunaútgávan). *Fiktionalitetens retorik. Narrativ teori og idéen med fiktion*. Frederiksberg. Forlagið Samfundslitteratur. Týðari Rolf Reitan.
- Weston, Marta Cullberg. 2010. *Fra skam til selvrespekt*. København. Dansk psykologisk forlag. (Upprunamál og -útgáva: svenskt, 2008. Týðari: Vibeke Sandberg).
- Widell, Peter. 2012. „Hvad er tekstfiktion?“. *Malunarmót*. Ritstj. Eyðun Andreassen o.fl. Tórshavn. Fróðskapur.
- X. 1949. „Den sorte gryde“. *Tingakrossur*, 1949, 07. desember, nr. 49.

Ummæli, samrøður og sendingar á netinum:

- Bentzrud, Connie. 2012. „Denne predikanten mener politietterforskning kan være verre enn overgrepet“. *tv2.no* <http://www.tv2.no/a/3707058> (Tikið niður 28.10.2016)
- Bokelskerinnen. 2012. „Bokanmeldelse: Si at du lyver, Silvia Henriksdottir.“ <http://bokelskerinne.blogspot.com/2012/02/bokanmeldelse-si-at-du-lyver-silvia.html> (tikið niður 16.06.2016)
- Boysen, Katrine Sommer. 2011. „Erindringerne kammer over i en meget direkte selvbiografi“. *Jyllands-Posten*, 08.03.2011 http://bog.guide.dk/Erindringer/Silvia%20Henriksd%C3%B3ttir/Socialrealisme/Familie%20&%20sl%C3%A6gt/Drama/Selvudvikling/Silvia_Henriksd%C3%B3ttir_Sig_at_du_lyver_2361323 (Tikið niður 10.04.2016)
- Credo*, útvarpssending í KVF. 2015. Armgarð Arge hevur samrøðu við høvundin, William Smith, um *Hinumegin garðin*: <http://kvf.fo/netvarp/uv/2015/11/22/millum-heims-og-heljar#.Vx4mFfnhDIU> (Tikið niður 30.08. 2016)
- Hansen, Dorit. 2015. „Dømdur til Helvitis hvørja viku“. Grein um *Hinumegin garðin*. *Sosialurin* 131, fríggjadagin 13. november 2015.
- Hjelm, Réne. 2016. Ummælið „Hinumegin trúgv og rættvísi“, 17. januar 2016. <https://renehjelm.wordpress.com/tag/hinumegin-gardin/> (30.08.2016)
- Johannesen, Uni Holm. 2011. „Tað er trygt í Føroyum – á pappírinum“. *Sosialurin* nr. 31, 14.03.2011.

- Kjerkegaard, Stefan. 2016. „Autofiktion og litteraturdebat“, 05. juni 2016.
http://kjerkegaard.blogspot.com/2016_06_01_archive.html (tikið niður 28.10.16)
- Kondrup, Johnny. 2001. „Farlig selvbiografi“. 26. januar 2001. Dagblaðið *Information*.
<https://www.information.dk/2001/01/farlig-selvbiografi> (24.08.2016)
- Melberg, Arne. 2010. „Vi mangler ord“. Kronikk í norska *Aftenposten*:
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/Vi-mangler-ord-233530b.html>
 (tikið niður 28. juni 2016)
- Mygind, Johanne. 2016. „Sandheden består ikke af faktualiteter“. Samrøða við franska høvundin, Delphine de Vigan. *Weekendavisen*, 21. apríl 2016.
- Nielsen, Peter. 2016. 'Man har altid en potentiel undergang i sig'. Samrøða millum Peter Nielsen og Kirsten Thorup um autofiktion, 16. apríl 2016. Dagblaðið *Information*.
<https://www.information.dk/kultur/2016/04/altid-potentiel-undergang> (tikið niður 29.06.2016)
- „Ondt i ungdommen“. Temagreinar undir heitinum í danska dagblaðnum *Information*:
<https://www.information.dk/indland/2016/08/gaaet-facade-koert-dobbeltliv?rel> (Tikið niður 15.08.2016)
- Refleksjón*, sjónvarpssending í KVF. 2011. Umrøða av *Sig at du lyver*. Heini í Skorini, vertur, Jógvan Páll Lassen, advokatur, og Bergur Djurhuus Hansen, bókmentafroðingur. Send 16. mars 2011 (umrøðan er frá uml. 16. min. til 29. min.).
http://kvf.fo/netvarp/sv/2011/04/05/refleksjn-16-mars-2011#.Vx4pU_nhDIU (Tikið niður 16.06.2016)
- Rothstein, Klaus. 2011. „To millimeter fra retfærdighed“. *Weekendavisen*, 18.03.2011. <http://www.rothstein.dk/2011/silvia-henriksdottir-sig-at-du-lyver/> (Tikið niður 10.04.2016)
- Samuelsen, Beate L. 2011. „Føroysk sexsekt avdúkað. Óhugnaligur lestur í *Sig at du lyver*“. *Dimmalætting* nr. 47, 08.03.2011.
- Samuelsen, Beate L. 2012. „*Sig at du lyver* nú á norskum“. *Dimmalætting* nr. 32, 14.02.2012. Greinin umrøður móttøkuna í Noregi.
- Schack, May. 2011. „Selvbiografisk roman mangler en korrekturlæser“. *Politiken*, 21. 06. 2011. http://politiken.dk/kultur/boger/skonlitteratur_boger/premium/ECE1313424/selvbiografisk-roman-mangler-en-korrekturlaeser/ (Tikið niður 10.04.2016)

- „Skønlitteratur på P1“, DR. 2015. *Litterære opråb på Færøerne*. Klaus Rothstein samrøður við Silviu Henrikdóttur um hennara skaldskap. <http://www.dr.dk/radio/ondemand/p1/skoenlitteratur-pa-p1-2015-04-15#!> (útvarpað 15. apríl 2015 í DR, samrøðan er 14 minuttir inni í sendingini og varir 10 minuttir) (tikin niður 16.06.2016)
- Wiemer, Liselotte. 2011. „Låg på!“ *Kristeligt Dagblad*, 21.03.2011 <http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/l%C3%A5g-p%C3%A5>(Tikið niður 10.04.2016)